

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

**SUOMEN PUOLUSTUSVOIMIEN LIIKEKANNALLEPANOKYKY
SODAN JÄLKEISINÄ VUOSINA**

Pro gradu -tutkielma

Kadetti
Juha Ratinen

Kadettikurssi 92
Huoltolinja

Maaliskuu 2009

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU	
Kurssi Kadettikurssi 92.	Linja Huoltolinja
Tekijä kadetti Juha Ratinen	
Tutkielman nimi Suomen puolustusvoimien liikekannallepanokyky sodan jälkeisinä vuosina	
Oppiaine, johon työ liittyy Sotahistoria	Säilytyspaikka Kurssikirjasto (MPKK:n kirjasto)
Aika Maaliskuu 2009	Tekstisivuja 93 Liitesivuja 8
<p>TIIVISTELMÄ</p> <p>Suomen puolustusvoimien sodan jälkeinen liikekannallepanokyky on ennen tutkimaton aihealue. Tässä tutkimuksessa on selvitetty Suomen puolustusvoimien liikekannallepanokyvyn kehittyminen jatkosodan päättymisen jälkeen, aina siihen asti kunnes sotaa seuranneen tilanteen on voitu katsoa normalisoituneen pääesikunnan käskyjen tasolla. Kehittymisen perspektiivinä on käytetty jatkosotaa ja talvisotaa edeltäneitä liikekannallepanoja. Kehitystä on tarkasteltu liikekannallepanoon vaikuttaneiden ulkopuoleisten tekijöiden kautta. Ulkopuoleisina tekijöinä tutkimuksessa on käsitelty Liittoutuneiden valvontakomissiota, Pariisin rauhansopimusta, YYA-sopimusta, Puolustusrevision mietintöä ja eduskunnan puolustusvoimista säätämät lakeja ja asetuksia.</p> <p>Lähdeaineistona tutkimuksessa on käytetty Kansallisarkiston arkistolähteitä ja aihealueesta kirjoitettua kirjallisuutta. Lähdemateriaalia on täydennetty haastatteluilla. Tutkimus on luonteeltaan kuvaileva ja vertaileva. Tutkitusta lähdemateriaalista on tehty havaintoja ja johtopäätöksiä perinteisen asiakirja- ja kirjallisuustutkimuksen keinoin.</p> <p>Tutkimuksessa selvisi, että Suomen puolustusvoimat menetti kenttäarmeijan liikekannallepanokyvyn pian jatkosodan jälkeen. Liikekannallepanokyky palautui normaaliksi pääesikunnan ohjeistuksen tasolla vuoden 1956 lopulla. Liikekannallepanokyvyn palautumiseen ja kehitykseen vaikuttivat useat ajanjakson ulkopuoleiset tekijät. YYA-sopimuksen rooli oli liikekannallepanokyvyn kehittämisessä tunnettua suurempi. Liikekannallepanojärjestelmän osalta kehitys aiempaan oli pientä ja johtui lähinnä ulkopuoleisten tekijöiden aiheuttamista muutoksista.</p>	
<p>AVAINSANAT: Liikekannallepano, Pariisin rauha, YYA-sopimus, Moskovan rauha, logistiikka, varastointi</p>	

SUOMEN PUOLUSTUSVOIMIEN LIIKEKANNALLEPANOKYKY SODAN JÄLKEISINÄ VUOSINA

1. JOHDANTO	5
1.1 Tutkimusaiheen esittely	5
1.2 Tutkimuksen rakenne ja toteutus	7
1.3 Tutkimusmenetelmä ja lähdeaineisto	11
2. TALVI- JA JATKOSODAN PERINTÖ	14
2.1 Liikekannallepanojärjestelyt talvi- ja jatkosodassa	14
2.2 Moskovan välirauhansopimus ja Liittoutuneiden valvontakomissio	17
3. DEMOBILISAATIO	19
3.1 Kotiuttamissuunnitelma ja väliaikainen liikekannallepanosuunnitelma	19
3.1.2 Kotiuttamissuunnitelman hyväksyttäminen Liittoutuneiden valvontakomissiolla	20
3.1.3 Kotiuttaminen	23
3.2. Sotamateriaalin varastointi	24
3.2.1 Sotateknillisen materiaalin varastointi perustamispaikoille	24
3.2.2 Sotateknillisen materiaalin siirto perustamispaikoilta keskusvarikoihin	27
3.2.3 Ei-sotateknillisen materiaalin siirto keskusvarikoihin	29
3.3. Materiaalin hajavarastointi – viimeinen oljenkorsi?	31
3.3.1 Aseiden hajavarastointi	31
3.3.2 Liikekannallepanon valmistelujen kieltäminen	33
3.3.3 Hajavarastoinnin paljastuminen	34
3.4 Kenttäarmeijan liikekannallepanokyky sodan jälkeisinä kuukausina	35
4. LIIKEKANNALLEPANON KOMPASTUSKIVET	38
4.1 Sodan jälkeiset olosuhteet	38
4.2 Suomen sotilaspoliittinen asema ja muuttuva uhkakuva	38
4.3 Pariisin rauhansopimus ja YYA-sopimus	41
4.3.1 Pariisin Rauhansopimus	41
4.3.2 YYA-sopimus	43
4.3.3 Sotamateriaalin liikamäärä	45
4.3.4 Pariisin rauhansopimuksen henkilöstömäärän rajoitukset	48
4.4 Puolustusrevision mietintö ja lainsäädännön muutokset	49
4.5 Liikekannallepanon kompastuskivien poistuminen	52

	4
5. LIIKEKANNALLEPANOKYVYN KEHITTYMINEN SODAN JÄLKEEN	56
5.1 Operatiivinen ja liikekannallepanosuunnittelu	56
5.1.1 Hävityssuunnitelma	57
5.1.2 Rauhanajan joukoilla tapahtuva sisäinen suojele	57
5.1.3 Pariisin rauhansopimuksen sallima täydennyskoonpano	58
5.1.4 Pääesikunnan sisäisen valmistelun aika	60
5.1.5 Varautumisen uhkakuva- vaihtoehdot A, B ja C	63
5.1.6 Uhkakuva ja operatiivinen suunnittelu kohtaavat toisensa.	66
5.1.7 Perustamistehtävälueello	69
5.2 Materiaalivalmiuden kehittyminen vuoden 1945 huhtikuun jälkeen	71
5.2.1 Keskusvarikkojärjestelmän kehittyminen	71
5.2.2 Perustettavien joukkojen sotamateriaalin varastoinnin kehittyminen	73
5.2.3 Kuljetukset	76
5.2.4 Hevosten ja moottoriajoneuvojen ottotoiminnan valmistelu	80
5.2.5 Sotamateriaalin hankinnat	81
5.3 Liikekannallepanokyvyn kehittyminen sodan jälkeisinä vuosina	87
5.3.1 Liikekannallepanokyvyn palautuminen pääesikunnan suunnittelun osalta	87
5.3.2 Liikekannallepanosuunnittelun eteneminen	91
5.3.3 Liikekannallepanojärjestelmän kehittyminen	92
5.3.4 Ulkopuoleisten tekijöiden vaikutus	93
5.3.5 Tutkimuksen luotettavuus ja jatkotutkimuksen tarve	97
6. VIITTEET	99
7. LÄHTEET	106
8. LIITTEET	118

SUOMEN PUOLUSTUSVOIMIEN LIIKEKANNALLEPANOKYKY SODAN JÄLKEISINÄ VUOSINA

1. JOHDANTO

1.1 Tutkimusaiheen esittely

Suomen puolustusvoimien kyky vastata ulkoiseen, toisen valtion aiheuttamaan sotilaalliseen uhkaan perustuu reserviläisistä muodostettavan kenttäarmeijan liikekannallepanoon. Liikekannallepano on vaativa suorite, jossa joukon sotamateriaali, sijoitettu henkilöstö ja ajoneuvot kohtaavat tunnetussa paikassa. Materiaalin ja kuljetusvälineiden kohdattua käyttäjänsä tarvitaan vielä kertaavaa koulutusta, jolla varusmiesaikana opitut taidot palautetaan mieleen. Koulutuksen lopputuotteena on sotavalmis kenttäarmeijan yksikkö.

Henkilöstön ja materiaalin kohtaaminen nopeasti kriisitilanteessa vaatii valtavasti suunnittelua monella tasolla. Valtiovallan tehtävänä on määrittellä Suomen **sotilaspoliittinen asema** maailmankartalla. Tälle suunnitelmalle kenraaliluutnantti A.F. Airo antoi nimen ”suunnitelma numero 1”.¹ Tämä suunnitelma toimii puolustusvoimien varautumissuunnittelun lähtöpisteenä. Sotilaspoliittisen aseman määrittely antaa perusteet uhkakuvalle. **Uhkakuva** kertoo sen mitä uhkaa vastaan varaudutaan. Uhkakuvaan vastataan **operatiivisilla suunnitelmilla**. Operatiiviset suunnitelmat ovat pohjana perustettaville **sodan ajan joukoille**, sen tarvitsemalle **kalustolle** ja siihen sijoitettavan henkilöstön **koulutusvaatimuksille**. Operatiivisen suunnittelun ja käytössä olevien resurssien perusteella laaditaan joukoista **perustamistehtäväluettelo** (PTL). Perustamistehtäväluettelosta selviää alueittain perustettavien sodanajan joukkojen laatu ja määrä. PTL yhdessä joukolle sijoitettavan **materiaalin määrävahvuusluettelon** kanssa antaa perustan aluejärjestön liikekannallepanotyölle. Aluejärjestö vastaa paikallisesti liikekannallepanon suunnittelusta siten, että sotamateriaali kohtaa käyttäjänsä tarvittaessa.

Sotien jälkeinen puolustusvoimain komentaja kenraali Erik Heinrichs on verrannut liikekannallepanon suunnittelua fyysikaaliseen, ”yhtyvien astioiden lakiin”, jossa

mobilisoinnin toimeenpano edellyttää demobilisaatiosuunnitelmien laatimista ja uuden mobilisoinnin valmistelua. Kun kenttäarmeijaa kotiutetaan, täytyy olla suunniteltuna mihin, miten ja missä järjestyksessä, aseistuksen, kaluston ja varusteiden varastointi tapahtuisi. Järjestys määräytyy sen pohjalta mikä on valtakunnan uusi liikekannallepanosuunnitelma.² Mitä Heinrichs sitten tarkoitti ”yhtyvien astioiden lailla”? Lain mukaan toisiinsa yhteydessä oleviin astioihin kaadettava neste pyrkii asettumaan kaikissa astioissa samalle tasalle. Samalla eri astioissa olevat nesteet sekoittuvat toistensa kanssa. Liikekannallepanotilanteessa yhtyviä astioita on neljä kappaletta. Yhteen astiaan kaadetaan sodanajan joukkoon sijoitettu henkilöstö. Toiseen astiaan lisätään sille varattu sotamateriaali ja kolmanteen joukon liikkumiseen tarvittavat kuljetusvälineet. Neljäntenä nesteenä astioissa on sijoitetulle henkilöstölle annettava koulutus. Kertaava koulutus toteutetaan perustamisen jälkeen. Nesteiden sekoittumisen lopputuote on kenttäarmeijan sodanajan joukko.

Kotiuttamistilanteessa astiassa sekoitetut osatekijät erotellaan toisistaan. Henkilöstö siirtyy demobilisoinnin jälkeen kotiinsa ja palaa työhönsä rauhanaikaisen yhteiskunnan osaksi. Sotamateriaali siirtyy huollettuna varastoihin valmiina otettavaksi esille jos sitä tarvitaan laillisen yhteiskuntajärjestyksen turvaamista varten. Yhteiskunnalta tai yksityisiltä henkilöiltä poikkeuslakien perusteella puolustusvoimien käyttöön lunastetut kuljetusvälineet palautetaan takaisin omistajilleen. Yksinkertaista, eikö totta? Järjestelmää purettaessa on kuitenkin oltava valmiina uusi suunnitelma sodan ajan kenttäarmeijan raaka-aineiden kohtaamiseksi uudelleen yhtyvissä astioissa.³

Yhtyvien astioiden lain mukaista liikekannallepanoa voidaan käsitellä myös logistisena suorituksena. Nykyaikaisen määritelmän mukaisesti yritysmaailman logistiikka käsittää kaikki ne tekijät, joiden avulla varmistetaan, että oikea tuote on oikean määräisenä, oikeassa paikassa, oikean tarvitsijan käytettävissä, oikean laatusena ja oikeilla kustannuksilla⁴. Armeijan liikekannallepanossa on kysymys pohjimmiltaan samanlaisesta suorituksesta, ainoastaan painotukset poikkeavat yritysmaailman ja liikekannallepanon logistisen suorituksen välillä. Lopullinen tavoite on kuitenkin molemmissa aivan sama: tuotteiden ja käyttäjien on kohdattava.

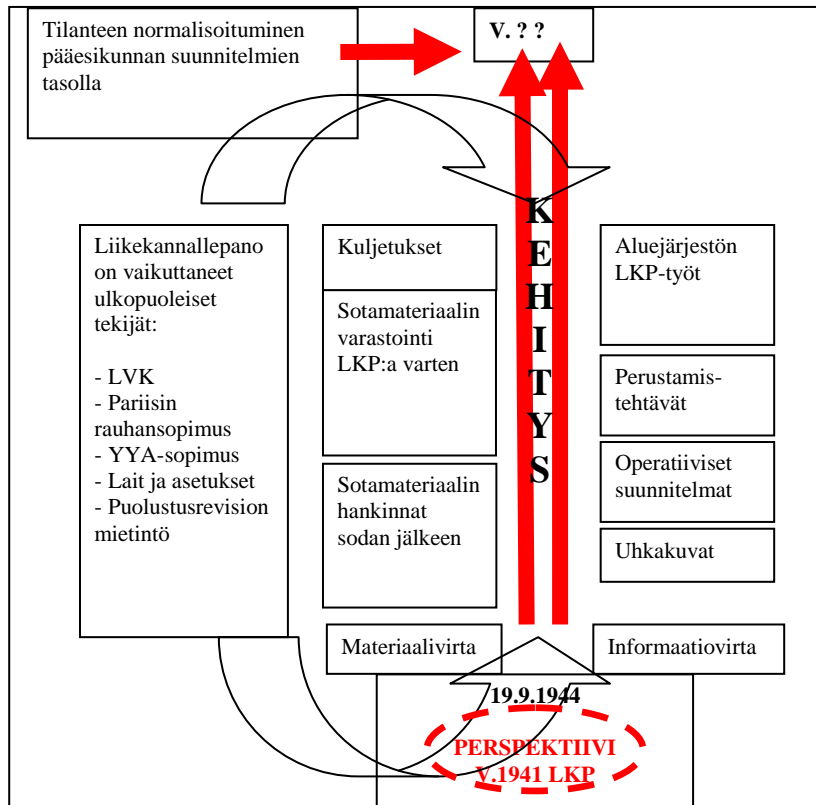
Yritysmaailman logistiikka voidaan jakaa useisiin eri osa-alueisiin, tai pikemminkin virtoihin, joiden avulla edellä kerrottu tavoite on saavutettavissa ja käsitteellisesti hahmotettavissa. Tänä päivänä tuon logistiikkakäsitteen alta löydettäviä virtoja ovat ainakin materiaalivirta, informaatiovirta, rahoitusvirta ja kierrätysvirta. Virrat muodostuvat useista pienistä osatekijöistä joiden laatu vaikuttaa tavoitteen saavuttamiseen. Tällaisia osatekijöitä ovat

esimerkiksi materiaalivirrassa materiaalinhankinta ja kuljetukset. Myös kuljetukset voidaan jakaa pienempiin osa-alueisiin, kuten kuormankäsittelyyn ja itse kuljetussuoritteeseen. Yhdessä nämä monet virrat ja osa-alueet muodostavat kokonaisvaltaisen ajattelutavan.⁵ Miten nämä nykyaikaiset yritysmaailman logistiikan osat sitten liittyvät tähän historian tutkimukseen? Kaikki edellä mainitut osa-alueet eivät varmasti liitykään, mutta logistiikassa on tunnistettavissa kaksi perusvirtaa, fyysinen materiaalivirta ja informaatiovirta, jotka ovat olleet olemassa niin kauan kuin tuotteita on toimitettu tarvitsijalle⁶. Nämä kaksi virtaa muodostavat tutkimukseni perustan, koska liikekannallepanon onnistunut toteutus vaatii näitä molempia. Liikekannallepanotilanteessa suuret materiaalierät ja perustettavat sodan ajan joukot kohtaavat. Liikekannallepanon kitkaton suorittaminen vaatii perusteellista suunnittelua, informaatiota ja kaluston järjestämistä, jotta oikeat tuotteet kohtaisivat tarvitsijansa oikeassa paikassa oikeaan aikaan. Ovatko nämä osatekijät olleet suomalaisessa liikekannallepanojärjestelmässä aina siinä kunnossa, että neste on voinut virrata yhtyvissä astioissa?

1.2 Tutkimuksen rakenne ja toteutus

Tämän tutkimuksen tutkimustehtävänä on selvittää Suomen puolustusvoimien liikekannallepanokyvyn kehittyminen jatkosodan päättymisen jälkeen, aina siihen asti kunnes sotaa seuranneen tilanteen voidaan katsoa liikekannallepanokyvyn osalta normalisoituneen pääesikunnan käskyjen tasolla. Tutkimustehtävä on jaettu viiteen alakysymykseen, jotka esitellään tutkimuksen rakenteen yhteydessä.

Tutkimuksessa liikekannallepanokykyä tarkastellaan logistisen materiaalivirran ja informaatiovirran kautta. **Informaatiovirran osa-alueina** tutkimuksessa käsitellään armeijan varautumisen uhkakuvaa, operatiivisia suunnitelmia, perustamistehtäväluetteloita sekä kaikki käskyjä ja ohjeita materiaalin ja henkilöstön kohtaamisen mahdollistamiseksi. **Materiaalivirran tutkimisen osa-alueet** ovat varastointi, kuljetukset ja hankinnat. Liikekannallepanon **kehittymisen vertailukohta** muodostetaan tutkimalla toisen maailmansodan aikana Suomessa toteutettuja liikekannallepanoja. Tutkimustehtävää peilataan ajanjakson aikana liikekannallepanoon ja puolustusvoimiin vaikuttaneiden **ulkopuoleisten tekijöiden** kautta. Samalla etsitään yhteyksiä päätöksille ja tapahtumille. Tässä tutkimuksessa liikekannallepanoon ja puolustusvoimiin vaikuttaneina ulkopuoleisina tekijöinä käsitellään Liittoutuneiden valvontakomissiota, Pariisin rauhansopimusta, YYA-sopimusta, Puolustusrevision mietintöä ja eduskunnan puolustusvoimista tutkittavan ajanjakson aikana säätämiä lakeja ja asetuksia.

Kuva 1 Tutkimuksen viitekehys

Rakenteellisesti tutkimus on jaettu johdantoon, taustalukuun ja kolmeen aihealuetta käsittelevään päälukuun. **Johdantoluvussa** lukija johdatellaan aihealueeseen, määritellään tutkimukselle päämäärä ja rakenne sekä kerrotaan tutkimuksen tämän hetkisestä tilanteesta. Tutkimuksessa käytetyt termit ja käsitteet on löydettävissä liitteestä 1.1.

Tutkimuksen **taustaluvussa** luodaan perspektiivi kolmannen pääluvun liikekannallepanon kehityksen tarkastelulle tutkimalla edellisiä sotia ennen toteutettuja liikekannallepanoja. Painopiste perspektiivin muodostuksessa on jatkosotaa edeltäneen liikekannallepanon toteutuksessa.

Ensimmäisessä pääluvussa tarkastellaan Suomen puolustusvoimien liikekannallepanokykyä ja sen muutoksia kenttäarmeijan kotiuttamisen jälkeen aina vuoden 1945 keväälle, jolloin liikekannallepanon sotamateriaalin siirrot varikoiden välillä oli loppuun suoritettu. Tarkastelun painopiste on Liittoutuneiden valvontakomission vaikutuksilla ja suomalaisten toimenpiteillä liikekannallepanokyvyn ylläpitämiseksi. Luvussa haetaan vastausta seuraavaan tutkimuskysymykseen:

1. Miten kenttäarmeijan liikekannallepanokyky kehittyi sodan päätymisen jälkeisinä kuukausina?

Toisessa pääluvussa paneudutaan liikekannallepanon edessä olleisiin ulkopuoleisiin kitkatekijöihin ja tutkitaan, kuinka kauan niiden vaikutusten vuoksi liikekannallepanonvalmistelu oli rajoittunutta tai estynyttä. Luvussa etsitään vastausta seuraavaan tutkimuskysymykseen:

2. Milloin liikekannallepanovalmistelut olivat ulkopuoleisten tekijöiden puolesta mahdollisia?

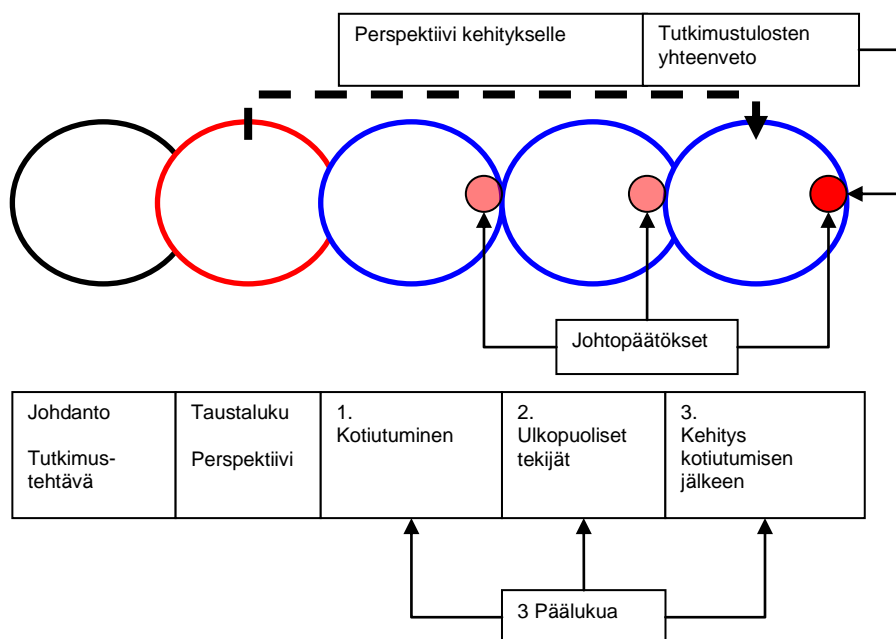
Viimeisessä pääluvussa keskitytään liikekannallepanokyvyn kehittymiseen vuoden 1945 kevään jälkeen ulkopuoleisten kitkatekijöiden vähitellen poistuttua aina siihen asti, jolloin kenttäarmeijan liikekannallepano oli pääesikunnan suunnitelmien tasolla mahdollistunut. Luku etsitään vastausta alla oleviin tutkimuskysymyksiin:

3. Milloin puolustusvoimat saavutti liikekannallepanokyvyn uudelleen pääesikunnan suunnitelmien tasolla ja miten suunnittelu eteni pääesikunnassa ja aluejärjestötasolla?

4. Miten liikekannallepanojärjestelmä kehittyi sodan jälkeen?

5. Miten ulkopuoleiset tekijät vaikuttivat liikekannallepanon suunnitteluun?

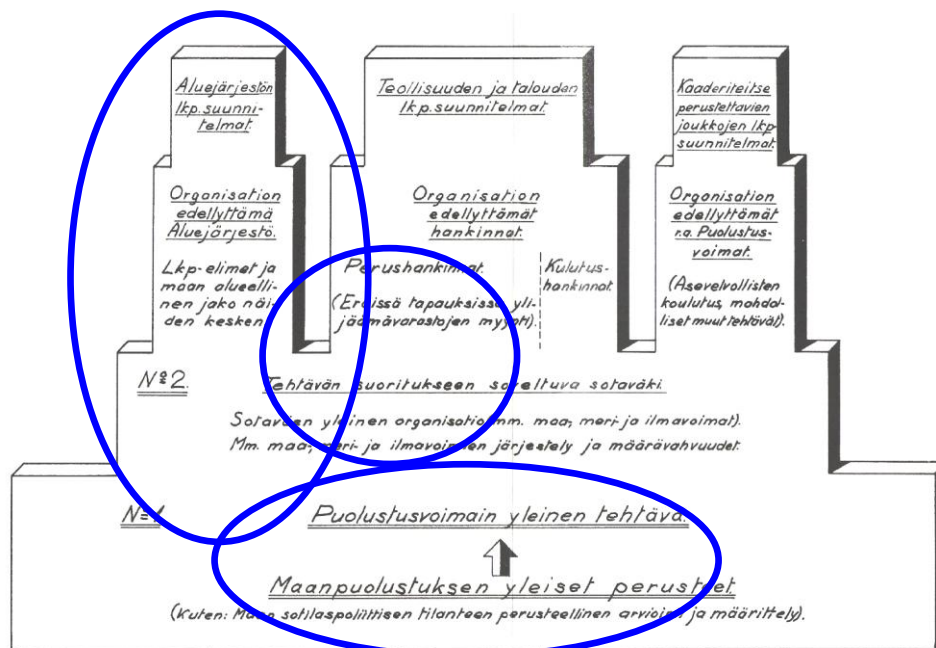
Kaikki pääluvut päätetään johtopäätöksiä sisältävään alalukuun, joissa vastataan pääluvulle asetettuihin tutkimuskysymyksiin. Johtopäätöksiä on löydettävissä myös alalukujen lopusta. Lopullinen yhteenveto tutkimustuloksista tehdään viimeisen pääluvun johtopäätösluvussa.

Kuva 2 Tutkimuksen rakenne

Työn dispositio on päälukujen osalta kronologinen. Alaluvuissa käytetään osittain systemaattista käsittelytapaa. Tämä syventää aihealueen tarkastelua ja samalla vältetään kronikkamaisen historiikin synty. Alaluvuissakin pyritään kuitenkin pitäytymään kronologiassa tarpeellisilta osilta. Näin teksti saadaan sellaiseen muotoon, jossa aiempi tieto täydentää toista, eikä lukijan tarvitse palata uudestaan lukemaansa tekstiin.

Tutkimusaluetta on kohdistettu tarkemmaksi seuraavilla perustelluilla rajauksilla. Tutkimuksen ajallinen rajaus alkupisteen osalta on tutkimustehtävän mukaisesti 19.9.1944. Tällöin Moskovan välirauhansopimus astui voimaan, ja sodanaikaista armeijaa ei enää tarvittu. Työn ajallinen loppupiste asetetaan tutkimuksen edetessä siihen kohtaan, jossa Suomen kenttäarmeijan mobilisointi oli normalisoitunut pääesikunnan laatimien suunnitelmien tasolla. Ajallisen rajauksen päätepiste antaa perusteet tutkimuksen näkökulmalle. Tutkimuksen näkökulmana on tarkastella liikekannallepanosuunnittelun etenemistä pääesikunnan tasalta, mutta myös puolustusvoimain komentajan ja ajanjakson poliittisten päättäjien ajatuksia tulkitaan tarkasteltaessa liikekannallepanokyvyn kehittymistä sekä ongelmakohtia.

Kuva 3 Suomalainen liikekannallepanojärjestelmä ja tutkimuksen painopistealueet ⁷

Liikekannallepanon toteutus voidaan jakaa kenttäarmeijan liikekannallepanoon ja sotatalouden liikekannallepanoon. Teollisuuden ja sotatalouden liikekannallepano on laajuutensa vuoksi rajattu tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Tämän osa-alueen laadukas tutkiminen vaatii toisen tutkimustyön tekemistä. Tutkimuksessa keskitytään tutkimaan aluejärjestön perustamisvastuulla olevan kenttäarmeijan liikekannallepanokkyä pääesikunnan käskemien suunnitteluperusteiden kautta. Kaaderiperusteiset joukot on rajattu

tutkimuksen painopistealueen ulkopuolelle, vaikka niiden liikekannallepanokykyä tapahtumien kronologisen kehityksen vuoksi tutkimuksessa sivutaankin.

Työssä ei tutkita koko suomalaisen aluejärjestön saavuttamaa liikekannallepanokykyä. Tämä vaatisi kaikkien Suomen sotilasläänien ja niiden alaisten sotilaspiirien liikekannallepanovalmiuden tutkimista. Pääesikunnan liikekannallepanoa koskevien käskyjen välittyminen alajohtoportaalille varmistetaan tutkimuksessa Pohjois-Suomen sotilasläänin ja siihen kuuluneiden sotilaspiirien alueella.

Organisaatioiden osalta tarkastelun painopiste on maavoimien liikekannallepanojärjestelmässä. merivoimat, ilmavoimat ja rajavartiolaitos on rajattu tutkimuksen ulkopuolelle. Materiaalia varastoivista varikoista ja varastoista keskitytään tutkimaan kaikkia aluejärjestön sotateknistä liikekannallepanomateriaalia varastoivia varastoja. Suojeluskuntajärjestön omistamaa materiaalia ei tutkimuksessa käsitellä.

Tutkittavien logististen virtojen osalta suunnitelmien tarkastelu päättyy sodanajan joukon perustamishetkeen liikekannallepanossa. Tämän vuoksi tutkimuksesta on rajattu pois perustamisen jälkeiset tapahtumat kuten keskityskuljetukset. Perustettavalle joukolle kuuluvasta materiaalista ottoajoneuvojen ja paikallishankintamateriaalin kohtaaminen sodanajan joukon kanssa ei ole tutkimuksessa etusijalla. Niistä kirjoitetaan tutkimuksessa sen verran kuin painopistealueen tutkimisen sivutuotteena asiasta löytyy materiaalia. Perustettavan sodanajan joukon koulutustasoa tai toimintakykyä ei tutkimuksessa käsitellä. Rajaukset on tehty lähdemateriaalin hankinnan kohdistamiseksi.

1.3 Tutkimusmenetelmä ja lähdeaineisto

Tutkimusmenetelmien valinnalla vastataan siihen, miten tutkimuskysymyksiin käytännössä etsitään vastaukset ja miten hypoteesit testataan.⁸ Historia kuuluu empiirisiin tieteisiin, joiden tulokset perustuvat kokeisiin ja havaintoihin. Tässä työssä tutkimusmenetelmänä on havainnointi, jota tehdään tutkimuksen lähdemateriaalista perinteisen asiakirja- ja kirjallisuustutkimuksen keinoin.

Tutkimus toteutetaan tutkimalla ensin lähtökohtana olevaa liikekannallepanokykyä logistiikan kautta. Tämän johdosta tutkimustehtävää ja tutkimuksen rakennetta määriteltäessä on ensin perehdyttävä logistiikkaa käsittelevään kirjallisuuteen. Logistiikkaan perehtymällä voidaan rajata logistiikasta ne osa-alueet, jotka ovat tutkimukselle merkityksellisiä. Varsinaisen tutkimusmateriaalin havainnointi toteutetaan luomalla esiyymmärrys ajanjakson tapahtumiin. Tämä tapahtuu perehtymällä tutkimustehtävää koskevaan kirjallisuuteen ja tutkimukseen siinä

määrin, ettei näiden lähteiden avulla ole enää löydettävissä merkittävästi uutta tietoa. Tämän jälkeen luodaan työlle perspektiivi tutkimalla sotien aikana toteutettuja liikekannallepanoja. Kirjallisuuden ja perspektiivin avulla saavutetun esiyymmärryksen jälkeen keskitytään tutkimaan tutkimustehtävän mukaista arkistomateriaalia. Riittävä esiyymmärrys auttaa havainnoimaan arkistomateriaalista tutkimuksen kannalta oleelliset asiat. Kirjallisesta lähdemateriaalista tehtyjä havaintoja syvennetään haastattelemalla henkilöitä, jotka ovat työskennelleet tutkittavan asian parissa tai kirjoittaneet siitä.

Lähdemateriaalin osalta ajanjakson puolustusvoimia käsittelevä perusteos on useiden tutkijoiden yhdessä kirjoittama ”Suomen puolustusvoimat 1944–1974”. Tämä teos yhdessä Pekka Visurin ”Puolustusvoimat kylmässä sodassa” kirjan kanssa muodostavat hyvän pohjan esiyymmärryksen rakentamiselle ajanjakson puolustusvoimien toimintaympäristöstä. Esiyymmärrystä täydennetään useilla yksilöidyimmillä teoksilla. Yhtenä esimerkkinä tällaisesta teoksesta mainittakoon Aulis Blinnikan ”Valvontakomission aika”.

Vertailukohdan muodostuksessa auttavat sotien jälkeen tehdyt T W Haakin ja C O Lindemanin tutkimukset, joissa liikekannallepanon toteutus ennen molempia sotia on kerrottu kattavasti. Tutkimusten tietoja vertaamalla on mahdollista päästä luotettavaan lopputulokseen.

Liikekannallepanojärjestelmästä ja sen osa-alueista on tehty tutkimuksia, mutta Suomen puolustusvoimien kyky vastata ulkoiseen uhkaan tai hyökkäykseen jatkosodan päättymisen jälkeen kenttäarmeijan liikekannallepanolla on vielä tutkimaton aihe. Aiemmista tutkimuksista Tapio Partasen diplomityö ”Liikekannallepanojärjestelmämme syntyminen ja kehitys itsenäisyytemme aikana ja suoritettavat liikekannallepanot” osuu lähimmäksi tutkimuksen painopistettä. Liikekannallepanojärjestelmään keskittyvä tutkimus ei käsittele liikekannallepanokykyä, mutta antaa kronologista tietoa järjestelmän kehityksestä. Pekka Visuri ”Puolustusvoimat kylmässä sodassa” ja Vesa Tynkkynen ”Hyökkäyksestä puolustukseen” ovat lähes ainoina tutkijoina arvioineet tutkittavan ajan puolustusvoimien liikekannallepanokykyä muutamien lausein löytämiensä pääesikunnan aikalaisarvioiden mukaan. Arviot ovat mausteita heidän kirjoituksissaan, joiden painopiste on toisaalla kuin liikekannallepanokyvyyssä. Tutkimuksen hypoteesien muodostukseen nämä vähäisetkin vihjeet antavat johtolankoja.

Toisen maailmansodan jälkeen tapahtuneesta puolustusvoimien operatiivisen suunnittelun kehittymisestä sen sijaan on kirjoitettu enemmän. Nämä Vesa Tynkkynen, Kimmo Rajalan sekä Petteri Joukon kirjoittamat lähteet muodostavat rungon sodan jälkeisen

liikekannallepanokyvyn informaatiovirran osa-alueiden tutkimiselle. Tutkijoista Rajalan ”Oulun varuskunta ja pohjoisen puolustus 1945–2000” käsittelee kehitystä myös pääesikunnan alajohtoportaiden osalta. Lähteitä keskenään vertailemalla on mahdollista muodostaa käsitys informaatiovirran osa-alueiden kehittymisestä. Tutkimusten erilaisesta näkökulmasta johtuen on näistäkin lähteistä saatuja tietoja täydennettävä arkistotutkimuksella.

Materiaalivirrasta ei liikekannallepanokyvyn osa-alueiden kehittymisen osalta ole kirjoitettu yhtenäistä teosta. Ismo Talkan diplomityön ”Varikkojärjestelmämme kehittyminen toisen maailmasodan jälkeen vuoteen 1966 mennessä” painopiste pysyy materiaalinvarastoinnin osalta järjestelmän tarkastelussa ja tutkimuksen tavoitealuetta ylemmällä tasolla. Talkan tutkimus antaa kuitenkin arvokasta tietoa keskusvarikkojärjestelmän kehittymisestä sodan jälkeisinä vuosina.

Materiaalin hankinnoista sodan jälkeiseltä ajalta on löydettävissä useita lähteitä. Tärkeimpinä näistä ovat Pekka Visurin ”Puolustusvoimat kylmässä sodassa” ja Jorma Juottosen artikkeli ”Määrärahat” kirjasta ”Suomen puolustusvoimat 1944–1974”. Lähteiden keskinäinen vertailu mahdollistaa alustavan teorian muodostuksen.

Päälähteiden tietoja analysoimalla on mahdollista aloittaa teorian muodostus. Teoriaa täsmennetään arkistotutkimuksella erityisesti aukollisimman materiaalin osalta. Lähdemateriaali on laadittujen tutkimuksien osalta puutteellisinta liikekannallepanon materiaalivirran varastoinnista ja kuljetuksista. Kansallisarkiston arkistomateriaali on julkisesti kaikkien saatavissa vuoden 1952 loppuun asti. Tähän ajanjaksoon asti arkistomateriaalilla voidaan syventää päälähteistä muodostunutta teoriaa kattavasti. Vuoden 1952 jälkeiseen arkistomateriaaliin on tarvittu vuoden 2008 alusta alkaen arkistonmuodostajan myöntämä tutkimuslupa. Tutkimuslupakäytännön vuoksi tutkimuksen mahdolliset arkistomateriaalin puutteet tulevat todennäköisesti sijoittumaan vuoden 1952 jälkeiselle osalle.

Lähdemateriaalilla ja sen kriittisellä arvioinnilla on merkittävä asema arvioitaessa tutkimuksen luotettavuutta.⁹ Tämän tutkimuksen tarkempi luotettavuuden arviointi suoritetaan tutkimuksen päätteeksi. Samalla arvioidaan mahdollisen jatkotutkimuksen tarve.

2. TALVI- JA JATKOSODAN PERINTÖ

2.1 Liikekannallepanojärjestelyt talvi- ja jatkosodassa

Talvi- ja jatkosodassa puolustussuunnittelu ja joukkojen liikekannallepano perustui vaihteittaisuuteen, jolloin pääosin rauhanaikaisten varusmiesjoukkojen pohjalle muodostettiin niin sanottu suojajoukko. Suojajoukon tehtävänä oli varsinaisen liikekannallepanon suojaaminen. Uhkakuvan mukainen varuskuntien sijainti oli liikekannallepanossa tärkeässä asemassa. Talvisodassa varuskunnat olivat sijainneet hajautetummin ympäri maata. Talvisodan alueiden menetysten johdosta muodostuneeseen epäedullisempaan lähtötilanteeseen vastattiin rakentamalla varuskuntien ketju itärajalta suojauksen aikaviiveen vähentämiseksi. Kenttäarmeijan pääosien liikekannallepano tapahtui maan sisäosissa tämän suojauksen turvin. Perustamisen jälkeen kenttäarmeija siirrettiin keskityskuljetuksiin painopistealueelle ja suojajoukko yhdistettiin osaksi näitä liikekannallepanossa perustettuja yhtymiä.¹⁰

Ennen talvisotaa aluejärjestö oli jakaantunut 9 sotilaslääniin ja 29 sotilaspiiriin. Suojeluskuntapiirejä taas oli 22 kappaletta. Liikekannallepanon valmistelut olivat vielä ennen talvisotaa sotilasläänien ja sotilaspiirien vastuulla. Suojeluskuntien rooli oli enemmän koulutuksellinen. Työnjako näiden kahden organisaation välillä oli aluerajojen ja tehtävien osalta vielä selkeytymättä. Talvisodan jälkeen saatujen kokemusten perusteella nämä kaksi, osittain päällekkäistä organisaatiota, yhdistettiin yhdeksi aluejärjestöksi keväällä 1941. Tällöin suojeluskuntajärjestölle käskettiin asetusperusteisesti aluejärjestön tehtävät entisissä sotilaspiireissä. Tämän organisaatiouudistuksen perusteella aluejärjestö jaettiin kotijoukkojen esikunnan alaisiin 16

sotilaslääniin ja 34 suojeluskuntapiiriin.¹¹ Jatkosodan kenttäarmeija muodostui 16 jalkaväkidivisioonasta. Peruseriaate sodan ajan liikekannallepanossa oli se, että jokainen sotilaslääni perusti yhden sodan ajan divisioonan ja jokainen suojeluskuntapiiri yhden divisioonan jalkaväkirykmentin. Varusmiespalvelusta suorittamassa olleesta kahdesta ja puolesta ikäluokasta perustettiin divisioonien ensimmäiset jalkaväkirykmentit ja patteristo. Näitä aluksi suojajoukkoina käytettyjä prikaateja oli yhteensä 13, joten sotilasläänin perustamisvastuulle jäi yleensä vajaan divisioonan perustaminen. Vain kolmella länsirannikon sotilaslääneillä oli vastuulla kokonaisen divisioonan perustaminen. Siellä kun ei sijainnut suojajoukkoon kuuluvia varuskuntia. Liikekannallepanossa divisioonat alistettiin viiden armeijakunnan johtoon.¹² Jokaisella perustettavalla armeijakunnalla oli oma puolustuslohkonsa Suomenlahden ja Jäämeren välillä. Yhdellä vahvennetulla divisioonalla otettiin vastuu Hangon rintamasta, jossa sijaitsi rauhanehtojen mukaisesti Neuvostoliiton

laivastotukikohta. Kolme divisioonaa jäi ylipäällikön reserviksi. Keskitysmarssi suoritettiin matkasta riippuen jalan, ajoneuvoilla tai rautateitse. Yleisin tapa joukkojen siirtämiseen toiminta alueelle oli rautatiekuljetus.¹³

Suojeluskuntapiirien alueella olevien perustamispaikkojen määrä riippui sen koosta. Perustamispaikat oli suunniteltu suojeluskuntapiirien itsensä toimesta. Suurimmissa perustamispaikoissa perustettiin pataljoona tai patteristo sekä lisäksi joitakin pienempiä huoltomuodostelmia. Pienemmissä perustamispaikoissa perustettiin ainoastaan komppania tai patteri. Talvisodan liikekannallepanossa perustamispaikkoja oli ollut selvästi vähemmän. Perustaminen pyrittiin toteuttamaan tällöin rykmentin kokoisissa osissa. Kesäkuussa 1941 perustamispaikkoja oli kaikkiaan 362 kappaletta eli keskiarvona hiukan yli kymmenen jokaista suojeluskuntapiiriä kohden. Perustamispaikoille oli varastoitu tärkein sotavarustus kaikkia siellä perustettavia joukkoja varten. Vähemmän tärkeä sotavarustus (kuten alusvaatteet ja peseytymisvälineet) saatiin paikallishankintojen avulla tai lunastamalla palvelukseen astuvilta reserviläisiltä.¹⁴ Kenttäarmeijan sodassa tarvitsema täydennysmateriaali oli varastoitu pääesikunnan hallinnoimiin hankintavarikoihin joita vuonna 1940 oli 35 kappaletta. Hankintavarikot oli jaettu pääosin aselajeittain, mutta niissä oli huomioitu myös sotatalouden tarvitsema materiaali, joka oli varastoituna raaka-ainevarikoihin.¹⁵ (Liite 2.1) Vuoden 1939 tilanteesta päämajan alaisten varikoiden määrä oli kasvanut runsaasti. Talvisotaa edeltävässä tilanteessa varikoita oli ollut maavoimien käyttöön vain 9:n kappaletta.¹⁶

Perustamispaikkojen toiminnan organisoiminen perustui rauhanaikana laadittuihin suorituskäskyihin, joista tärkeimpiä olivat:

- suorituskäsky yksikön perustamisesta
- suorituskäsky perustamispaikan päällikölle
- suorituskäskyt hevos- ja moottoriajoneuvojen ottolautakuntien puheenjohtajille
- suorituskäsky kunnan reserviläisten kokoontumispaikan päällikölle
- suorituskäsky perustamispaikan päällikölle¹⁷

Perustamisen sujuva toteuttaminen vaati runsaasti sellaista henkilöstä, jota ei sijoitettu perustettavaan joukkoon. Tällaiseksi perustamispaikan suoritushenkilöstöksi, joka suoritti tarvittavat perustamisvalmistelut ennen reserviläisten saapumista, varattiin naisia sekä ala- ja yli-ikäisiä miehiä.¹⁸ Perustettavien joukkojen henkilöstö tuli perustamispaikan välittömästä läheisyydestä, samasta pitäjästä tai kaupungista. Poikkeuksen teki vain kaaderihenkilöstö, joka siirrettiin perustettavaan joukkoon rauhanajan puolustusvoimista.¹⁹ Jokaiselle

palvelukseen astuvalle oli kirjoitettu henkilökohtainen ”käsky saapua ylimääräiseen palvelukseen”. Tätä käskyä kutsuttiin YH-kortiksi. Kortti sisälsi asianomaisen henkilötietojen lisäksi ilmoittautumispaikan ja henkilön kenelle piti ilmoittautua. Samainen kortti toimi myös matkalippuna rautateillä lähtöasemalla leimattuna. Korttien jakelu suoritettiin suojeluskuntapiirien ja poliisiviranomaisen toimesta. Talvisodan aikaisesta kuulutusmenetelmästä oli tullut varakeino.²⁰

Hevosten osalta maa oli jaettu marraskuussa 1940 pääesikunnan käskyllä ottoalueisiin. Periaatteena oli, että kunta muodosti aina yhden alue kokonaisuuden. Puolustusministeriö määräsi kullekin kunnalle luovutettavat hevosten ja kärryjen määrät. Näiden lukumäärien pohjalta kunnan hevosottolautakunta suoritti hevosten ja kärryjen ottamisen puolustusvoimain tarpeisiin. Hevosten ja kärryjen luovutuskäsky annettiin omistajalle tiedoksi käskykortilla, jossa oli luovuttajan henkilötietojen lisäksi paikka jonne hevonen tai ajoneuvo piti toimittaa ja milloin. Samasta käskystä ilmeni myös mukana tuotava varustus. Käskykortti oli kaksiosainen. Toinen osa jäi luovutushetkellä omistajalle kuitiksi vastaanottajan kuitattua hevosen tai ajoneuvon allekirjoituksellaan itselleen. Korttien jakelu suoritettiin samalla tavalla kuin henkilöstön YH-korttien jakelu.²¹ Yksiköiden tarvitsemat hevoset ja kärryt jaettiin tämän jälkeen yksiköille suunniteltujen määrävahvuuksien mukaisesti.²²

Puolustusministeriö vahvisti 23.12.1940 jaon moottoriajoneuvojen ottoalueiksi. Yhteensä alueita oli 50 kappaletta. Jako noudatteli täysin suojeluskuntapiirien rajoja. Näin jokainen suojeluskuntapiiri sai oman moottoriajoneuvojen ottoalueen. Rauhan aikana suoritettujen katsastusten perusteella määriteltiin kunkin ottoalueen sotakelpoisten moottoriajoneuvojen määrä ja alueen luovutusvelvollisuus. Tämän suunnitellun luovutusvelvollisuuden perusteella suoritti moottoriajoneuvojen ottolautakunta ajoneuvojen ottamisen sodanajan tarpeisiin. Moottoriajoneuvon luovuttamisesta omistajalle annettiin samanlainen käsky kuin hevostenkin luovuttamisesta. Käyttönsä puolesta käsky oli soveltaen samankaltainen kuin hevosten YH-korttikin.²³

Perustamisen jälkeen yksiköt jäivät perustamispaikoilleen odottamaan suunnitelman mukaista keskityskuljetusta. Tämä odotusaika käytettiin sodan ajan joukon koulutukseen.²⁴

Liikekannallepano saatiin jatkosodan alkaessa suorittaa suunnitellusti ennen viholliskosketusta ja sen onnistui suorituksen kokoon nähden hyvin. Perustaminen tapahtui joukkojen osalta samankaltaisesti, kuin se oli tapahtunut talvisodan alkaessakin. Perustettavan joukon henkilöstö tiesi minne saapua liikekannallepanossa. Hevosten ja moottoriajoneuvojen

ottaminen sodan ajan joukon haltuun oli suunniteltua. Sodanajan joukon materiaali oli varastoituna perustamispaikkojen läheisyyteen. Siitä puuttuivat ainoastaan vähemmän tärkeää materiaalia, joka oli tarkoitus hankkia paikallishankintana lähialueelta tai reserviläisiltä. Perustamisessa suojeluskuntapiirit näyttelivät erittäin tärkeää osaa. Pitkälti vapaaehtoisin voimin liikekannallepanojärjestelmä oli luotu paikallisesti tehokkaaksi. Paikalliset olosuhteet tuntevia avainhenkilöitä oli käytetty tehokkaasti hyväksi suunnitelman toteutuksessa. Kuljetuksia ei tässä liikekannallepanomallissa tarvittu materiaalin toimittamiseksi perustettavalle joukolle. Tässä liikekannallepanomallissa henkilöstö ja ajoneuvot tulivat joukon sotamateriaalin luokse. Ainoastaan armeijan täydennysmateriaali oli varastoituna armeijan keskusvarikoihin, muu sotamateriaali oli hajautettuna siellä missä käyttäjätkin asuivat.

2.2 Moskovan välirauhansopimus ja Liittoutuneiden valvontakomissio

Jatkosota päättyi Moskovan välirauhan sopimukseen, joka solmittiin 19. syyskuuta 1944. Moskovan välirauhan sopimuksen mukaan Suomen tuli luovuttaa Neuvostoliitolle Karjalan kannas, Laatokan pohjoispuoli sekä Sallan alue. Lisäksi Neuvostoliitto vaati itselleen Petsamon. Talvisodan päättäneen Moskovan rauhanehtoihin kuulunut Hangon vuokraus vaihtui Porkkalan alueeseen ja vuokra-aikaa pidennettiin 50 vuoteen. Aluevaatimusten lisäksi rauhanehtoihin kuului 300 miljoonan Yhdysvaltain dollarin arvoiset sotakorvaukset, saksalaisen sotasaalismateriaalin luovuttaminen, Neuvostoliitolta anastetun materiaalin palauttaminen, kommunistisen toiminnan salliminen, fasististen järjestöjen toiminnan lakkauttaminen sekä saksalaisten joukkojen karkottaminen Lapista. Saksalaisten karkottaminen Pohjois-Suomesta aloitti Lapin sodan. Lapin sodan jatkuessa Suomen puolustusvoimat aloitti kenttäarmeijansa palauttamisen rauhanajan kokoonpanoon sopimuksessa määritellyssä kahden ja puolen kuukauden määräajassa.²⁵

Välirauhansopimuksen 22. artiklan mukaisesti sopimusehtojen täytäntöönpanoa valvomaan asetettiin liittoutuneiden valvontakomissio (LVK). Vaikka valvontakomissioon kuului edustus myös Iso-Britanniasta, Neuvostoliiton rooli oli Suomessa johtava ja englantilaisten lähinnä symbolinen.²⁶ Välirauhansopimuksen liitteessä LVK:n asema määriteltiin seuraavasti: ”Liittoutuneiden valvontakomissio on liittoutuneiden ylimmän sotilasjohdon elimenä ja välittömästi sen alainen.”²⁷ Valvontakomissiolla oli kaikki diplomaattiset etuoikeudet, mukaan lukien henkilöihin, omaisuuteen ja arkistoihin kohdistuva koskemattomuus. Sen jäsenillä oli esteetön pääsy kaikkiin virastoihin, laitoksiin ja satamiin sekä oikeus saada kaikkia tehtäviään varten tarvitsemansa tiedot.²⁸

Kolme päivää välirauhansopimuksen allekirjoittamisen jälkeen saapuivat Helsingin Malmin lentokentälle ensimmäiset LVK:n jäsenet.²⁹ Lokakuun alkuun mennessä valvontakomission Neuvostoliittolainen osa oli saapunut Suomeen kokonaisuudessaan.³⁰ Alussa yhteydenpito LVK:n kanssa hoidettiin ulkoministeriön kautta. Pian kävi kuitenkin ilmi, ettei pelkästään ulkoministeriö riittänyt asioiden hoitajaksi, koska suuri osa asioista käsitteli puolustuslaitosta. Niinpä 29.9.1944 perustettiin päämajan (4.12.1944 alkaen puolustusvoimain pääesikunnan) yhteysosasto. Aluksi osastoa johti eläkkeellä oleva kenraaliluutnantti Oscar Enckell. LVK halusi kuitenkin yhteysosaston päälliköksi virassa olevan upseerin. Tämän johdosta tehtävään nimitettiin 1.10.1944 alkaen eversti Ilmari Karhu.³¹

Näissä olosuhteissa alkoi Suomen kenttäarmeijan kotiuttaminen Moskovan välirauhansopimuksen mukaisesti. Materiaalin ja henkilöstön kohtaaminen tuli varmistaa demobilisaatiossa, jotta uusi mobilisaatio olisi mahdollinen. Tehtävä ei ollut helppo. Kaikki asiat eivät enää olleet omassa päätäntävallassa.

3. DEMOBILISAATIO

3.1 Kotiuttamissuunnitelma ja väliaikainen liikekannallepanosuunnitelma

Jatkosodan sytyttyä vuoden 1941 kesällä aloitettiin samana syksynä myös valmistelut kenttäarmeijan tulevaa kotiuttamista varten. Joukkojen mobilisointi suomalaisessa liikekannallepanojärjestelmässä vaati demobilisointisuunnitelman ja uuden mobilisointisuunnitelman. Kotiuttamista valmisteltiin laatimalla yksityiskohtaiset käskyt erilaisiin kotiuttamistilanteisiin. Puolustusvoimat varauduttiin kotiuttamaan sodan päättyessä kokonaisuudessaan tai osittain. Aluejärjestöä valmistauduttiin suunnitelmassa vahventamaan kotiuttamista varten. Käskyjen valmistelu oli pikkutarkkaa ja ulottui aina yksiköiden päälliköiden kotiuttamisohjeistukseen. Näitä hyvissä ajoin valmisteltuja käskyjä käytettiin tilanteeseen soveltaen vuoden 1944 syksyllä kotiuttamisen alkaessa. Samaan suunnitelmaan liitettiin myös ylipäällikön hyväksymä väliaikainen liikekannallepanosuunnitelma, joka oli laadittu samassa yhteydessä kotiuttamissuunnitelman kanssa.³²

Väliaikaisen liikekannallepanosuunnitelman perusajatus oli, että kotiutetut joukot olisivat nopeasti ja vaivattomasti mobilisoitavissa uudelleen samoilla kotiuttamispaikoilla, joissa ne oli jo ainakin kerran perustettu. Suunnitelmassa kotiuttamispaikoista tulisi jälleen uusia perustamispaikkoja. Joukot tuli sen vuoksi kotiuttaa mahdollisimman samalla tavalla kuin perustaminenkin oli vuonna 1941 tapahtunut. Sodanajan joukolla liikekannallepanossa jaettava sotamateriaali tuli varastoida kotiuttamispaikalle tai sen läheisyydessä olevaan suojeluskuntapiirin sotamateriaalivarastoon.³³ Päävastuun väliaikaisen liikekannallepanosuunnitelman ja kotiuttamissuunnitelman käytännön toteuttamisesta kantoivat kotiuttavan yksikön päälliköt yhdessä kotiuttamista varten vahvistettavan aluejärjestön kanssa. Kotiuttamisen suorittavan päällikön ohjeistus perustui edellä mainittuihin vuonna 1941 valmisteltuihin käskyihin ja suunnitelmiin. Tärkein näistä ohjeista oli yksikön päällikön suorituskäsky kotiuttamista varten. Tässä yksikön päällikön suorituskäskyssä annettiin hyvin yksityiskohtaiset ohjeet joukon saattamisesta sellaiseen tilaan, että uusi liikekannallepano oli mahdollinen. Joukon ja sille kuuluvien kuljetusvälineiden sijoitukset tuli tarkastaa huolella. Yksikön henkilöstölle tuli kirjoittaa uudet LKP-määräykset. Niihin merkittiin tarkasti kaikki uudelleen perustamisen kannalta tärkeät tiedot.³⁴ Täyttämisen jälkeen LKP-määräykset liimattiin henkilöstön sotilaspasseihin. Samalla niistä poistettiin entiset edellisen liikekannallepanon aikaiset määräykset. Perustamisen kannalta väärässä suojeluskuntapiirissä asuvat, sodan aikana joukkoon täydennyksenä tulleet henkilöt, käskettiin erotella pois joukosta omassa suojeluskuntapiirissä tapahtuvaa uudelleen sijoittamista varten. Ohjeessa painotettiin huolellista liikekannallepanomääräysten ja

sotilaskantakorttien kuntoon laittoa, ”koska siitä oleellisesti riippuu puolustusvoimain uusi liikekannallepanon valmius”. Yksikön asiakirjat toimitettiin niiden kuntoon saattamisen jälkeen perustamispaikan päällikölle, joka toimitti ne sitten alueen suojeluskuntapiirin esikuntaan. Pienillä kotiuttamispaikoilla tämä perustamispaikan päällikkö ja kotiuttavan yksikön päällikkö olivat yksi ja sama henkilö. Kotiuttavan yksikön päällikkö oli vastuussa myös materiaalin varastoinnista hänelle osoitettuihin varastoihin kotiuttamispaikan läheisyydessä. Varastointi tuli toteuttaa siten, ”että uusi jako yksikköänne varten on joka hetki mahdollinen”. Kotiuttamisen suorittanut päällikkö määrättiin suojeluskuntapiirin toimesta kotiuttamansa yksikön päälliköksi mahdollisen uuden liikekannallepanon sattuessa.³⁵

3.1.2 Kotiuttamissuunnitelman hyväksyttäminen Liittoutuneiden valvontakomissiolla

Joukkojen vetäytyessä kohti rajaa syyskuun lopulla 1944, päämaja aloitti valmistelutyöt varsinaisen demobilisoinnin suorittamiseksi aluejärjestölle annetulla esikäskyllä. Kotiuttaminen tapahtuisi valmistellun väliaikaisen liikekannallepanosuunnitelman mukaisesti, samoilla paikoilla mahdollisimman identtisesti vuonna 1941 suoritettua liikekannallepanon kanssa. Kotiuttamisen johtajaksi tuli kunkin suojeluskuntapiirin alueelle määrätä sellainen johtaja, joka oli tarkoin perehtynyt piirinsä liikekannallepanon valmistelutöihin. Tällä haluttiin varmistaa kotiuttamisen jälkeisen mobilisointikyvyn olevan väliaikaisen liikekannallepanosuunnitelman vaatimuksien mukainen.³⁶ Mittava työ oli vasta alkamassa, vaikka nuorimpia ja vanhimpia miehiä kotiutettiinkin ennen pääosia, vuoden 1944 marraskuun alussa kotiuttamatta oli vielä noin 420 000 miestä.³⁷

Kenttäarmeijan kotiuttaminen tuli tapahtua LVK:n hyväksymällä tavalla. Olihan kotiuttamisen kahden ja puolen kuukauden määräajasta sovittu Moskovan välirauhansopimuksessa. Suomalaiset esittelivät kenttäarmeijan kotiuttamissuunnitelmansa LVK:lle 20.10.1944 iltana. Suunnitelmassa kotiuttamisen jälkeisen rauhanajan armeijan kokoonpano pohjautui vuoden 1941 organisaatioon. Armeijan vahvuudeksi oli suunniteltu noin 64 000 miestä. Kenttäarmeijan kotiuttaminen aloitettaisiin etelässä välittömästi LVK:n hyväksytyä suunnitelman ja pohjoisessa niin pian kuin Lapin sodan operatiivinen tilanne sen mahdollistaisi. Kotiuttamisen toteuttaminen epäiltiin vaikeaksi välirauhansopimuksen määräämässä ajassa. Suomalaiset toivoivatkin takarajaan lievennystä. Kaikkea demobilisaatiosuunnitelman materiaalia ei ollut käännetty venäjäksi. Suunnitelma oli käännettävä kokonaisuudessaan ennen kuin venäläiset suostuisivat ottamaan sen vastaan ja aloittamaan käsittelyn. Ensimmäisessä tapaamisessa ei päästy eteenpäin parhaalla mahdollisella tavalla. Tapaaminen ei kuitenkaan jäänyt aivan tuloksettomaksi LVK:n luvattua, että valmistelut demobilisaatiota varten saatiin aloittaa heti.³⁸ Suunnitelma

käännettiin yön aikana ja esiteltiin seuraavana päivänä eversti Karhun johdolla. Kenraalimajuri Burmistrov kertoi esittäneensä edellisen illan keskustelun pääkohdat LVK:n puheenjohtajalle kenraalieversti Zdanoville. LVK:n puheenjohtaja piti välirauhan sopimuksessa mainittuna rauhanajan armeijan tarkasteluhetkenä vuotta 1939, eikä vuotta 1941, joka oli lähtökohtana suomalaisten edellisenä iltana esittelemässä demobilisaatiosuunnitelmassa. Samassa tilaisuudessa Burmistrov ilmoitti, ettei LVK:n puolelta ole esteitä demobilisaation välittömälle aloittamiselle. Suomalaisille huonompi uutinen oli sen sijaan se, ettei poikkeuksia kotiuttamisen määräajan suhteen hyväksyttäisi.³⁹

Kotiuttaminen pääsisi viimeinkin alkamaan täydellä teholla. Seuraavana päivänä päämaja antoi käskyn puolustusvoimain kotiuttamisesta ja sodanaikana perustettujen liikekannallepano-organisaation kuulumattomien yksiköiden lakkauttamisesta. Periaatteena oli se, että liikekannallepano-organisaatioon kuulumattomat yksiköt (esim. linnoitusjoukot) hajotettaisi niiden nykyisillä sijoituspaikoilla sen sotatoimiyhtymän (esim. divisioonaa tai armeijakunta) toimesta, jolle ne olivat alistettu. Niiden sotamateriaali varastoitiin kotiuttavan yhtymän toimesta. Kaikki liikekannallepano-organisaatioon kuuluvat yksiköt sen sijaan siirrettiin sille paikkakunnalle, jossa se liikekannallepanossa oli perustettu. Kotiuttaminen tuli tapahtua yksiköittäin. Yksiköiden yhdenmukaisen kotiuttamisen ja uuden liikekannallepanon mahdollistamiseksi tuli kotiuttamispaikoilla jakaa ”Yksikön päällikön suorituskäsky yksikön kotiuttamista varten.”⁴⁰

Kaikki oli valmista kotiuttamisen alkamista varten, kunnes 24.10.1944 LVK:n puheenjohtajan sijaiselta kenraaliluutnantti Savonenkovilta saapui kirje, jossa täsmennettiin kotiuttamista varten annettuja määräyksiä. LVK salli edelleen kotiuttamisen valmistelun, mutta kuitenkin niin, ettei miehistöä saanut lähettää pois joukko-osastoista ja yhtymistä ennen kuin kotiuttamissuunnitelma oli lopullisesti tarkastettu.⁴¹ Kenraali Heinrichs vastasi Savonenkovin kirjeeseen seuraavana päivänä.⁴² Hän kertoi aloitettujen kotiuttamistoimenpiteiden olevan seurausta LVK:n antamasta suullisesta luvasta. Kotiuttamiskuljetusten oli määrä alkaa seuraavana päivänä. Hän kertoi informoineensa asian johdosta presidentti Mannerheimia, joka toivoi kiellon kumoamista ja katsoi vastauksen ollessa kielteinen, olevansa pakotettu ilmoittamaan, ettei voinut vastata siitä, että demobilisaatio tulisi loppuun suoritetuksi välirauhansopimuksen määräämässä ajassa.⁴³ Savonenkov vastasi pyyntöihin seuraavana päivänä lyhyesti ”vahvistan, että edellä mainitun esityksen määräykset on täytettävä.”⁴⁴ Lisää aikaa ei ollut saatavissa, vaikka syy kotiuttamisen lykkääntymiseen oli LVK:n. Suomalaisien ei auttanut kuin odotella.

Lähes viikon kestäneeseen epävarmuustilaan saatiin selvyys LVK:n puheenjohtajan kenraalievosti Zdanovin 30.10.1944 presidentti Mannerheimille lähettämästä kirjeessä. Kirjeessä hän vahvisti LVK:n kannaksi, että Suomen rauhanajan armeijan vahvuuden tuli noudattaa tilannetta 1.1.1939, eikä se saanut ylittää 37 000 miestä. Aluejärjestön asioista, perustamisesta ja kotiuttamisesta, vastannut Suojeluskuntajärjestö oli lakkautettava 7.11.1944 mennessä välirauhansopimuksen 21. artiklan vastaisena hitleriläistyypisenä järjestönä. Uudelleen laadittu demobilisaatiosuunnitelma, ohjeet ja lakimuutosehdotukset oli esitettävä LVK:lle 1. ja 3.11.1944. Yleisen demobilisaation alkamispäivämääräksi oli määrättävä 8.11.1944. Demobilisaation yhteydessä luovutetut aseet ja ampumatarvikkeet oli jätettävä yhtymien ja joukko-osastojen varastoihin myöhemmin tapahtuvaa keskusvarastoihin kokoamista varten.⁴⁵

LVK:n määräyksistä saatujen vihjeiden perusteella ryhdyttiin päämajassa uuden tilanteen vaatimiin toimenpiteisiin. Valmisteluvaiheessa suunniteltu kotiuttamisjärjestely pidettiin ennallaan ja käskyihin lisättiin Zdanovin kirjeen aiheuttamat muutokset. Muutoksethan koskettivat lähinnä rauhanaikaisen armeijan rakennetta ja määrävahvuutta. Niiden vahvuutta muutettiin uuteen esitykseen. Toinen tärkeä muutos oli aluejärjestön muuttuminen 9 sotilasläänin aiemmasta 16 kappaleesta. Varikkojen lukumäärä uudessa kotiuttamissuunnitelmassa pidettiin kuitenkin samanlaisena, kuin se oli ollut aiemmassakin esityksessä. Uusi puolustusvoimien organisaatioesitys sisälsi aiemman tapaan kaikkiaan 47 varikkoa.⁴⁶

LVK:n määräyksen perusteella Suojeluskuntajärjestö lakkautettiin ja sille kuuluneet tehtävät vahvistettiin lailla aluejärjestön hoidettaviksi. Sotilaspiirijako käskettiin kotiuttamisen loppumiseen (4.12.1944) asti samanlaiseksi kuin suojeluskuntapiirijako oli ollut alkuvuodesta 1941 alkaen. Sen pohjallehan kaikki kotiuttamisvalmistelut oli tehty. Sotilasläänien ja -piirien määrä muuttuisi vasta kotiuttamisen jälkeen. Käskyssä korostettiin sitä, että edellä mainitut toimenpiteet eivät aiheuta mitään muutoksia kotiuttamisen suoritustapaan. Kotiuttamisen valmistelu ei ollut mennyt hukkaan, vaan väliaikaisen liikekannallepanosuunnitelman järjestelyt säilyivät ennallaan.⁴⁷

Virallinen vastaus 3.11.1944 esiteltyyn kotiuttamissuunnitelmaan saatiin kahden päivän kuluttua. LVK:lla ei ollut huomauttamista esitettyyn puolustusvoimain kokoonpanoon tai henkilöstövahvuuksiin. Kotiuttamisen jälkeen väliaikaisissa varastoissa ja joukko-osastojen kokoontumispaikoissa olevien aseiden, ampumatarvikkeiden ja muun sotateknillisen

materiaalin keräämisen keskusvarikoihin LVK määräsi suoritettavaksi loppuun kotiuttamisen jälkeen viimeistään 20.12.1944.⁴⁸

3.1.3 Kotiuttaminen

Kotiuttamisen vihdon alettua, Päämaja antoi 9.11.1944 käskyn maavoimien siirtymisestä hyväksytyyn kotiuttamissuunnitelman mukaiseen rauhanaikaiseen kokoonpanoon. Samassa käskyssä ilmoitettiin uuden aluejärjestön sotilasläänien ja sotilaspiirien määrät. Aluejärjestö jaettiin kotiuttamisen päättymisen määräajan (4.12.1944) jälkeen 9 sotilasläänin ja 27 sotilaspiiriin. Samalla määrättiin sotilasläänien ja -piirien esikuntien tulevat sijoituspaikkakunnat.⁴⁹ Kotiuttamisen toimeenpanoa johti päämajan järjestelyosasto ja erityisesti sen liikekannallepanotoimisto. Olihan kysymys samalla sen tehtäviin kuuluvasta liikekannallepanon valmistelusta. Lopullinen kotiuttaminen tapahtui siten, että kotiutettavat yksiköt siirrettiin sen suojeluskuntapiirin alueelle, missä ne oli perustettukin. Siirrot toteutettiin pääosin rautatiekuljetuksin ja jalkamarssein. Kotiuttamispaikoilla sotilaat luovuttivat aseensa ja varustuksensa.⁵⁰ Miehet saivat asepuvunsa ja kenkensä korvauksetta itselleen. Päällä olevista varusteista tuli luovuttaa ainoastaan lakki ja vyö.⁵¹

Kaikkien vaikeuksien jälkeen kenttäarmeijan kotiuttaminen toteutettiin asetettuun määräaikaan mennessä. Kaikkiaan kotiuttamisen alettua LVK:n hyväksymän kotiuttamissuunnitelman mukaisesti, vajaassa kuukaudessa kotiutettiin lähes 380 000 miestä. Tämän johdosta puolustusministeri kenraaliluutnantti Väinö Valve saattoikin ilmoittaa 4.12.1944 LVK:n puheenjohtajalle Suomen puolustusvoimien kotiuttamisen olevan määräaikaan mennessä suoritettu.⁵² Joukkojen kotiuttaminen tapahtui vaikeuksista huolimatta, suunnitellusti ja väliaikaisen liikekannallepanosuunnitelman mukaisesti. Sotamateriaalin ja henkilöstön uudelleen mobilisointi oli mahdollista välittömästi kotiuttamista seuranneina vuorokausina hyvin nopeasti.

Tästä positiivisesta liikekannallepanotilanteesta kertovat myös kotijoukkojen esikunnan alaisen taisteluvälinetoimiston tekemät tarkastukset sotilaspiirien kotiuttamispaikoille. Tarkastuksien kohteena olivat väliaikaisen liikekannallepanosuunnitelman mukaisen sotamateriaalivarastoihin varastoidun taisteluväline-, pioneeri- ja viestimateriaalin kunto. Tarkastuksia toteutettiin 24 sotilaspiirin alueella. Tarkastettuja kotiuttamispaikkoja oli kertomusten perusteella yhteensä 53 kappaletta.⁵³ Kotiuttamispaikoista tarkastettiin noin 15 prosenttia. Vaikkakin tarkastuksissa havaittiin puutteita, ei pääosassa materiaalia ollut mitään huomauttamista. Varastojen järjestys arvioitiin yleisesti hyväksi. Varastot joiden kohdalla oli arvioitu liikekannallepanovalmiutta, oli pääsääntöisesti varustettu merkinnällä ”hyvä”.⁵⁴

3.2. Sotamateriaalin varastointi

3.2.1 Sotateknillisen materiaalin varastointi perustamispaikoille

Perustamispaikoille varastoitua liikekannallepanossa tarvittavaa sotamateriaalia oli puolustusvoimien hallussa noin 15 divisioonan tarpeisiin. Kaikesta puolustusvoimien materiaalista, tämä oli noin 30–40 prosenttia. Loppuosa materiaalista oli täydennysmateriaalia, joka oli varastoituna suurempiin varastoihin, kuten päämajan alaisiin hankintavarikoihin.⁵⁵ Kotiuttamishetkellä yhtymien hallussa oli paljon tällaista täydennysmateriaalia (esimerkiksi ampumatarvikkeet tykistölle). Tätä materiaalia ei ollut tarkoituksenmukaista varastoida kotiuttamispaikoille. Lokakuun lopussa 1944 Päämaja kehotti yhtymiä aloittamaan tämän materiaalin siirtämisen päämajan hankintavarikoihin kuljetustilanteen sallimissa puitteissa.⁵⁶

Zdanovin 30.10.1944 Mannerheimille lähettämä kirje määräsi väliaikaisissa varastoissa ja joukko-osastojen kokoontumispaikoissa olevien aseiden, ampumatarvikkeiden ja muun sotateknillisen materiaalin keräämisen keskusvarikoihin. Kerääminen tuli suorittaa loppuun viimeistään 20.12.1944. Ajallisesti Zdanovin kirje saapui päällekkäin demobilisaatiosuunnitelman laatimisen kanssa. Kirje antoi ensimmäiset perusteet aluejärjestön liikekannallepanomateriaalin varastoimiseksi LVK:n haluamalla tavalla. Kotiutettujen joukkojen liikekannallepanossa jaettavaa sotamateriaalia ei saanutkaan varastoida sotilaspiirien varastoihin ja perustamispaikoille, vaan materiaali oli sijoitettava keskusvarikoihin. Tätä asiaa ei ollut huomioitu kotiuttamissuunnitelmassa. Kotiuttamissuunnitelmassa LVK hyväksyi puolustusvoimain kokoonpanoon kuuluvaksi yhteensä 47 erilaista varikkoa. Samat varikot olivat myös päämajan käskemässä puolustusvoimien rauhanajan organisaatiossa.⁵⁷ Varikkojen lukumäärä myötäili hankintavarikkojen varastointijärjestelyjä vuonna 1940⁵⁸, eikä ollut muun rauhanajan kokoonpanon mukaisesti vuoden 1939 kaltainen. Tällöin varikkoja oli ollut 9 maavoimien materiaalille ja yksi kappale ilmavoimille.⁵⁹ Kotiuttamispaikkojen varastoja ei kotiuttamissuunnitelmassa ollut mainittu. Kaikki kotiuttamissuunnitelmassa esiteltyt varikot olivat päämajan eri osastojen alaisia hankintavarikoita. Hankintavarikoita ei ollut tarkoitettu aluejärjestön liikekannallepanomateriaalin säilyttämiseen. Hyväksytyistä varikoista 18 kappaletta oli päämajan taisteluvälineosaston alaisia ase- ja ampumatarvikevarikoita. Muut 25 varikkoa olivat tarkoitettu erilaisille aselajimateriaaleille, elintarvikkeille, kuljetusvälineille ja raaka-aineille. Ilmavoimille ja ilmatorjuntamateriaalille varikoista oli varattu 4 kappaletta.⁶⁰

LVK:n tahtotilaan saatiin lisäselvyyttä 11.11.1944 kenraalimajuri Tokarjev ja eversti Karhun välisessä neuvonpidossa. Tokarjev pyysi saattamaan päämajan tietoon LVK:n toivomuksen, että sille esitettäisiin mahdollisimman pian kotiuttamisen yhteydessä perustettavien asevarastojen sijoituspaikat. LVK halusi hänen mukaansa lausua mielipiteensä varikkoasiasta hyvissä ajoin, ettei tämän takia järjestelyissä syntyisi vaikeuksia. Samalla hän ilmoitti LVK:n käsittäneen, että keskusvarastoja tullaan perustamaan kaikkiaan 9 kappaletta. Tokarjevin käsitys pohjautui esiteltyyn ja hyväksytyyn demobilisaatiosuunnitelmaan sekä siihen keskusteluun, jonka kenraali Walden ja kenraaliluutnantti Savonenkov olivat käyneet samana päivänä. Karhu selitti, etteivät demobilisaatiosuunnitelmassa mainitut ase- ja ampumatarvikevarikot tarkoita niitä varikkoja, joihin aluejärjestön aseet on tarkoitus koota. Tokarjev pysyi kuitenkin kannassaan ja piti kiinni siitä, että aseet tulee koota 9 keskusvarikkoon.⁶¹ LVK oli nyt määrännyt sotilaspiirien perustamispaikoilla olevan materiaalin varastoimisen keskusvarikoihin. Uusi määräys täsmensi sitä varikkojen määrän osalta. Keskusvarikoita sai tälle liikekannallepanomateriaalille olla vuoden 1939 mukaisesti 9 kappaletta. Kotiuttamissuunnitelmassa LVK oli kuitenkin hyväksynyt 47 erilaista varikkoa. Kenraalimajuri Tokarjev oli kuitenkin perustanut käsityksensä yhdeksästä varikosta muun muassa hyväksytyyn demobilisaatiosuunnitelmaan. Ohjeiden ja kotiuttamissuunnitelman välillä oli selvä ristiriita.

Muutaman päivän hiljaiselon jälkeen LVK lähetti 16.11.1944 kenraalimajuri Tokarjevin nimissä kirjeen, jossa kaikkien aseiden, ampumatarvikkeiden ja muun sotamateriaalin keskittämiseksi keskusvarikoihin palattiin. Viimeistään marraskuun 20. päivänä suomalaisten tuli esitellä varastointisuunnitelma sijoituspaikkoineen, varastojen lukumäärineen, uudisrakennuksineen, pinta-aloineen sekä millaista materiaalia varten käytettävät varastot oli tarkoitettu.⁶²

LVK:n lähettämässä ohjeistuksessa oli säännönmukaisesti käytetty termejä sotamateriaali ja sotateknillinen materiaali. Termi voitiin käsittää laajasti tai suppeasti. Mitä oli sotamateriaalia ja missä kulki sen raja? Selventääkseen tätä terminologista kysymystä, päämajan huolto-osasto määritteli sotateknillisen materiaalin. Määrittelyn ulkopuolelle jäävästä materiaalista tuli näin ei-sotateknillistä materiaalia. Tähän materiaalityyppiin kuuluvia tuotteita olivat esimerkiksi suojanaamarit ja lähes kaikki suojeluvälineet, vaatetus, kuljetusvälineistö, lääkintä- ja eläinlääkintävälineet, elintarvikkeet ja rehu.⁶³ Määrittely mahdollisti suomalaisten tulkinnan mukaan ei-sotateknillisen materiaalin varastoimisen edelleen 25 kotiuttamissuunnitelmassa hyväksytyssä materiaalivarikossa sekä sotilaspiirien ja perustamispaikkojen läheisyydessä olevissa sotamateriaalivarastoissa. Talka (s.10) on

tutkimuksessaan esittänyt, että suomalaisten tekemä määrittely oli tarpeen, koska LVK ei määräyksissään yksilöinyt sotamateriaalia. Talkan päätelmä lienee vain osatotuus. Edellä esitetyn perusteella on todennäköistä suomalaisten laatineen sotateknillisen materiaalin määrittelyn omista lähtökohdistaan antaakseen tilaa omille tulkinnoille varastoinnin suorittamisesta.

Sotateknillisen materiaalin määrittely ei ollut ainoa päämajan toimenpide, jolla se pyrki hallitsemaan lyhyessä ajassa muuttuvaa suomalaista liikekannallepanomateriaalin varastointijärjestelmää. Perusteet muuttuivat kuitenkin niin tiheästi, että LVK:n uudet ohjeet tekivät päämajan suunnitelmat ja käskyt lähes tuoreeltaan vanhentuneiksi. Tuon hektisen ajanjakson aikana, perusteiden vasta muodostuessa, päämaja laati viikon aikana kaksi suunnitelmaa liikekannallepanomateriaalin varastoimiseksi keskusvarikoihin. Suunnitelmien pohjaratkaisu oli täysin erilainen, kuin väliaikaisessa liikekannallepanosuunnitelmassa oli ollut, mutta erilaiset olivat olosuhteetkin johon järjestelyä rakennettiin. Ensimmäinen noista suunnitelmista perustui demobilisaatiosuunnitelmassa hyväksytyjen taisteluvälineosaston ase- ja ampumatarvikevarikkojen pohjalle. Näistä 18 varikosta 17 oli tarkoitus käyttää liikekannallepanomateriaalin varastointiin kaikkien 9 sotilasläänin alueella. LVK:n määräys jolla se rajoitti keskusvarikkojen määrän 9:ään, pudotti pohjan tältä suunnitelmalta. Seuraavan suunnitelman pohjana oli aluejärjestön uusi organisaatio. Sallitut varikot pyrittiin sijoittamaan siten, että jokaisella sotilasläänillä olisi oma asevarikko liikekannallepanomateriaalia varten. Muihin varikoihin jäisi täydennysmateriaali ja ei-sotateknillinen materiaali.⁶⁴ Kenraalimajuri Tokarjevin kirjeen (16.11.1944) myötä tämäkin suunnitelma kävi toteuttamiskelvottomaksi. Kaikki sotateknillinen materiaali oli varastoitava 9 keskusvarikkoon. Määräys koski siis nyt myös täydennysmateriaalia. Ei-sotateknillinen materiaali voitiin suomalaisten oman määrittelyn perusteella varastoida tässä vaiheessa käytännössä minne haluttiin.

LVK:n antaman viimeisimmän ohjeistuksen jälkeen päämajassa pidettiin pikaisesti kokous uusien varikkopaikkakuntien määrittämiseksi. Samalla tehtiin suunnitelma siitä mihin varikoihin eri sotilasläänit lähettäisivät kotiuttamispaikkojensa sotateknillisen materiaalin. Kenttäarmeijan liikekannallepanon onnistumisen kannalta elintärkeän sotamateriaalin varastointijärjestelyt päätettiin kaksiosaisessa kokouksessa neljä tunnin aikana. LVK oli ohjannut päätöstä rankalla kädellä. Laadittu suunnitelma esiteltiin LVK:lle käsketyksi 20.11.1944. Suomalaiset olivat joutuneet valitsemaan olemassa olevista varikoista kaikista isoimmat ja helpoimman kuljetusyhteyden päässä olevat. Varikot olivat yleensä hankintavarikkoja, koska ne täyttivät nämä vaatimukset. Sotilasläänijakoa ei voitu noudattaa, vaan joihinkin lääneihin ei tullut ollenkaan omaa varikkoa.⁶⁵

3.2.2 Sotateknillisen materiaalin siirto perustamispaikoilta keskusvarikoihin

Tarvittavat perusteet sotamateriaalin keskusvarastoinnille oli nyt saatu. Varastojärjestelyjen muutoksiin käytettävissä oleva aika alkoi käydä vähiin ja toimenpiteet oli aloitettava ripeästi. LVK:n määräämä takaraja umpeutuisi kuukauden päästä. Konkreettisiin toimiin päästiin käsiksi kun kenraalimajuri Mäkinen määrättiin 20.11.1944 yhdessä eversti Ståhlströmin kanssa johtamaan kenttäarmeijan sotateknillisen materiaalin siirtoja kotiuttamispaikkojen ja sotilaspiirien varastoista keskusvarikoihin. Materiaalisiirtojen johtaminen aloitettiin runsaalla ohjeistuksella. Perustettiin erillinen sotamateriaalin varastoimistoimikunta (SMVT), annettiin käsky aluejärjestön liikekannallepanossa jaettavan sotamateriaalin siirtämisestä hyväksytyihin keskusvarikoihin, uusien varastojen rakentamisesta, materiaalin pakkaamisesta, kirjanpidon järjestelyistä ja varikoille palkattavasta lisätyövoimasta.⁶⁶

Liikekannallepanovalmiuden säilymisen osalta erityisen tärkeä rooli oli kirjanpidon järjestelyllä. Sen onnistuneella toteutuksella materiaali ja henkilöstö olisi voitu saada liikekannallepanossa edelleen kohtaamaan. Ohjeistus asiasta olikin yksityiskohtaista. Sotamateriaali tuli lähettää kotiuttamispaikoilta varikoihin samassa kuormauserässä, ja kotiuttamispaikoilla laadittujen luovutus- ja vastaanottopöytäkirjojen mukaisina yksikkökokonaisuuksina. Jokaisesta lähetyksestä tuli laatia lähetysilmoitus, josta selvisi koko ase- ja ampumatarvikelähettyksen sisällys nimikkeittäin eriteltynä. Lähetysilmoitus laadittiin neljänä kappaleena. Kappaleiden jakelu tapahtui siten, että yksi lähetettiin SMVT:lle materiaalin siirtojen seuraamista varten, yksi jäi lähettäjälle todisteeksi kotiuttamispaikalta lähetetystä materiaalista ja kaksi muuta lähetettiin tavarantoimittajien mukana keskusvarikolle, jossa toinen jäi tavarantoimittajalle ja toinen varikolla tavarantoimittajalle. Kustakin vaunulastista oli laadittava myös kuormausluettelo, josta yksi oli laitettava vaunuun sisälle sellaiseen paikkaan, josta se löytyisi aloitettaessa purkamaan vaunua. Toinen kappale kuormausluetteloita laitettiin kuljetusta seuraavan toimittajan lähetysilmoituksen liitteeksi. Laatikoihin oli laitettava lisäksi pakkausluettelo, josta selvisi laatikon sisältämät asemallit, kappalemäärät ja lähetettävä sotilaspiiri. Pakkauksia ei avattu matkalla, vaan mikäli voitiin todeta materiaalin siirtyneen avaamattomana lähettäjältä vastaanottajalle, otettiin materiaali kirjanpitoon lähetysilmoituksen mukaisesti.⁶⁷ Kun materiaali oli saapunut keskusvarikkoon, se oli inventoitu ja verrattu lähetysilmoitukseen tuli laatia vastaanottoilmoitus. Vastaanottoilmoituksesta tuli lähettää yksi kappale SMVT:lle. Vastaanottoilmoitusten perusteella lähetysten todellisen sisällön ja lähetysilmoitusten erot saatiin tietoon.⁶⁸

Tämä vuoden 1944 joulukuun aikana toteutettu sotilaspiirien liikekannallepanomateriaalin ja hankintavarikoiden sotamateriaalin siirto hyväksytyihin keskusvarikoihin tarkoitti merkittäviä materiaalmääriä. Rautateillä siirrettiin lähes 7000 vaunukuormallista sotateknillistä materiaalia paikkakunnilta toiselle.⁶⁹ Kaikki puolustusvoimien sotateknillinen materiaali ei tulisi sopimaan materiaalsiirtojen jälkeen 9 keskusvarikkoon. Osa materiaalista jouduttaisi väistämättä varastoimaan ulkosalle. Tämän johdosta Presidentti Mannerheim esitti kenraalileversti Zdanoville vielä 23.11.1944 varikkoasian ottamista uudelleen esille. Hän kertoi kirjeessään niistä vastoinkäymisistä ja hankaluuksista mitä 9 varikon keskusvarikkojärjestelmä tuo tullessaan ja pyysi aluejärjestöön kuulumattomien 9 hankintavarikon säilyttämistä hyväksytyjen keskusvarikoiden lisäksi.⁷⁰ Zdanov vastasi Mannerheimin kirjeeseen 27.11.1944. Vastauksessaan hän ilmoitti, ettei hankintavarikkoja saanut pitää. Sen sijaan 9:n jo hyväksytyin keskusvarikon lisäksi sai perustaa 4 muuta varikkoa erikoisaselajeille. Kirjeessä määrätyt erikoisaselajit olivat viesti, insinööri (pioneer), sotateknilliset joukot ja ilmavoimat. Uudet varikot eivät kuitenkaan saaneet vaikuttaa hyväksytyin rauhanaikaisen armeijan henkilövahvuutta nostavasti.⁷¹ Zdanovin tekemän myönnytyksen johdosta erikoismateriaalia varten käskettiin 4 uutta varikkoa. Erikoisaselajeja varten käsketyt uudet keskusvarikot olivat: Viestivarikko Lylyssä, Pioneerivarikko Kalettomassa, Sotateknillinen varikko Jyväskylässä ja Ilmavoimienvarikko Tampereella.⁷² Tilanne näytti vakiintuvan ja varikkojen rauhanaikainen kokoonpano voitiin käskä 30.11.1944. Uudet rauhanaikaiset nimet ja johtosuhteet astuivat voimaan 4.12.1944 alkaen. Rauhanajan kokoonpanon mukaisessa organisaatiossa maavoimien sotateknillinen materiaali oli varastoitu yhdessä täydennysmateriaalin kanssa 9:ään sotateknillistä materiaalia varastoivaan keskusvarikkoon. Erikoismateriaalille oli maavoimia varten 3 varikkoa. Ilmavoimille oli yksi keskusvarikko ja Merivoimille kaksi. Maavoimien ei-sotateknilliselle materiaalille oli suomalaisten tulkinnan mukaisesti käytettävissä edelleen 21 varikkoa.⁷³ (Liitteessä 3.1 on nähtävissä varikot ja niiden sijainti 30.11.1944) Lisävarikoista huolimatta kaikki sotateknillinen materiaali ei mahtunut LVK:n hyväksymien varikkojen varastorakennuksiin. Pelkästään 9 keskusvarikosta (ilman erikoisaselajien varikoita) puuttui lähes 150 000m² varasto- ja katostilaa.⁷⁴ Ulos varastoidun materiaalin määrä oli valtava.

LVK palasi varastointikysymykseen vielä kerran ennen varastoinnille määrättyä takarajaa. Kenraalimajuri Tokarjev ilmoitti neuvottelussa suomalaisille, etteivät he ole toteuttaneet varastointia LVK:n määräämällä tavalla. Hänen mukaansa varastointi tuli toteuttaa siten, että esimerkiksi pioneer- ja viestivarikossa varastoidaan vain pioneer- ja viestimateriaalia. Tällaista erikoiskalustoa ei saisi jättää muihin varikoihin.⁷⁵ Materiaalin varastoinnista annetussa päämajan selostuksessa LVK:lle ”aseistuksen ja sotamateriaalin keskittämisestä” on

havaittavissa asian olevan Tokarjevin ilmoittamalla tavalla. Kaikissa varikoissa oli varastoituna viesti- ja pioneerimateriaalia sekä sotateknilliselle varikolle sallittua kaasunsuojelumateriaalia, mutta näissä kolmessa varikossa ei ollut muuta materiaalia, kuin käskettyä erikoismateriaalia.⁷⁶

Materiaali saatiin varastoitua maavoimien osalta edellä mainittuihin varikoihin LVK:n käskemän aikarajan 20.12.1944 puitteissa. Materiaalia oli tällöin tosin vielä runsaasti järjestämättä ja jätetyssä materiaalivahvuusilmoituksessa aavisteltiin olevan epätarkkuuksia. Lopullinen ilmoitus lähetettäsi SMVT:n saatua lähetyksilmoitukset, joiden mukaan se pystyi laskemaan materiaalin lopullisen määrän.⁷⁷

3.2.3 Ei-sotateknillisen materiaalin siirto keskusvarikoihin

LVK halusi keskusvarikkojen materiaalitytilanteen ilmoittamisen tapahtuvan sen itse laatiman kaavakkeen mukaisesti. Tilanneilmoitus oli rakennettu taulukoksi, jossa 13 varikkoa oli mainittu eri sarakkeissa. Varikkojen sijaintipaikkakunnat oli merkitty taulukkoon, ja ne vastasivat täydellisesti LVK:n hyväksymiä 9 keskusvarikkoa ja 4 lisävarikkoa erikoisaselajeja varten. Kotiuttamissuunnitelmassa hyväksytyistä ja rauhanaikaiseen kokoonpanoon käsketyistä 21 muusta ei-sotateknillistä materiaalia varastoivasta varikosta tai sotilaspiirien sotamateriaalivarastoista ei kaavakkeessa ollut mitään mainintaa. Kaavakkeen materiaalityryhmät vastasivat pitkälti 16.11.1944 päämajan huolto-osaston määrittelemää sotateknillistä materiaalia. Määrittelyn ulkopuolelle jäänyttä materiaalia (ei-sotateknillistä) kaavakkeessa edusti lähinnä ajoneuvot. Yksityiskohtana mainittakoon, että ilmoituksen mukaan 20.12.1944 varikoissa oli varastoituna 21 kuorma-autoa. Nämä tarkoittivat varikoilla olevia omiin kuljetuksiin tarkoitettuja ajoneuvoja.⁷⁸ Tämä epäkohta ei jäänyt LVK:lta huomaamatta. Tammikuun alussa kenraaliluutnantti Tokarjev ilmoitti LVK:n kaipaavan tietoja kuljetusvälineistä, sotataloudellisesta materiaalista ja elintarvikkeista.⁷⁹

Vaikka epäselvyys oli huomattu, varikkokysymys vaikutti jääneen taka-alalle. Kahden rauhallisemman kuukauden jälkeen 8.3.1945 LVK:lta saapui kuitenkin keskusvarikkojen lukumäärää ja varastointia koskeva kirje. LVK totesi, että Suomen puolustusvoimien johto oli itse asiassa säilyttänyt 34 keskusvarikkoa sekä sotilaspiirien ja kotiuttamispaikkojen varastot. Tämä ei vastannut LVK:n antamaa ohjeistusta. Näitä varikoita LVK piti ylimääräisinä ja heidän antamiensa määräysten vastaisina.⁸⁰ Kirjelmän loppuosassa LVK vaati aivan kaiken materiaalin varastoimista 13 keskusvarikkoon. Keskusvarikkojen tuli sijaita yhdessä paikassa. Lisämääräyksenä oli vielä mainittu, että erikoismateriaalivarikoihin oli varastoitava aivan kaikki Suomen armeijan kyseistä lajia oleva materiaali. Näistä varikoista oli tehtävä jyrkästi

erikoisvarikkoja. Ainoana poikkeuksena sallittiin ilmatorjuntatykistön ja sen ampumatarvikkeiden sekä lentopommien sijoittaminen mihin tahansa tykistövarastoon. Kaikki muut varikot, sotilaspiirienvarastot ja kotiuttamispaikkojenvarastot oli tyhjennettävä. Samassa kirjelmässä asetettiin myös tiukkoja rajoituksia joukko-osastoissa olevalle aseistukselle ja materiaalmäärille. Siirrot 13 keskusvarikkoon oli suoritettava 15.4.1945 mennessä ja kenraaliluutnantti Airon tuli ilmoittaa 15.3.1945 mennessä kaikista toimenpiteistä ja määräyksistä esitettyjen vaatimusten täyttämiseksi.⁸¹

Puolustusvoimain pääesikunta antoi käskyn sotamateriaalin uudelleen järjestelystä kolme päivää LVK:n kirjeen saapumisen jälkeen. Perusteet käskylle oli saatu edellisenä päivänä pidetyssä neuvottelussa, jossa asiaa päättämässä olivat olleet aselajikomentajat ja huoltolajijohtajat. Käskyllä lakkautettiin varikkojen rauhanaikaiseen kokoonpanoon käsketyistä maavoimien varikoista 23 kappaletta ja perustettiin samalla 2 uutta varikkoa. Tärkeimmät muutokset koskivat keskusvarikko 1:tä Helsingissä sekä keskusvarikkoa 9:ää Oulussa. Molemmat varikot lakkautettiin. Lakkautettujen keskusvarikkojen sotamateriaali käskettiin siirtää taisteluvälineosaston määräämiin varikoihin. Lakkautettujen varikoiden tilalle perustettiin uudet keskusvarikot Hämeenlinnaan ja Tampereelle. Hämeenlinnaan perustettavan keskusvarikko 1:n varastoitavaksi tulivat elintarvikkeet, rehu ja intendentuurimateriaali (esimerkiksi talous, majoitus ja vaatetusmateriaali). Tampereelle perustettava keskusvarikko 9:n sai vastatakseen moottoriajoneuvoista ja kuormastovälineistä. Lääkintä- ja eläinlääkintämateriaalille ei jäänyt sallitussa varikkojen lukumäärässä omaa erikoisvarikkoa. Nämä materiaalilajit oli keskitettävä olemassa oleviin keskusvarikoihin. Lääkintämateriaali varastoitiin keskusvarikko 8 Kokkolaan ja eläinlääkintämateriaali keskusvarikko 4 Inhaan.⁸² (Liite 3.2)

Airon kirjallinen vastaus toimitettiin määräpäivänä kenraalimajuri Tokarjevillä. Näennäisen kohteliaisuuden taustalta on kuultavista Airon harmistuminen, kun hän ilmoittaa oman kantansa LVK:n väittämästä määräysten rikkomisesta. Airon mukaan suomalaisten toiminta on varastointikysymyksessä ollut kirjeenvaihdon mukaista. Kirjeenvaihdossa on käytetty termejä: aseet, ampumatarvikkeet ja sotateknillinen materiaali. Airon mukaan nämä LVK:n antamat määräykset olivat antaneet perustan suomalaisten varastoimistoiminnalle. Näiden määräysten mukaisesti aseet, ampumatarvikkeet ja sotateknillinen materiaali oli varastoitu 13 keskusvarikkoon. Muusta materiaalista kuten vaatetus ja varustus, kuormasto, ajoneuvot, lääkintävälineet, eläinlääkintämateriaali, elintarvikkeet ja rehu puhuttiin ensimmäistä kertaa Tokarjevin lähettämässä kirjelmässä. Airo ilmoitti kirjeensä lopussa, että LVK:n antamat uudet varastointimääräykset yritetään kuitenkin kaikista vaikeuksista huolimatta toteuttaa,

mutta jo etukäteen hän arveli niiden tuottavan suuria kuljetuksellisia ongelmia.⁸³ Kuljetukset suoritettiin varikkojen välillä pääasiallisesti rautateillä. Yhteensä noin kuukauden aikana materiaalia siirtyi varikkojen välillä yli 6800 vaunukuormallista. Suurimmat materiaalmäärät siirtyivät perustettuihin kahteen uuteen keskusvarikkoon, yhteensä lähes 3000 vaunukuormallista. Tämä on luonnollista, koska kaikki varikot lähettivät näille varikoille kuuluvaa materiaalia niille vastaanotettavaksi ja varastoitavaksi.⁸⁴

Lakkautettavien varikoista erillään olleiden osastojen materiaalia siirrettiin myös varikon omalla ajoneuvokalustolla. Tämä kuljetustoiminta oli kuitenkin pientä ja paikallista. Esimerkiksi keskusvarikko 6:lla oli yksi varikko-osasto Sorsasalossa, eikä sitä uuden LVK:n tulkinnan mukaan voitu enää pitää varikkoon kuuluvana. Näin ollen siellä varastoituna ollut materiaali oli siirrettävä. Kaikki sinne varastoitu materiaali siirrettiin kevään pahimman kelirikon aikana pääasiassa keskusvarikon läheisyydessä sijainneeseen Neulamäkeen josta järjestelyssä oli tullut osa keskusvarikko 6:ttä. Surkukupaisana, mutta varastointijärjestelyä kuvaavana yksityiskohtana voidaan todeta Neulamäen varastoalueen kuuluneen ennen Raaka-ainevarikko 5:lle, joka lakkautettiin tässä samassa yhteydessä ohjeiden vastaisena varikkona.⁸⁵

Varastointiasia oli saatettu päätökseen. LVK ilmoitti hyväksyvänsä sotamateriaalin uudelleen järjestelyt esitetyllä tavalla ja materiaalin siirrot hyväksytyihin varikoihin saatiin toteutettua määräaikaan mennessä.⁸⁶

3.3. Materiaalin hajavarastointi – viimeinen oljenkorsi?

3.3.1 Aseiden hajavarastointi

Kuukautta ennen välirauhansopimuksen solmimista, elokuussa 1944 päämajan maavoimaosaston päällikölle everstiluutnantti U.S. Haahdelle syntyi ajatus aseiden hajavarastoinnista, jonka hän esitteli esimiehelleen operatiivisen osaston päällikölle eversti Valo Nihtilälle. Sota oli vielä käynnissä ja sen tulos oli vielä epävarma. Hajavarastoinnin alkuperäisenä tarkoituksena oli varautua pahimman varalle. Taustalla oli pelko Neuvostoliiton miehitysaikasta rauhansopimuksen solmimisen jälkeen. Ajatus kehittyi suunnitelmaksi, ja syyskuun lopussa vuonna 1944 aloitettiin suunnitelman toteuttaminen. Samalla aloitettavan kotiuttamisen yhteydessä varastoitiin jokaiseen suojeluskuntapiiriin yhden pataljoonan aseistus. Toimintaa asetettiin johtamaan jokaiseen suojeluskuntapiiriin niin sanottu 2.ye-upseeri, joka sai tehtäväkseen toteuttaa aseiden hajavarastointi kotiuttamisen yhteydessä. 2.ye-upseerit olivat suoraan Nihtilän ja Haahden käskynalaisia, eikä heillä ollut lupa kertoa saamastaan tehtävästä edes oman suojeluskuntapiirinsä päällikölle. Hajavarastointi suoritettiin

suojeluskuntapiireittäin alueella asuvien luotettavien paikallisten kanssa yhteistoiminnassa. Kotiuttamisen aikana aseiden siirtäminen hajavarastointiin onnistui helposti ja huomaamatta. Tapahtuihan samankaltaista asemateriaalin siirtämistä kaikkialla samaan aikaan. Kotiuttamisen päätyttyä oli aseiden hajavarastointikin pääosin toteutettu. Väliaikaisen liikekannallepanosuunnitelman mukaisesti perustamispaikoille varastoitujen aseiden lisäksi oli siis olemassa sotilaspiireittäin varattu yhden pataljoonan aseistus. Ajatus aseiden käytölle perustui alun perin sissisotaan.⁸⁷ Suomen tultua mahdollisesti miehityksi, aloitettaisiin sissisota samaan tapaan kuin Norjassa oli tehty toisen maailmansodan aikana.

Vuoden 1944 lopulla alkuperäinen väliaikaisen liikekannallepanosuunnitelman perusajatus oli murentunut LVK:n marraskuussa määräämän liikekannallepanomateriaalin keskusvarastoinnin mukana. Keskusvarastointi oli saatettu kaiken sotateknillisen materiaalin osalta loppuun LVK:n vaatimusten mukaisesti 20.12.1944 mennessä. Tässä tilanteessa hajavarastoitu materiaali oli ainoaa keskusvarikkojen ulkopuolella olevaa liikekannallepanotilanteessa tarvittavaa sotateknillistä materiaalia. Ne olivat ainoa mahdollisuus liikekannallepanosuunnittelun pohjaksi.

Tunnelmia tältä liikekannallepanon suunnittelun ajalta kuvaa katkelma everstiluutnantti Haahden päiväkirjan merkinnästä 13.12.1944. ” Olemme koko päivän puuhanneet lkp. suunnitelmien kimpussa. Vaikea kysymys, kun pohja puuttuu ja variantteja voi olla miltei miten paljon tahansa. Runko on kyllä selvä, miten kaikki tehdään, on vielä epävarmaa...”⁸⁸

Samana päivänä, 20.12.1944, kun aluejärjestön sotateknillinen materiaali saatiin varastoitua LVK:n käskemiin keskusvarastoihin, oli sotilasläänien, divisioonien ja armeijakuntien esikuntapäälliköt kutsuttu Mikkeliin järjestelyosaston toimesta saamaan uusia perustamistehtäviä. Väliaikainen liikekannallepanosuunnitelma ei enää kelvannut suunnittelun perustaksi. Tilaisuuden jälkeen Nihtilä kertoi heille aseiden hajavarastoinnista sotilaspiirien alueelle. Hajavarastoitu materiaali muodosti uudessa liikekannallepanosuunnitelmassa liikekannallepanon ensimmäisen vaiheen. Materiaalilla perustetuilla pataljoonilla, suojattaisiin 9 keskusvarikkoon varastoitu aluejärjestön sotateknillinen materiaali ja valtakunnan alueella olevat muut sotilaallisesti tärkeät kohteet.⁸⁹

Liikekannallepanon toinen vaihe toteutettaisiin täydentämällä rauhanaikaisen armeijan runkona olevat jalkaväkirykmentit, kevyt prikaati ja erilliset jääkäripataljoonat kevyiksi jalkaväkiprikaateiksi nuorimmilla reservin ikäluokilla. Näitä kevyitä prikaateja oli tarkoitus muodostaa 11–12 kappaletta. Materiaali olisi hitaasti saatavissa keskusvarikoista

täydennettäville kevyille jalkaväkiprikaateille. Materiaalin saannin nopeuttamiseksi, toteutettiin Nihtilän ajatus materiaalin lisäämisestä rauhan ajan joukko-osastoihin. Toimenpidettä perusteltiin koulutuksen aiheuttamalla materiaalin lisätarpeella.⁹⁰ Materiaalin lisääminen joukko-osastoissa ei jäänyt LVK:lta huomaamatta. Se vaati joukko-osastoissa olleen materiaalimäärän supistamista ja maaliskuussa 1945 keskusvarastoinnista annettu ohjeistus rajoittikin sen määrää tarkasti.⁹¹ Kätketyllä materiaalilla varustetuista noin 20 pataljoonasta 11–12 oli tarkoitus liittää myöhemmin kevyiden prikaatien neljänsiksi pataljooniksi ja loput yhdistettäisiin sissitoimintaan tai rajavartiotehtäviin sopiviksi prikaateiksi.⁹²

Kolmantena vaiheena olisi ollut kenttäarmeijan pääosien perustaminen vanhan aluejakoperusteen mukaisesti, jos keskusvarikkojen materiaali olisi ollut käytössä. Suunnitelma ei ollut vielä valmis, vaan toiminnan perusajatus suunnittelun lähtökohdaksi. Miten nämä perustetut joukot keskitettäisiin, oli ratkaistava vasta aikanaan.⁹³ Liikekannallepanon perusta jäi lopulta kuitenkin hataraksi. Hajautetulle materiaalille ei ollut käsketty henkilöstöä. Henkilöstön sijoittaminen jäikin lopulta suunnittelun asteelle, eikä suunniteltua joukkoa koskaan koottu yhteen, kuin korkeintaan paperille.⁹⁴

3.3.2 Liikekannallepanon valmistelujen kieltäminen

LVK:n tarkastusryhmä kävi tarkastuskäynnillä 2.1.1945 Turussa sijainneessa uuden aluejärjestöjaon mukaisessa Lounais-Suomen sotilasläänin esikunnassa. He olivat halunneet tietää läänille käsketyistä liikekannallepanotehtävistä. Sotilasläänin komentaja kenraalimajuri Lars Melander oli kertonut vuoden 1941 liikekannallepanojärjestelmän ja joukkojen perustamissuunnitelmien olevan edelleen voimassa.⁹⁵ Viikon päästä tarkastuskäynnistä (8.1.1945) eversti Rassadnikov ilmoitti eversti Karhulle, ettei LVK:lle ole toimitettu kaikkia sellaisia käskyjä, jotka sille ilman muuta kuuluisi toimittaa. Samalla hän mainitsi tarkastusryhmältä saamansa tiedon, jonka mukaan oli annettu käsky uuden liikekannallepanon järjestelyistä. Karhu ilmoitti, ettei ollut tietoinen mistään sellaisesta käskystä, mutta lupasi ottaa asiasta selvää.⁹⁶ Kahden päivän kuluttua Karhulla oli vastaus valmiina. Hän ilmoitti eversti Rassadnikoville, ettei puolustusvoimain pääesikunta ollut antanut käskyä liikekannallepanon valmisteluista. Kenraalimajuri Melander oli Karhun mukaan puhunut vastoin parempaa tietoa, luullen vuoden 1941 liikekannallepanomääräysten olevan edelleen voimassa. Pääesikunta oli oikaissut tämän harhakäsityksen. Samalla Karhu teki selväksi, ettei liikekannallepano ole mahdollista vuoden 1941 järjestelyin, koska aluejärjestön kokoonpanokin oli muuttunut 16 sotilasläänistä 9 sotilasläänin.⁹⁷ Vaikka Karhu ei todennäköisesti tiennytkään Nihtilän suunnittelema liikekannallepanon uudesta perustasta,

eikä tämä näytä olleen LVK:n tarkoittama liikekannallepanon järjestely johon se epäili suomalaisten ryhtyneen. Viesti oli suomalaisille kuitenkin selvä. LVK suhtautui kielteisesti liikekannallepanon valmisteluihin.

Tapahtunut sai suomalaiset miettimään liikekannallepanovalmistelujen kieltämistä. Mitään kieltoa ei kuitenkaan ollut annettu LVK:n taholta ainakaan kirjallisesti. Ainut henkilö, joka muisteli suullisen kiellon annettua, oli kenraaliluutnantti Oesch. Hänen mukaansa kielloksi oli annettu illalla 20.10.1944 hänen esitellessään demobilisaatiosuunnitelmaa LVK:lle. Oeschin mukana esittelytilaisuudessa ollut eversti Karhu ei muistanut mitään määräystä tällöin annettua.⁹⁸ Nämä LVK:n toimet pelästyttivät kuitenkin suomalaiset siinä määrin, että liikekannallepanosuunnittelu päätettiin kieltää 12.1.1945. Jalkaväenkenraali Heinrichs antoi käskyn suunnittelun lopettamisesta uskoen, ettei LVK ollut vielä tiedottanut lopullisesta päätöksestä.⁹⁹ Liikekannallepanosuunnittelun kieltäminen oli vakava asia. Presidentti Mannerheim hyväksyi kuitenkin kiellon.¹⁰⁰ Tammikuun 15. päivänä saapuivat sotilasläänien esikuntapäälliköt puolustusvoimain pääesikuntaan noutamaan varsinaista liikekannallepanokäskyään. Käynti jäi kuitenkin lähes turhaksi liikekannallepanovalmistelujen kieltämisen takia. Vain keskustelu asiasta sallittiin.¹⁰¹ Liikekannallepanosuunnittelu hajavarastoitujen aseiden varaan oli käynyt mahdottomaksi.

3.3.3 Hajavarastoinnin paljastuminen

Hajavarastoituja asekatkoja oli tullut ilmi pitkin kevättä 1945 ja huhut suurten varastojen olemassa olosta kävivät yhä yleisemmiksi. Airo kutsui Nihtilän tällöin puheilleen ja kysyi hänen kantaa katkojen purkamiseen. Nihtilän mielestä katkojen purkaminen oli nykyisessä tilanteessa hätiköityä. Heikkojen ja paljastumisalttiiden katkojen osalta Nihtilä oli purkamisen kannalla. Tällä toimenpiteellä estettäisiin katkojen jatkuva ilmitulo. Airo asettui samalle kannalle ja varastojen asiallisuutta päätettiin ryhtyä tarkastamaan.¹⁰² Huhtikuussa epävarmojen asekatkojen purkaminen aloitettiin kun Nihtilä antoi käskyn asekatkojen poistamisesta. Kätkömateriaali siirrettäisiin sellaisiin varikoihin, jossa oli ”varma mies” sitä vastaanottamassa.¹⁰³ Toukokuun alussa vyyhti lähti purkautumaan lopullisesti. Asekatkenta paljastui LVK:lle. Oulun piirin alueella asekatkenta oli avustanut muuan päämajan kaukopartion joukko. Yksi tämän joukon jäsen oli joutunut kiinni varastettuaan katkoista säilykepurkkeja. Havaittuaan kiinni joutumisensa mies yritti kiristää Oulun sotilaspiirin alueella toimintaa johtaneelta majuri Aito Keravuorelta rahaa. Kiristykseen ei suostuttu ja mies kertoi tietonsa LVK:n Oulun toimipisteellä.¹⁰⁴ Hajavarastointi purkautui tähän ilmiantoon seuraavien vuosien aikana. Varastoinnin jäljiltä paljastui yli 1300 katkkoa.¹⁰⁵

3.4 Kenttäarmeijan liikekannallepanokyky sodan jälkeisinä kuukausina

Vaikeuksista huolimatta välittömästi kotiuttamisen jälkeinen liikekannallepanovalmius oli korkea. Toteutuihan kotiuttaminen suunnitellusti, ja uutta mobilisointia varten oli olemassa suunnitelma. Materiaali oli pääosiltaan kunnossa ja suunnitellusti varastoituna. Henkilöstö tiesi missä perustaminen tapahtuisi. Hevosten ja ajoneuvojen ottaminen uudelleen joukon käyttöön oli valmisteltu. Vaikka yhtyvissä astioissa neste oli eroteltu pois astiasta, se oli tapahtunut suunnitellusti ja sen saaminen takaisin astioihin oli mahdollista.

Materiaalin osalta liikekannallepanokyky säilyi korkeana kotiuttamishetkestä aina marraskuun loppuun 1944, jonka jälkeen perustamispaikoille varastoitua sotateknillistä materiaalia alettiin kuljettaa keskusvarikoihin. Tämänkin jälkeen jonkinlainen, hidastunut, materiaalin liikekannallepanokyky oli olemassa vielä joulukuun lopulla 1944. Olihan kotiuttamispaikkojen lähettämien, materiaalin mukana tulleitten lähetysilmoitusten mukaisesti, sotamateriaali lähetettävissä takaisin samaan paikkaan kohtuullisen nopeasti. Liikekannallepanokyky heikkeni kuitenkin sitä mukaa kun materiaalia purettiin pakkauksista. Todennäköisesti suomalaiset menettivät kenttäarmeijan liikekannallepanokyvyn juuri tässä vaiheessa. Päätelmää tukee aseiden hajavarastoinnin pohjalle laadittu uusi liikekannallepanosuunnitelma.

Varmuudella suomalaiset menettivät kenttäarmeijan liikekannallepanokyvyn joukkojen perustamispaikoille varastoidun ei-sotateknillisen materiaalin siirtyessä huhtikuussa 1945 isoihin keskusvarikoihin. Pioneeri- vaatetus-, majoitus-, viestimateriaali ja kuljetusvälineet olivat vielä lajeittain varastoituna eri keskusvarikoihin. Joukoille tarkoitettu materiaali ei ollut enää yksiköittäin yhdessä varastopaikassa, vaan monessa varikossa, osittain ulkona yhdessä hankintavarikoista lähetetyn täydennysmateriaalin kanssa. Perustettavalle joukolle tuleva sotamateriaali olisi täytynyt kerätä perustamispaikalle monesta eri keskusvarikosta. Materiaali ei ollut enää käyttäjälle helposti toimitettavissa. Huhtikuussa 1945 näiden materiaalisierrojen jälkeen Suomen puolustusvoimat oli viimeistään menettänyt kenttäarmeijansa materiaallisen mobilisointikykynsä. Ainoastaan varusmiespalvelusta suorittavia asevelvollisia olisi voitu asettaa hyvin rajoitetulla kalustolla ulkoista uhkaa vastaan.

Liikekannallepanon suunnittelun osalta suomalaiset yrittivät pitää tiukasti kiinni väliaikaisen liikekannallepanosuunnitelman alkuperäisistä rakenteista. Kun jotain oli muutettava, muutettiin mahdollisimman vähän. Toiminta oli reaktiivista. Väliaikaisen liikekannallepanon pohjaratkaisu pyrittiin säilyttämään mahdollisimman pitkään

muuttumattomana. Toimintamalli oli jälkiviisaasti tarkasteltuna tuohon tuomittu. Päätökset eivät olleet omissa käsissä. Materiaalin siirrot keskusvarikoihin tekivät väliaikaisen liikekannallepanosuunnitelman lopullisesti toimintakelvottomaksi.

Asekätkentänä tunnettu aseiden hajavarastointi oli alkuperäisen suunnitelman mukaan tarkoitettu yllättäviin tilanteisiin, jossa tapahtumat muuttuisivatkin niin nopeasti, ettei liikekannallepanoa ehdittäisi suorittaa. Pikaisestikin muuttuvassa tilanteessa olisi tehtävissä jotakin. Myöhemmin aseiden hajavarastoinnista suunniteltiin pohjaa uudelle liikekannallepanosuunnitelmalle. Väliaikainen liikekannallepanosuunnitelma oli tällöin hylätty sen perusteiden rapistuttua. Jotakin oli luotava sen tilalle. Hajavarastoidut aseet olivat varuskunnissa olevien aseiden kanssa ainoa tähän tarkoitukseen käytettävissä oleva resurssi. Hajavarastoiduilla aseilla perustettavaksi tarkoitetut pataljoonat olivat onnellinen sattuma, jonka avulla oli mahdollista suunnitella edes jotakin liikekannallepanon pohjaksi. Liikekannallepanokyvyn osalta suunnitelmassa tosin ontuu moni asia. Vaikka aseistus oli hajavarastoituna ympäri Suomea, ei aseille ollut suunniteltu sitä käyttävää henkilöstöä. Oli olemassa vain materiaalia ilman suunniteltuja käyttäjiä. Käyttäjiä olisi varmasti tarvittaessa löytynyt, mutta joukon taistelukyky olisi ollut kyseenalainen. Materiaalin täydennykset olisivat myös tuoneet haasteen joukon pitkäaikaiselle taistelukyvyille.

Nihtilän suunnitelma hajavarastoitujen pataljoonien käytöstä liikekannallepanon ensimmäisenä vaiheena ja yleensäkin hänen suunnittelemansa uuden liikekannallepanon koko perusta mureni liikekannallepanosuunnittelun kieltämiseen tammikuussa 1945. Tuolloin liian moni asia oli vielä suunnittelematta. Lopullinen kuolinisku toteuttamiskelvottomaksi muuttuneelle suunnitelmalle oli asekätkennän paljastuminen keväällä 1945. Nykyisin on mahdollista arvioida näiden pataljoonien suorituskykyä. Tiedämme suurin piirtein perustettavissa olevan joukon koon ja aseistuksen. Joukkojen valmiusastetta tarkastellessa on päädyttävä johtopäätökseen, että todellisuudessa tähän suunnitelmaan liittyvää liikekannallepanon valmistelua ei ehditty tehdä lainkaan. LVK:n kannalta hajavarastoidut aseet saattoivat muodostaa sotilaallisen potentiaalin, jonka suorituskyky ei ollut sen tiedossa. Tuona aikana saattoi pelotteen luoda juuri se asia, ettei suorituskykyä tietty. Suomen kenttäarmeijan liikekannallepanokyky tai paremminkin kyvyttömyys LVK:n tiedossa jo oli.

Viimeistään keväällä 1945, mutta todennäköisesti jo vuoden 1944 joulukuussa, Suomen puolustusvoimat olivat siinä tilanteessa, että perustettavat joukot ja sille kuuluva liikekannallepanon sotamateriaalin ei ollut mahdollista kohdata. Niin sekaisin asiat liikekannallepanokyvyn kannalta olivat. Suunnitelmat henkilöstön, ajoneuvojen ja

sotamateriaalin kohtaamiseksi oli tehty eri perustein, kuin missä nyt oltiin. Henkilöstön piti suunnitelman mukaan saapua materiaalin luo. Tämä suunnitelma ei enää toiminut. Materiaali ei ollut enää siellä minne henkilöstö olisi suunnannut. Yhtyvien astioiden lain mukainen nesteen virtaaminen astioihin oli estynyt. Suomen puolustusvoimat oli menettänyt kenttäarmeijansa liikekannallepanokyvyn.

Samaan aikaan toimintaympäristö liikekannallepanokyvyn kehittämiseksi oli muuttumassa. Oli raivattava tie monen esteen läpi ennen kuin liikekannallepano olisi jälleen mahdollinen. Ajattelumalli monen asian osalta oli muututtava. Oli luotava uusi perusta liikekannallepanosuunnittelulle, ja mikä pahinta, kaikki asiat suunnittelun toteuttamiseksi eivät olleet puolustusvoimien käsissä.

4. LIIKEKANNALLEPANON KOMPASTUSKIVET

4.1 Sodan jälkeiset olosuhteet

Suomalaisten liikekannallepanokyky oli murentunut keväällä 1945 materiaalin keskitetyn varastoinnin ja liikekannallepanosuunnittelun kieltämisen myötä. Rauhanajan armeijan kokoonpanoa ja vahvuutta oli ohjattu kovalla kädellä totuttua pienemmäksi. Taustalla väijyi ajatus Neuvostoliiton miehitysaikeista, vaikka uhka ei tuntunutkaan yhtä voimakkaana kuin se oli koettu muutamaa kuukautta aiemmin. Suomen poliittinen ilmapiiri oli muuttumassa radikaalisti kommunistien vaikutusvallan noustessa kevään 1945 eduskuntavaalien jälkeen. Moskovan välirauhansopimuksen mukaisesti Porkkala oli luovutettu Neuvostoliitolle laivastotukikohdaksi. Puolustusvoimat olivat hävityn sodan ruumiillistuma, kukaan ei puhunut torjuntavoitosta. Sodan aikainen vaikutusvalta oli puolustusvoimien osalta hävinnyt. Suunnannäyttäjän rooli oli vaihtunut sivustakatsojan osaan. Moskovassa oli solmittu vasta välirauhansopimus. Lopullinen rauha odotti jossain tulevaisuudessa, mutta ei vielä näköpiirissä. Entiset maailmansodan suuret liittolaiset olivat yhä selkeämmin jakaantumassa kahteen leiriin. Suomen paikka tässä jaossa oli muotoutumassa. Hävinneenä valtiona Suomi oli valumassa Neuvostoliiton etupiiriin. Puolustusvoimien tehtävät ja sijainti Suomen turvallisuuspoliittisessa kentässä vaativat uudelleen arviointia. Moskovan välirauhansopimuksen rajoitteet ja varsinaisen rauhansopimuksen puuttuminen olivat asettaneet puolustusvoimat kelluvaan tilaan, ikään kuin virran vietäväksi, jossa omaa liikettä oli vaikea ohjata.

Kaikki perusteet puolustusvoimien tulevalle valmistautumistyölle puuttuivat. **Mikä olisi Suomen sotilaspoliittinen asema? Minkälaista uhkaa vastaan puolustusvoimien tulisi varautua? Minkälaisella volyyymilla? Millä aseistuksella? Mitkä olisivat lopullisen rauhansopimuksen rajoitukset? Säilyisivätkö puolustusvoimissa perinteiset rakenteet vai halusiko valtionjohto armeijasta pienen ja harmittoman edustusjoukon?** Suunnannäyttö oli valtiovallan tehtävä. Milloin se aikoi suunnan näyttää, tai milloin sen oli mahdollista näyttää suuntaa, ei ollut tiedossa. Ennen valmistautumisen aloittamista oli saatava vastauksia edellä mainittuihin kysymyksiin. Puolustusvoimien oli taisteltava asemansa säilyttämisestä. Tämä taistelu käytäisiin salongeissa ja neuvotteluissa, ei taistelukentällä.

4.2 Suomen sotilaspoliittinen asema ja muuttuva uhkakuva

Eversti Valo Nihtilän ajatuksissa Suomea kohtaava uhka oli ollut tulossa idästä. Siihen uhkaan hän oli pyrkinyt vastaamaan aseiden hajavarastoinnilla. Nihtilän ajatukset olivat olleet realistisia ja ajanhengen mukaisia. Toimenpiteillä hän vastasi uhkaan joka oli todellisuutta

sodan jälkeisinä kuukausina. Maailman jakaantuminen kahteen leiriin yhdessä hävityn sodan kanssa muutti kuitenkin Suomen sotilaspoliittista asemaa. Vaadittiin tilanteen pikaista uudelleen arviointia.

Puolustusvoimain komentajan kenraali A.E. Heinrichsin maaliskuussa 1945 valtionjohdolle laatimat muistiot olivat konkreettinen avaus tässä uudessa tilanteessa. Oli luotava pohja johon puolustusvoimat voisi olemassaolonsa ja valmistelutyönsä nojata. Heinrichsin presidentti Mannerheimille ja puolustusministerille Mauno Pekkalalle lähettämässä kahdessa muistioissa käsiteltiin puolustuslaitoksen ylläpidosta aiheutuvia menoja ja rasituksia sekä Suomen sotilaspoliittista asemaa. Paasikiven toinen hallitus, jossa oli runsas kommunistien edustus, oli juuri muodostettu ja sotilasjohdossa pelättiin puolustuslaitoksen radikaalia supistamista symboliseksi edustusjoukoksi. Heinrichs esitti, että puolustuslaitoksen ylläpidosta aiheutuvien menojen arviointi uskottaisiin käsiteltäväksi erityiselle toimikunnalle. Toimikuntaan hän toivoi kuuluvan arvovaltaisen puheenjohtajan lisäksi ”valtakunnan elinvaatimuksia edustavia jäseniä” sekä sotilasasiantuntijoita. Tämän ehdotuksen pohjalta perustettiin toukokuussa 1945 parlamentaaris-sotilaallinen komitea, joka 1920-luvulla toimineen edeltäjänsä mukaan nimettiin puolustusrevisioksi.¹⁰⁶ Heinrichsin muistioissa tunnustettiin tosiseikat. Suomella ei ollut edellytyksiä selviytyä voittajana Neuvostoliiton sotavoimia vastaan. Tämä ei kuitenkaan hänen mukaansa merkinnyt sitä, että puolustuslaitos olisi ollut tarpeeton. Ilman sitä Suomi muuttuisi sotilaalliseksi tyhjiöksi, joka epäilemättä vetäisi puoleensa vieraita sotavoimia.¹⁰⁷ Neuvostoliiton kiinnostuksen Suomen alueeseen hän katsoi johtuvan strategisista tekijöistä, jotka oli tunnustettava. Muistiossa viitattiin Neuvostoliiton tarpeeseen turvata oman valtakuntansa sotilaallinen turvallisuus Suomenlahden pohjukassa olevan Leningradin alueella. Tämän asian turvaamiseksi Neuvostoliitolle tuli tarjota sotilaallisesti riittävät takeet siitä, että Suomen alue muodostaa luotettavan ja tarpeeksi lujan lohkon Neuvostoliiton pohjoiselle siivelle. Näin toimien ei Neuvostoliitolla pitäisi olla ainakaan sotilaallisia syitä uusiin uhkavaatimuksiin ja jatkuvaan jännitystilaan. Muistiossa viitattiin myös yhteistyön mahdollisuuteen Neuvostoliiton kanssa ja niihin haasteisiin, joita se toisi Suomelle. Heinrichs näki Neuvostoliittoa uhkaavan vaaran saapuvan alueelle mahdollisesti Suomen kautta. Maihinnousu rannikolla saattaisi johtaa sotatoimeen, jota varten olisi varauduttava.¹⁰⁸

Seuraavan pidemmälle kehitellyn suunnitelman Heinrichs jätti valtionjohdolle toukokuussa 1945. Tässä muistiossa Heinrichs esitti voimakkaammin sotilaallista yhteistyötä Neuvostoliiton kanssa. Suomen ja Neuvostoliiton välillä oli olemassa edellytykset puolustusliiton solmimiselle. Tämä johtui yhteisistä intresseistä tällä alueella. Periaatteena sopimuksessa tuli kuitenkin olla, ettei se ollut vastavuoroinen. Neuvostoliitto voisi lähettää

Suomen alueelle joukkoja Suomen pyynnöstä ja tarkoin määriteltyjen edellytysten vallitessa. Toteuttamistaktiikaksi tulisi Heinrichsin mukaan valita puolustusliiton valmistelun rauhansopimuksen viimeistelyn kanssa.¹⁰⁹ Viimeisin ennen hänen asekatkentuksen vuoksi tapahtunutta eroamistaan laadittu muistio on kesäkuulta 1945. Muistio on otsikoitu nimellä ”Suomen sotilaspoliittisesta tilanteesta ja asennoitumisesta.” Tämä viisitoista sivua pitkä muistio noudatteli toukokuussa julkituotuja linjauksia, mutta käsitteli syvällisemmin strategisia ja geopoliittisia intressejä, joita Neuvostoliitolla alueella oli. Suomen pohjoisten alueiden suurvaltastrateginen painoarvo oli kasvamassa. Vallitsevassa tilanteessa Suomen olisi edullista pyrkiä oma-aloitteisesti sopimukseen yhteistoiminnasta Neuvostoliiton kanssa, jolloin venäläisiä reservejä voitaisiin mahdollisesti käyttää Suomenkin suuntaan. Muistion jakelu, yhteensä kuusi kappaletta, oli suunnattu korkeimmalle sotilas- ja valtiojohdolle.¹¹⁰

Jatkoa Heinrichsin viimeiseen muistioon ei tarvinnut odottaa kauan. Jakelussa mukana ollut operatiivisen osaston uusi päällikkö eversti Olavi Huhtala laati uudelle puolustusvoimain (va.) komentajalle kenraaliluutnantti J.F. Lundqvistille muistion Suomen sotilaallisesta asemasta ja armeijan tehtävistä vallitsevissa oloissa. Huhtala nojautui ajatuksissaan Heinrichsin tekemään muistioon. Hän näki Suomen aseman Neuvostoliiton naapurina siten, että suurvallan intressit tuli aina huomioida kaikessa toiminnassa. Itsenäisyyden takaamiseksi Suomen oli valmistauduttava mahdollisessa liittoutuneiden valtioiden välisessä sodassa puolustamaan aluettaan Neuvostoliiton tarpeiden mukaisesti. Huhtala mainitsee muistiossaan ensimmäiset uhkamallit joista on löydettävissä yhtäläisyyksiä myös myöhemmin laadituissa suunnitelmissa. Uhkamallit koskivat Ruotsin asennoitumista läntisen ryhmittymän hyökkäyksen aikana ja sen aiheuttamia painopisteen vaihteluita Suomen alueelle Lounais-, Länsi- ja Pohjois-Suomessa.¹¹¹ Huhtala katsoi poliittisten realiteettien osoittavan pääpuolustuksen suunnaksi lännen ja hän sanoi sen suoremmin kuin Heinrichs, vaikka ajatuksen kulku noudattelikin samoja uria. Neuvostoliittokin tiesi Suomen suunnanmuutoksesta ja liittoutumishalukkuudesta sen kanssa, mutta yhteydenotossa presidentti Mannerheimin ja kenraalieversti Zdanovin välillä selvisi, ettei liittoutuminen ollut mahdollista ennen varsinaista rauhansopimusta.¹¹² Asia jäi tällä kertaa.

Varautumisen uusi suunta oli puolustusvoimille ja valtionjohdolle selvä nopeasti sodan jälkeen. Varautumisen tapa ja volyyymi eivät. Valtionjohto oli haluton määrittelemään puolustusvoimille tehtäviä uuteen uhkakuvaan varautumista varten. Eihän siihen ollut vielä riittäviä perusteitakaan. Säilyttääkseen entisen asemansa puolustusvoimien oli pitkäjänteisesti poistettava este kerrallaan valmistautumisen tieltä.

4.3 Pariisin rauhansopimus ja YYA-sopimus

4.3.1 Pariisin Rauhansopimus

Tietoja suomalaisten halukkuudesta puolustusyhteistyön tiivistämiseksi Neuvostoliiton kanssa ja puolustuspoliittisen suunnan muuttamisesta oli valunut myös länsivaltojen korviin. Suomen sotilaallisen potentiaalin joutuminen Neuvostoliiton käyttöön oli estettävä tai ainakin sitä oli rajoitettava. Helpoin tapa oli rajoittaa Suomen sotilaallista voimaa sopimusteitse. Lopullisen rauhansopimuksen solmiminen tarjosi länsimaille ja lähinnä englantilaisille tämän mahdollisuuden. Neuvostoliitto ei vaatinut Suomen sotilaalliseen kapasiteettiin rajoituksia Pariisin rauhansopimukseen. Heidän tavoitteenaan oli sitoa Suomi lähemmäksi Neuvostoliiton vaikutuspiiriä sekä samalla vähentää läntisten liittoutuneiden puuttumista Suomen ja Balkanin satelliittivaltioiden asemaan. Länsi pysyi kuitenkin tiukasti kannallaan, jonka mukaan asevoimien kapasiteettia on rauhansopimuksessa rajoitettava. Neuvostoliitto perääntyi saatuaan lupauksen, että länsi tunnustaa neuvostovaikutuksen alaisten maiden hallitukset itäisessä Euroopassa. Pariisin rauhansopimusneuvotteluissa suomalaisen sotapotentiaalin säilyminen koskemattomana vaihdettiin Neuvostoliiton vaikutuspiiriin alaisten valtioiden kommunistihallitusten viralliseen tunnustamiseen.¹¹³ Pariisin rauhansopimuksen sotilasartiklojen sisältöä tarkasteltaessa on muistettava Suomea koskeneen sopimuksen olleen osa laajaa kokonaisuutta. Eurooppalaista turvallisuusympäristöä rakennettiin vastaamaan kylmän sodan aikaista etupiirijakoa, eikä Suomen tilanne voinut poiketa sopimusrakenteellisesti muista valtiosta. Ymmärtääksemme Suomen valtion- ja sotilasjohdon etenemistä sotilasartiklojen tulkinnoissa sopimuksen jälkeisinä vuosina on tiedostettava se tosiasia, ettei silloin tunnettu sopimuksen syntyhistoriaa. Suomessa ei tiedetty Pariisin rauhansopimuksen sotilasartiklojen rajoitusten takana olevan Englannin.¹¹⁴ Sotilasartiklojen rajoitukset vaikuttivat LVK:n harjoittaman käytännön jatkumolta, joten Neuvostoliiton uskottiin olevan rajoitusten takana.¹¹⁵

Suomen hallitus sai tiedon rauhansopimuksen sotilasartikloista vasta sopimusluonnoksen perusteella heinäkuun lopulla vuonna 1946. Sopimustekstin ankaruus oli yllätys. Suomalaiset olivat ennemminkin toivoneet helpotuksia Moskovan välirauhansopimuksen ehtoihin. Suomalaiset pyrkivät vaikuttamaan rajoituksiin vielä ennen varsinaisen sopimuksen allekirjoittamista. Tärkeimpiä tavoitteita olivat laivaston tonniston nostaminen ennakkotietojen mukaisesta kaksinkertaiseksi eli 20 000 tonniin ja sallittujen lentokoneiden määrän nostaminen 120 koneeseen luonnoksen 60 sallitusta. Tavoitteen mukaan lentokaluston määrän rajoitukset tulisivat koskemaan ainoastaan viittä vuotta nuorempaa kalustoa. Sukellusveneiden osalta tulisi sallia alle 500 tonnin sukellusveneet ja maavoille tuli varata

kalustoa kuuden divisioonan tarpeita vastaava määrä. Määrä vastasi 140 000 miehen armeijaa sopimusluonnoksen 41 900 miehen vahvuutta vastaan.¹¹⁶

Pariisissa rauhansopimusneuvottelujen sotilasasiantuntijana toimi puolustusvoimain komentajaksi kesällä 1946 nimitetty jalkaväenkenraali Aarne Sihvo. Syyskuun viimeisenä päivänä käsiteltiin Suomen osalta näitä edellä mainittuja sotilasartiklan kohtia. Sopimuksen sotilasartikloista vastannut komissio hyväksyi Suomea koskeneen sopimusehdotuksen artiklat yksimielisesti 11 minuutissa. Suomen etukäteen komissiolle lähettämistä muutosehdotuksista ei edes keskusteltu. Sihvo sai tämän jälkeen mahdollisuuden puhua komissiolle, mutta todellista vaikuttamismahdollisuutta ei tekstiin ollut.¹¹⁷

Pariisin rauhansopimus allekirjoitettiin 10.2.1947 Pariisissa ja ratifioitiin lopullisesti 15.9.1947. Ratifioidun Pariisin rauhansopimuksen tärkein puolustusvoimia koskeva rajoitus oli, henkilöstömäärän rajoittaminen 41 900 mieheen. Määrä sisälsi myös rajavartiojoukot. Laivaston kooksi määrättiin korkeintaan 10 000 tonnia ja 4500 miestä. Lentokoneita sai puolustusvoimilla olla yhteensä 60 kappaletta ja ilmavoimiin sai kuulua maksimissaan 3000 miestä. Sallitut lentokoneet eivät saaneet sisältää pommikoneita. Armeijan ulkopuolinen sotilaskoulutus kiellettiin. Käytännössä tämä tarkoitti jo lakkautettua suojeluskuntajärjestöä. Aseistuksesta kiellettiin ohjukset, sukellusveneet ja atomiaseen kehittäminen. Erikseen kiellettiin ostamasta tai hankkimasta mitään sotamateriaalia Saksasta. Lisäksi rauhansopimuksessa sallitun armeijan ylimääräinen aseistus, sotamateriaalin liikamäärä, oli luovutettava liittoutuneille tai tuhottava vuoden kuluessa sopimuksen voimaantulosta.¹¹⁸

Pariisin rauhansopimuksen toteutus ja tulkinta eivät kuuluneet Moskovan välirauhan sopimuksen noudattamisesta vastanneen LVK:n vastuulle, vaan se poistui Suomesta sopimuksen ratifioinnin jälkeen 29.9.1947. Rauhansopimuksen 34.artiklassa määrättiin 18 kuukauden aika sopimuksen toimeenpanoa varten, jolloin Neuvostoliiton ja Englannin lähetystöjen piti, yhteisymmärryksessä keskenään, antaa tarkemmat ohjeet sopimuksen toteuttamisen yksityiskohdista. Kiristyneen maailmanpoliittisen tilanteen vuoksi ei yhteisymmärrystä sotilasartiklojen tulkinnasta kuitenkaan tahtonut löytyä.¹¹⁹

Rauhansopimus oli antanut vastauksen puolustusvoimien sodanjälkeisen kehittämisen kannalta kahteen peruskysymykseen: Millä volyyymilla ja aseistuksella puolustusvoimien tuli valmistautua sille asetettuja tehtäviä varten. Vastaus ei ollut puolustusvoimille mieluinen.

4.3.2 YYA-sopimus

Pariisin rauhansopimuksen ratifioinnin jälkeen liittoutumiskysymys tuli taas ajankohtaiseksi. Romania ja Unkari olivat solmineet Neuvostoliiton kanssa YYA-sopimuksen vuosien 1947–1948 vaihteessa. Neuvostoliiton yhteydenotto Suomen suuntaan oli vain ajan kysymys. Ensimmäinen kontakti tapahtuikin pääministeri Mauno Pekkalan vieraillessa Moskovassa loppuvuodesta 1947.¹²⁰

Virallinen esitys sopimuksesta saapui helmikuussa 1948 kun Stalin lähetti kirjeen Paasikivelle, jossa hän esitti samankaltaista sopimusta ystävyydestä yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta kuin juuri hetki sitten oli solmittu Romanian ja Unkarin kanssa. Paasikivi viivytteli kirjeen julkaisemisen ja vastauksen kanssa useita päiviä. Yhdessä edellisenä vuonna voimaan tulleen rauhansopimuksen rajoitteiden ja Unkarin sekä Romanian sopimustekstien kanssa siinä mentiin hänen mukaansa liian pitkälle.¹²¹

Suomen valtionjohdon kanta liittoutumissopimukseen oli muuttunut kolmen vuoden aikana aloitteellisesta passiiviseksi. Nyt aktiivisena osapuolena oli Neuvostoliitto. Sopimuksen solmimisen ajankohtakin oli Suomen kannalta hankala. Sopimus olisi nyt Neuvostoliiton etuja palveleva. Kompensaation mahdollisuus rauhansopimuksen ehtoihin liittoutumissopimuksen solmimisesta oli menetetty.¹²² Neuvottelutarjoukseen oli kuitenkin vastattava. Presidentti Paasikiven kanssa sopimustekstiä helmi-maaliskuussa 1948 olivat pohtimassa ulkoministerit Carl Enckell ja Reinhold Svento. Sotilasjäseninä aivoriihessä toimivat kenraalit Erik Heinrichs, Oscar Enckell ja Aarne Sihvo.¹²³ Kenraalit Enckell ja Heinrichs keskittyivät sopimuksen osalta sen tekstin hiomiseen ja turvallisuuspoliittisten vaikutusten arvioimiseen. Heinrichsille liittoutumissopimus oli kaikista tutuin. Olihan hän ollut liittoutumissopimuksen valmistelun ”sisäpiirissä” jo vuonna 1945 kun se oli edellisen kerran noussut vakavan keskustelun kohteeksi.

Suomalaiset käsitelivät Stalinin lähettämää sopimusehdotusta koko ajan nimenomaan sotilaallisena liittosopimusehdotuksena. Paasikiven kokoamat lausunnot ja neuvotteluvaikeudet kiteytyivät kysymykseen sotilasliiton tarpeellisuudesta ja sen mukanaan tuomista velvoitteista. Muut näkökohdat jäivät valmistelussa täysin taka-alalle. Erityisesti Pariisin rauhansopimuksen rajoitukset huolestuttivat. Koko Suomea oli näiden rajoitteiden vuoksi mahdoton puolustaa. Yhdessä keskusvarikoissa makaavan luovutettavaksi määrätyn sotamateriaalin liikamäärän kanssa tämä oli nurinkurinen tilanne.¹²⁴

Puolustusvoimain komentaja jalkaväenkenraali Sihvo toimi YYA-sopimuksen valmistelussa asiantuntijana puolustuslaitoksen näkökulmasta. YYA-sopimusta varten laatimissaan muistioissa Sihvo näki uhkakuvat samankaltaisesti kuin ne oli nähty aiemminkin. Lännen maahyökkäyksen painopiste olisi etelässä ja Suomen ilmatilaa voitiin käyttää Neuvostoliittoon suuntautuvassa hyökkäyksessä. Puolustautumisen osalta hän lähti ajatuksesta jossa suomalaiset huolehtisivat alueensa puolustuksesta ensisijaisesti itse. Tähän tarkoitukseen maassa oleva luovutettavaksi määrätty sotamateriaali ja teollisuuden kapasiteetti tulisi saada pitää kokonaisuudessaan suomalaisten hallussa. Puolustus suunnittelun tuli olla itsenäistä, eikä Neuvostoliiton joukkoja tai laitteita saanut sijoittaa Suomen alueelle. Ilmatilanhallinnan ja valvonnan Sihvo myönsi ongelmaksi. Tähän tulisi vastata lisäämällä lentokalustoa ja järjestelmällä jossa Suomen ilmavalvontaverkko antaisi sodan aikana ennakkovaroituksen Neuvostoliitolle vihollisen ylilennoista, torjunnan tapahtuessa kuitenkin Neuvostoliiton alueella. Mahdollistaakseen Suomen puolueettomuuden suojaamisen sekä vihollisen hyökkäysten torjunnan edellä kuvattuja uhkia vastaan, Sihvo katsoi tämän vaativan kenttäarmeijan liikekannallepanotöihin ryhtymistä.¹²⁵

Sihvo esitteli muistionsa presidentille ja muille sopimuksen rakennetta sorvaamassa olleille 3.3.1948. Sihvon esitykset eivät saaneet Paasikiveä vakuuttumaan. Pariisin rauhansopimus ei antanut mahdollisuutta Sihvon vaatiman kenttäarmeijan liikekannallepanon suunnittelulle. Sihvo puolusti esitystään sanomalla, että emme tarvitse puolustus sopimusta, mutta jos meidän tarvitsee siihen mennä, niin silloin voimme suunnitella puolustustamme niin kuin hän on esittänyt. Sodan syttyessä rauhansopimukset raukeaisivat.¹²⁶ Sihvo oli esittänyt vuotta aikaisemmin rajoitettua liittoutumissopimusta Neuvostoliiton kanssa laatimissaan muistiossaan.¹²⁷ Nyt hän oli sitä mieltä, ettei puolustus sopimusta tarvita. Tai jos se solmitaan, se kumoaa Pariisin rauhansopimuksen ainakin liikekannallepanoon valmistautumisen osalta. Sihvon tulkinta on asetettava oikealla tavalla ajan ilmapiiriin. Puolustus valmistelut olivat olleet kiellettyinä jo kolme vuotta. Pariisin rauhansopimus oli antanut perusteita aloittaa valmistautumistyöt. Niitä ei kuitenkaan ollut aloitettu. Poliittinen päätös liikekannallepanokiellon kumoamisesta puuttui. Pariisin rauhansopimuksen rajoittama armeija ei pystyisi täyttämään YYA-sopimuksen velvoitteita tyydyttävästi. Sihvo näki tilaisuutensa tulleen. Hän pyrki saamaan päätöksen liikekannallepanovalmistelujen sallimisesta koko kenttäarmeijalle. Poliittinen päätös jäi vielä tällöin tekemättä.

Sopimustekstin hiomisen ollessa käynnissä Sihvo teki 13.3.1948 uuden esityksen tasavallan presidentille, että pääesikunta oikeutettaisiin operatiivisiin ja liikekannallepanovalmistelutöihin. Tämän esityksen Paasikivi hyväksyi.¹²⁸ Syitä

valmistelutöiden sallimiseen voidaan etsiä ajankohdan YYA-sopimuksen valmistelusta ja sisäpoliittisesta tilanteesta. Liikkeellä oli huhuja kommunistien vallankaappausuunnitelmista ja todennäköisesti tätä uhkaa vastaan Paasikivi valtuutti suunnittelutyön aloitettavaksi.¹²⁹ Oli syy valmistelutöiden sallimiseen mikä tahansa, Sihvo saavutti kuitenkin osatavoitteen puolustusvoimien toimintaedellytysten palauttamisessa.

Sopimus ystävydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta solmittiin Moskovassa 6.4.1948 lopulta melko nopeasti sujuneiden neuvottelujen jälkeen. Paasikivi ei ollut kovin tyytyväinen sopimukseen, vaikka se täyttikin paikkansa suhteiden vakauttajana. Sopimus tuntui kuitenkin liian tulkinnanvaraiselta. Erityisesti ristiriita rauhansopimuksen puolustusvoimille asettamien rajoitusten ja toisaalta YYA-sopimuksen puolustusvelvoitteen välillä häiritsivät Paasikiveä.¹³⁰

YYA-sopimus velvoitti Suomen puolustautumaan kaikin käytettävissä olevin voimin alueelleen tai sen kautta Neuvostoliittoon hyökkäävää vihollista vastaan. Puolustautuminen tapahtui tarvittaessa Neuvostoliiton avustamana tai yhdessä sen kanssa. Vihollisen sopimus rajoitti Saksaksi tai sen liittolaiseksi.¹³¹ Sopimus satoi maailman kahtiajaossa Suomen yhä vahvemmin Neuvostoliiton etupiiriin, vaikka siinä korostettiin toisaalta Suomen asemaa itsenäisenä valtiona. Samalla YYA-sopimus aiheutti ristiriidan Pariisin rauhansopimuksen ja sen velvoitteiden välille. Pariisin rauhansopimus rajoitti armeijan elävää voimaa ja aseistusta, mutta YYA-sopimus taas toisaalta velvoitti puolustautumaan kaikin käytettävissä olevin voimin. Tämä olikin ainoa puolustuslaitokselle YYA-sopimuksen mukana tullut hyöty. Sopimuksen allekirjoitushetkellä se ei varmasti tuntunut hyödyllä, mutta nyt puolustusvoimilla oli argumentti, jolla perustella omaa olemassa oloaan ja johon nojata tulevat vaatimuksensa. Saksa tai sen liittolainen vastustajana tuntui kuitenkin sopimushetkellä rajaavan kaikki ajateltavissa olevat vastustajat pois. YYA-sopimuksen puolustusvelvoite konkretisoitui vuonna 1955 kun Länsi-Saksa liittyi Naton jäseneksi¹³².

4.3.3 Sotamateriaalin liikamäärä

Pariisin rauhansopimustekstin sotamateriaalin liikamäärää koskettanut artiklan määräys toteutuessaan merkitsisi sitä, ettei Suomella enää olisi mahdollisuutta ylläpitää asevelvollisuuteen ja reserveihin perustuvaa puolustusjärjestelmää.¹³³ Sopimuksen mukaan ylimääräinen materiaali oli tuhottava tai luovutettava yhden vuoden kuluttua sopimuksen voimaantulosta. Takaraja luovutukselle oli syyskuussa 1948. Liikamäärän luovuttamiseen oli näin ollen valmistauduttava. Ohjeita suunnittelun perustaksi oli kuitenkin hankala saada.

Luovutusohjeistuksesta Englannin ja Neuvostoliiton suurlähetystöjen päälliköt vastasivat yhteistoiminnassa keskenään.¹³⁴ Suomalaisten onneksi asiaa hoitavat Englannin ja Neuvostoliiton suurlähetystöt eivät päässeet yksimielisyyteen ylijäämämateriaalin luovutusmenettelystä. Maiden välille ei itse asiassa syntynyt edes neuvotteluyhteyttä.¹³⁵ Rivien välistä oli kuitenkin luettavissa, ettei liikamäärän luovuttamista vaatinutkaan innokkaimmin Neuvostoliitto, vaan Englanti. Neuvostoliitto oli valinnut asiassa passiivisemmän linjan.

Parempien ohjeiden puuttuessa suomalaiset valmistelivat sotamateriaalin liikamäärän luovuttamista omien laskentamalliensa mukaisesti. Alustavissa laskelmissa aseita tuli varata rauhansopimuksen salliman miesmäärän mukaiselle armeijan perusorganisaation rungolle ja sen määrävahvuudelle. Armeijan vahvuutena pidettiin laskelmissa Pariisin rauhansopimuksen sallimaa enimmäismäärää 41 900 miestä. Aseisiin ja materiaalmäärään tuli varata sodanaikaa varten kuuden kuukauden paikallisen puolustuksen vaatima materiaalilisä ja rauhanaikaiseen ylläpitoon oli laskettava erikseen kuuden vuoden ja kymmenen vuoden kulutusta vastaava määrä laskelman perustaksi.¹³⁶

Myöhempien laskelmien tekemisestä suuren vastuun kantoi eversti Pentti Arran johtama Pääesikunnan asehuoltotoimisto. Arran johdolla omaksuttiin laskentaperiaate, jolla osoitettiin, että maassa oleva aseistus ja ampumatarvikkeet tarvitaan käytännössä kokonaan rauhansopimuksen asettamien velvollisuuksien täyttämiseen.¹³⁷ Tämän pääesikunnan laatiman esityksen puolustusministeri Emil Skog sitten esitteli ulkoministeri Carl Enckelille. Enckell ei ollut alkuunkaan tyytyväinen laskentaperusteisiin. Luovutettavaksi jäi laskelmien mukaan vain muutamia kymmeniätuhansia kivääreitä. Ulkoasiainministeriö ei Enckellin mukaan ainakaan lähettäisi puolustusministeriön laskentamallin mukaisia papereita voittajavaltioille. Skog puolusti pääesikunnan tekemää esitystä. Sotilasta kohden tarvittaisi 2-3 kivääriä. Harjoituskivääri ei aina kelpaa taisteluaseeksi ja sama koski konekiväärejä ja konepistooleja. Enckell myönsi perusteluissa olevan paljon huomioon otettavaa, muttei suostunut lähettämään luetteloita omana esityksenään. Myönnytyksenä hän kuitenkin suostui lähettämään ne eteenpäin englantilaisille ja neuvostoliittolaisille, mutta Puolustusministeri Skogin nimissä ja vastuulla. Näin asiassa lopulta toimittiinkin.¹³⁸ Heinäkuussa 1948 nämä laskelmat lähetettiin Neuvostoliiton ja Englannin suurlähetystöihin. Suomen rauhanaikaisen armeijan, 41 900 miehen, tarvitsema asemäärä oli laskelman mukaan käsiaseistuksen osalta 301.577 kivääriä ja konepistoolia sekä 11.415 pikakivääriä.¹³⁹

Neuvostoliiton suurlähettiläs vastasi syyskuussa suomalaisten laskelmaan ulkoministeri Carl Enckelille lähettämällään kirjeellä. Kirjeessä Neuvostoliiton suurlähettiläs Savonenkov ihmetteli tarvittavien aseiden suurta määrää ja pyysi kohteliaan sanankääntein selvyyttä laskentaperusteisiin sekä siihen oliko esitys suomalaisille jäävän aseistuksen määräksi myös Suomen hallituksen näkökanta.¹⁴⁰ Neuvostoliiton suurlähetystöltä ei ollut jäänyt huomioimatta diplomaattisessa hierarkiassa tapahtunut oikopolku.

Enckelin vastausta Savonenkoville ei tutkitusta materiaalista löytynyt. Joka tapauksessa Neuvostoliitto suhtautuminen materiaalin kohtaloon oli suurpiirteistä. Linja poikkesi LVK:n aikaisesta toimintatavasta selkeästi. Esimerkkinä tästä mainittakoon se että, Neuvostoliitto antoi muun muassa luvan ottaa heidän ylijäämämateriaalistaan varaosia armeijan panssarivaunujen ja tykkikaluston kunnossapitoon.¹⁴¹ Englannin pääsotilasasiamies sen sijaan kyseli heille kuuluvan materiaalin perään vielä pari vuotta luovuttamisajankohdan jälkeenkin. Laivakin oli varattu satamaan materiaalin kuljettamista varten. Puolustusministeri Skog tiedusteli kyseiseltä sotilasasiamieheltä, oliko materiaalin luovuttamisesta sitten olemassa Neuvostoliiton ja Englannin edustajien yhteistä päätöstä. No ei ollut. Asian ongelmallisuutta kuvaa se, että tämän jälkeen kyseinen sotilasasiamies pyysi ministeri Skogia välitysmieheksi, jotta tämä materiaalikysymys saataisi vihdoin pois päiväjärjestyksestä. Puolustusministeri kieltäytyi ryhtymästä mihinkään välitystoimintaan.¹⁴² Sotamateriaalin liikamäärän jääminen suomalaisille kun oli ymmärrettävästi puolustusvoimien tavoitteena.¹⁴³ Edellä kuvatussa episodissa kiteytyy koko sotamateriaalin liikamäärän luovuttamiskysymyksen kolmiodraama. Englanti vaati osuutensa luovuttamista. Neuvostoliitto taas ei ilmaissut asiassa täsmällistä kantaansa, mutta ei toisaalta myöskään hyväksynyt Englannin erillistä toimintaa asiassa.¹⁴⁴ Suomalaiset taas eivät halunneet kiirehtiä tulkintojen ja luovutusohjeiden hankkimista. Vaarana kun oli Suomen kannalta ankara tulkinta. Kysymys oli huomattavista taloudellisista arvoista niin romutettavan kaluston, kuin puolustusvoimien käyttöön jäävän materiaalin osalta¹⁴⁵.

Vasta vuoden 1952 alkupuolella Suomi lähti etenemään asiassa. Tällöin jalkaväenkenraali Sihvo sai puolustusministeri Skogilta tehtäväkseen tunnustella Neuvostoliiton Suomen sotilasasiamiehen kautta ”Moskovan” kantaa tämän liikamäärämateriaalin myynnistä ja romuttamisesta. Sihvo perusteli Neuvostoliiton sotilasasiamiehelle asiaan tarvittavaa ratkaisua varastoinnista, kunnossapidosta ja vartioinnista Suomelle aiheutuvilla kustannuksilla. Materiaalia myymällä suomalaiset saisivat rahaa uusien ajanmukaisten taisteluvälineiden, kuten tutkien hankintaa varten. Asiaan saatiin viimeinkin vastaus loppuvuodesta, kun sotilasasiamiehenä toiminut eversti Rybakov ilmoitti 14.11.1952 Sihvolle asian olevan selvä.

Suomalaiset saivat myydä tai romuttaa kaiken sellaisen materiaali, jota eivät katsoneet itse tarvitsevansa. Lupa koski kaikkea materiaalia, olipa kysymys sitten aseista, ammuksista tai vedenalaisista veneistä.¹⁴⁶ Joskus yksi sana sopimuksessa voi olla todella merkityksellinen. Rauhansopimuksen 34.artiklan sana ”yhteisymmärryksessä” ratkaisi sotamateriaalin liikamäärän jäämisen kokonaisuudessaan Suomeen. Tämä materiaali muodosti rungon armeijan aseistukselle vielä 1960-luvulla.¹⁴⁷ Ratkaisun viipymiseen vaikutti tässä tapauksessa se, etteivät suomalaiset tunteneet Pariisin rauhansopimuksen syntyhistoriaa. Neuvostoliitto ei ollut vaatinut sopimukseen tämän kaltaisia rajoituksia. Jos tämä olisi tiedetty, olisi materiaalikysymyksessä saatettu päästä suomalaisten kannalta suotuisampaan lopputulokseen jo aikaisemmin.

4.3.4 Pariisin rauhansopimuksen henkilöstömäärän rajoitukset

Pariisin rauhansopimuksen ratifiointi antoi ensimmäiset perusteet henkilöstön LKP-valmistelujen suorittamiseen. Sopimuksen mukaan armeijan koko sai olla enintään 41900 miestä. Liikekannallepanovalmistelut olivat olleet kiellettyinä jo kolmen vuoden ajan, kunnes 13.3.1948 presidentti Paasikivi hyväksyi jälleen liikekannallepanovalmistelujen tekemisen. Sihvon laatimassa, esityksen liitteenä olevassa, muistiossa pyydettiin lupaa Pariisin rauhansopimuksen mukaisen ja koko kenttäarmeijan liikekannallepanovalmisteluihin.¹⁴⁸ Poliittinen tilanne ei kuitenkaan sallinut vielä Pariisin rauhansopimuksen laajemman valmistautumisen aloittamista.

Samaan aikaan solmittiin Neuvostoliiton kanssa YYA-sopimus. Sopimus velvoitti puolustautumaan kaikkiin käytettävissä olevin voimin. Sopimusten ristiriitaisuus oli ilmeistä. Sopimusten tulkinnasta oli saatava selvyys. Tästä oli vastuussa valtionjohto. Asian tulkinta suuntaan tai toiseen ei kuitenkaan ollut yksinkertaista.

Vuoden aikana 1949 puolustusvoimain komentaja Aarne Sihvo esitti useissa muistioissa, että vahvuusrajoitusten ongelma tulisi ratkaista, jotta puolustusvalmistelut saisivat pitävän pohjan. Presidentti Paasikivi halusi edetä asiassa kuitenkin varovasti. Englannin kanta vahvuusrajoituksiin oli selkeämpi, se vastusti väljempää tulkintaa, mutta Neuvostoliitto ei ollut ilmaissut kantaansa. Neuvostoliiton kanta asiaan oli Paasikivestä ratkaiseva. Asia oli arkaluontoinen myös sisäpoliittisesti. Paasikivi pelkäsi asian tuottavan ongelmia SKDL:n suunnalta.¹⁴⁹

Sopimusten tulkinta vaikeutti puolustusvoimien mahdollisuuksia ulottaa henkilöstön sijoittaminen sodanajan kenttäarmeijaa koskevaksi. Rauhansopimuksen soveltamiseen

pyrittiin saamaan selvyys asettamalla selvitysmiehiä ja toimikuntia tutkimaan asiaa. Perusteellisimman lausunnon rauhansopimuksen tulkinnasta kansainvälisen oikeuden kannalta tarkasteltuna esitti lakitieteen tohtori Tauno Suontausta helmikuussa 1951. Hän perusti käsityksensä erityisesti Pariisin rauhankonferenssin julkistettuun aineistoon ja vertailuun ennakkotapauksista. Suontaustan mukaan sopimustekstiä voitiin tulkita mahdollisimman lievästi. Suontaustan tulkinnan mukaan ei liikekannallepanon valmistelujen kiellolle ollut olemassa perusteita. Liikekannallepanon vaatimaa materiaalireserviä voitiin hänen tulkintansa mukaan myös pitää sallittuna.¹⁵⁰ Samalla linjalla Suontaustan kanssa oli myös pääesikunnan asettama toimenpidetoimikunta. Vuoden 1952 lopulla toimikunta katsoi valmistelutyön olevan mahdollista koko kenttäarmeijalle samoin kuin materiaalinhankinnan perustettaville joukoille. Painavimman perusteensa toimikunta löysi YYA-sopimuksen puolustusvelvoitteesta. Toimikunta oli myös pannut merkille, ettei muissa hävinneissä valtioissa enää noudatettu Pariisin rauhansopimuksen rajoituksia edes rauhanajan henkilöstömäärän osalta.¹⁵¹

Varsinaista poliittista päätöstä puolustusvoimien liikekannallepanojen ulottamiseksi kenttäarmeijan henkilöstöä koskevaksi ei tutkitusta materiaalista löytynyt. Poliittinen ilmapiiri kääntyi vähitellen myönteisemmäksi liikekannallepanovalmistelujen sallimiselle. Samalla Pariisin rauhansopimuksen rajoitteita ryhdyttiin tulkitsemaan lievemmin. Sotilaalliselta kannalta tämä oli ratkaisevaa. Artiklojen lievempi tulkinta mahdollisti valmistelut, mutta vähensi tarvetta ryhtyä ajamaan sopimuksen muutosta tai artiklojen kumoamista.¹⁵² Poliittisen ilmapiirin voidaan katsoa muodostuneen kenttäarmeijan liikekannallepanovalmistelut hyväksyväksi viimeistään vuoden 1954 kesän jälkeen, kun epävirallisesti toiminut puolustusneuvosto johon kuului kenraaleita ja ministereitä, esitti presidentti Paasikivelle liikekannallepanovalmisteluohjeiden hyväksymistä ja perushankintojen aloittamista. Paasikivi suhtautui asiaan myönteisesti, todeten päiväkirjamerkinnässään ”olisi syytä se panna toimeen”.¹⁵³

4.4 Puolustusrevision mietintö ja lainsäädännön muutokset

Työskennelyään lähes neljän vuoden ajan, puolustusrevisio oli vuoden 1949 keväällä valmis jättämään mietintönsä. Revision mietinnön valmistumista viivästyttivät Pariisin rauhansopimuksen määräysten ja niiden tulkintojen odottaminen sekä osaltaan myös YYA-sopimuksen solmiminen. Puolustusrevision mietintö antoi pohjan johon suunnittelu voitiin puolustusvoimien osalta nojata, vaikka mietinnössä oli paljon kohtia jotka eivät toteutuneetkaan, niin monen linjauksen osalta päästiin vihdoinkin eteenpäin.¹⁵⁴ Revision mukaan rauhan aikana oli tehtävä valmistelut, jotka takasivat riittävän nopean ja varman

liikekannallepanon suojajoukkojen ja tarvittaessa koko sodan ajan puolustusvoimien perustamiseksi. Sodan ajan puolustusvoimien järjestely määräisi rauhan aikaiset järjestelyt.¹⁵⁵ Vihollisen osalta mietintö rajasi Neuvostoliiton pois mahdollisena vihollisena. Mietinnössä todetaan että ”Neuvostoliiton kanssa vallitsevat ystävälliset suhteet poistavat sodan mahdollisuuden sillä suunnalla.” Muuttunut maailman tilanne ja YYA-sopimuksen vaikutus oli mietinnöstä näin helposti todettavissa.¹⁵⁶ Vihollisen hyökkäyksen painopistealueiksi puolustusrevisio uskoi muodostuvan Lounais- ja Etelä-Suomeen. Hyökkäyksen Pohjois-Suomeen ei katsottu johtavan kovinkaan nopeasti merkittäviin kohteisiin.¹⁵⁷ Mietintö tulkitsi Pariisin rauhansopimuksen armeijalle asetetun vahvuuden ylärajan 41 900 miestä, tarkoittavan vain rauhanajan puolustusvoimia, joten sodanajan joukkoja varten tuli kouluttaa mahdollisimman suuri reservi.¹⁵⁸

Aluejärjestön asema ja samalla liikekannallepanotehtävien tärkeys säilyivät kiistanalaisina lähes koko revision työskentelyn ajan. Periaatteellista erimielisyyttä asiasta ei vallinnut enää mietinnön jättövaiheessa. Aluejärjestön rooli muuttuneesta sodan kuvasta huolimatta todettiin välttämättömäksi. Hyökkääjän katsottiin pyrkivän yllätykseen teknisiä ja nykyaikaisia välineitä hyväksikäyttäen. Puolustajan on sen takia turvattava puolustautumismahdollisuutensa ja kansan elin- ja toimintamahdollisuudet alueen kaikissa osissa, jopa siltä varalta, että yhteydet katkeaisivat. Alueen puolustuksen käyttöön oli valjastettava alueen kaikki elämänaalat. Tämän toteuttaminen vaati aluejärjestelyltä tehokkuutta.¹⁵⁹ Puolustusrevisio esitti maan jakamista seitsemään maanpuolustuslääniiin, jotka olisivat saaneet alueellisen vastuun kaikista puolustusvalmisteluista ja tarvittaessa myös sotatoimien aloittamisesta. Maanpuolustuksen järjestäminen alueellisen puolustuksen periaatteen mukaisesti oli puolustusrevision tavoitteena.¹⁶⁰ Hallinnollisten läänien ja maanpuolustusläänien lukumäärä ja aluejako tulisi noudatella mahdollisimman tarkasti toisiaan, elleivät sotilaalliset näkökohdat ehdottomasti toisin vaatisi.¹⁶¹

Alueellisen liikekannallepanon tarkoituksena oleva joukkojen perustaminen ja taistelukelpoiseksi saattaminen tuli tapahtua mahdollisimman vähin kuljetuksin. Tämä edellytti, että samaan joukkoon määrätään miehet samoilta seuduilta. Liikekannallepanossa kutsutut ilmoittautuisivat kotiseutunsa lähellä olevissa kokoontumispaikoissa, josta heidät johdettaisi harvalukuisempiin perustamispaikkoihin, missä tapahtuisi sitten varsinainen joukkojen muodostaminen. Henkilöstön varauksen, suorituskäskyjärjestelmän (liikekannallepanon aikaansaamiseksi), moottoriajoneuvojen- tai hevostenoton osalta ei puolustusrevisio nähnyt tarvetta muuttaa vuonna 1941 käytössä ollutta järjestelmää.¹⁶² Esityksen suurin muutos aiempaan liikekannallepanon suoritustapaan koski materiaalin

kokoamista suuremmille perustamispaikoille, jonne joukkoon sijoitetut saapuivat kokoontumispaikkojen kautta. Aiemmin suoritettujen liikekannallepanojen perintö sai puolustusrevision siunauksen.

Varikoiden osalta puolustusrevisio näki aiheelliseksi säilyttää pääpiirteissään keskusvarikot, mutta niiden erikoistumista eri materiaalille tuli lisätä. Aluejärjestölle kuuluva materiaali tuli poistaa keskusvarikoista. Liikekannallepanossa joukoille jaettava sotamateriaali tuli varastoida alueellisiin varastoihin aluejärjestön toimesta. Puolustusrevision mielestä säilytettäviä keskusvarikkotyyppejä olivat 4 asevarikkoa, 3 talousvarikkoa, teknillinen varikko, kuljetusvälinevarikko, viestivarikko, pioneerivarikko, lääkintävarikko, eläinlääkintä- ja kengitysvarikko, ilmatorjuntavarikko, ilmavoimienvarikko ja merivoimien varikko. Yhteensä siis 16 keskusvarikkoa. Aluejärjestölle esitettiin perustettavaksi alueelliset varastot. Aluejärjestölle varastoitavasta materiaalista ja sen määrästä voitiin revision mielestä tehdä lopullisia päätöksiä vasta kun kysymys rauhansopimuksen aseistuksen liikamäärän luovuttamisesta olisi selvä.¹⁶³

Puolustusrevision esitys loi pohjan puolustusvoimia koskeville lainsäädännön muutoksille. Eduskunta hyväksyi hallituksen esityksen asevelvollisuuslaiksi kesäkuussa 1950 ja tasavallan presidentti vahvisti sen 15.9.1950. Laki vahvisti maanpuolustuksen keskeisen periaatteen säilymisen ennallaan. Suomen puolustaminen nojasi edelleen yleiseen asevelvollisuuteen. Lain ensimmäinen pykälä vähensi mahdollisuutta puolustusvoimien ajautumisesta pieneksi edustusjoukoksi. Samalla se voitiin ymmärtää myös puolustusvoimille annetuksi tehtäväksi, sillä se kuului: ” Isänmaan ja laillisen yhteiskuntajärjestyksen puolustamiseksi on jokainen Suomen mies asevelvollinen.”¹⁶⁴ Puolustusvoimien varautumisessa tarvitsema henkilöstöresurssi oli tämän myötä varmistettu.

Puolustuslaitosasetuksen käsittely alkoi asevelvollisuuslain tapaan puolustusrevision esityksen pohjalta. Sotien jälkeen puolustusvoimien rauhanajan kokoonpano olivat säädelleet ensin LVK:n hyväksymä rauhanajan kokoonpano heti Moskovan välirauhan solmimisen jälkeen ja Pariisin rauhansopimuksen jälkeen vuonna 1948 toteutettu niin sanottu koulutuskokoonpano. Koulutuskokoonpano oli rakentunut kolmen vajaan divisioonan ja kevyen prikaatin rungolle. Lisäksi oli tehty alustava päätös rannikkotyökistön ja ilmatorjuntatyökistön liittämistä maavoimiin.¹⁶⁵ Puolustusrevision esitys aluejaoksi ja joukkojen sijoitukseksi sisälsi useita joukkojen siirtoja. Itärajalle ja Etelä-Suomeen rakennettu varuskuntien verkosto tulisi hajauttaa vastaamaan uuden uhkakuvaan vaatimuksia Länsi- ja Pohjois-Suomeen. Organisaation runkona revisio esitti säilytettäväksi divisioonan ja

rykmentin.¹⁶⁶ Puolustuslaitosasetus hyväksyttiin eduskunnassa lokakuun lopulla 1952 ja se astui voimaan saman vuoden joulukuun alusta.¹⁶⁷ Puolustusrevision esityksestä poiketen organisaatio rakentui asetuksessa puolustusvoimain komentajan esittämän prikaatiorganisaation pohjalle. Samalla vakinaistettiin jo aiemmin toteutettu rannikkotyökistön ja ilmatorjunnan liittäminen maavoimiin. Maavoimiin kuului kolme divisioonaa alaisinaan prikaateja ja erillisiä joukko-osastoja, panssariprikaati ja eräitä pääesikunnan alaisia erillisiä joukko-osastoja. Aluejärjestö käsitti 7 sotilasläänää entisen 9 sijaan. Sotilaspiirien määrä pysyi kuitenkin muuttumattomana 27 kappaleessa.¹⁶⁸ Pitkä puolustusvoimien organisaatiota koskeva epävarmuuden aika oli ohi.

4.5 Liikekannallepanon kompastuskivien poistuminen

Suomen puolustusvoimien kyky kenttäarmeijan liikekannallepanon suorittamiseen oli romahtanut vuoden 1944 joulukuun ensimmäisen sotamateriaalin keskusvarastoinnin, liikekannallepanovalmistelujen kieltämisen, aseiden hajavarastoinnin paljastumisen ja LVK:n käskemän kaiken sotamateriaalin keskusvarikoihin varastoimisen myötä viimeistään keväällä 1945. Liikekannallepanon suorittaminen vaatii selkeän suunnitelman siitä mitä ollaan tekemässä. Suunnitelman lähtökohtana on määrittely Suomen sotilasmaantieteellisestä asemasta sekä selkeä uhkakuva, joiden perusteella suunnittelutyötä tehdään. Suunnittelutyön perustaksi on saatava tietoon ne materiaali- ja henkilöstöresurssit, joilla uhkakuvaa vastaan varaudutaan. Keväällä 1945 suunnitelmaa ei ollut.

Uhkakuva selkeni nopeasti maailmanpoliittisen tilanteen sen hetkisiä vaatimuksia vastaavaksi, mutta valtiovalta ei määritellyt suuntaa virallisesti missään vaiheessa. YYA-sopimus yhdessä puolustusrevision mietinnön kanssa varmisti puolustusvoimien varautumissuunnan oikeaksi, vaikka suunnan löytyminen ei poliittisten realiteettien valossa ollutkaan vaikeaa. Uhkakuvan mukainen vihollinen tuli nyt lännestä, eikä idästä mistä se oli perinteisesti Suomeen tullut. Nämä hyväksytyt uhkakuvat loivat perustan operatiiviselle suunnittelulle. Uhkakuvien luominen oli kuitenkin varautumisen helpoin alue. Puolustusvoimille suunta oli selvä jo vuoden 1945 kesästä asti, vaikka virallinen operatiivinen uhkamalli laadittiinkin vasta myöhemmin. Ensimmäinen este oli kuitenkin uhkan määrittelyn myötä ylitetty.

Liikekannallepanon valmistelut oli kielletty tammikuussa 1945. Uhkakuvan kehittäminen ei riitä vielä varautumisen perustaksi. Tarvitaan tietoon materiaali- ja henkilöstöresurssi, millä varautumista tehdään. Ensimmäiset perusteet muodostuivat Pariisin rauhansopimuksen perusteella. Ennen Pariisin rauhansopimuksen ratifioimista ei puolustusvoimilla ollut varautumiseen tarvittavia perusteita. Ainoa peruste oli LVK:n rajoittama rauhanaikaisten

puolustusvoimien enimmäisvahvuus 37 000 mieheen. Rauhansopimuksen mukaan varautumista voitiin tehdä 41 900 miehellä ja sille kuuluvalla aseistuksella. Tämä miniatyyrikoon varautuminen tuli mahdolliseksi presidentti Paasikiven hyväksyessä liikekannallepanovalmistelut maaliskuussa 1948. Armeijan pieni koko ja rauhansopimuksen sille asettamat tehtävät antoi puolustusvoimille mahdollisuuden toimia tässä vaiheessa ainoastaan valtiovallan sisäpoliittisena välineenä.

YYA-sopimuksen solmiminen loi varautumisen perusteisiin ristiriidan. Ristiriidatonta oli se, että Suomella oli oikeus varautua Pariisin rauhansopimuksen vahvuisella armeijalla tapahtuvaan liikekannallepanoon. YYA-sopimus velvoitti kuitenkin kaikin käytettävissä olevin voimin puolustamaan alueensa koskemattomuutta. Tästä YYA-sopimuksen 1.artiklan kohdasta puolustusvoimien johto sai perusteen armeijan aseman vahvistamiselle. Aseman vahvistaminen ei tapahtunut yhdessä yössä, mutta matka takaisin Suomen valtionjohdon ulkopoliittiseksi välineeksi alkoi tuosta sopimuksen lauseesta.

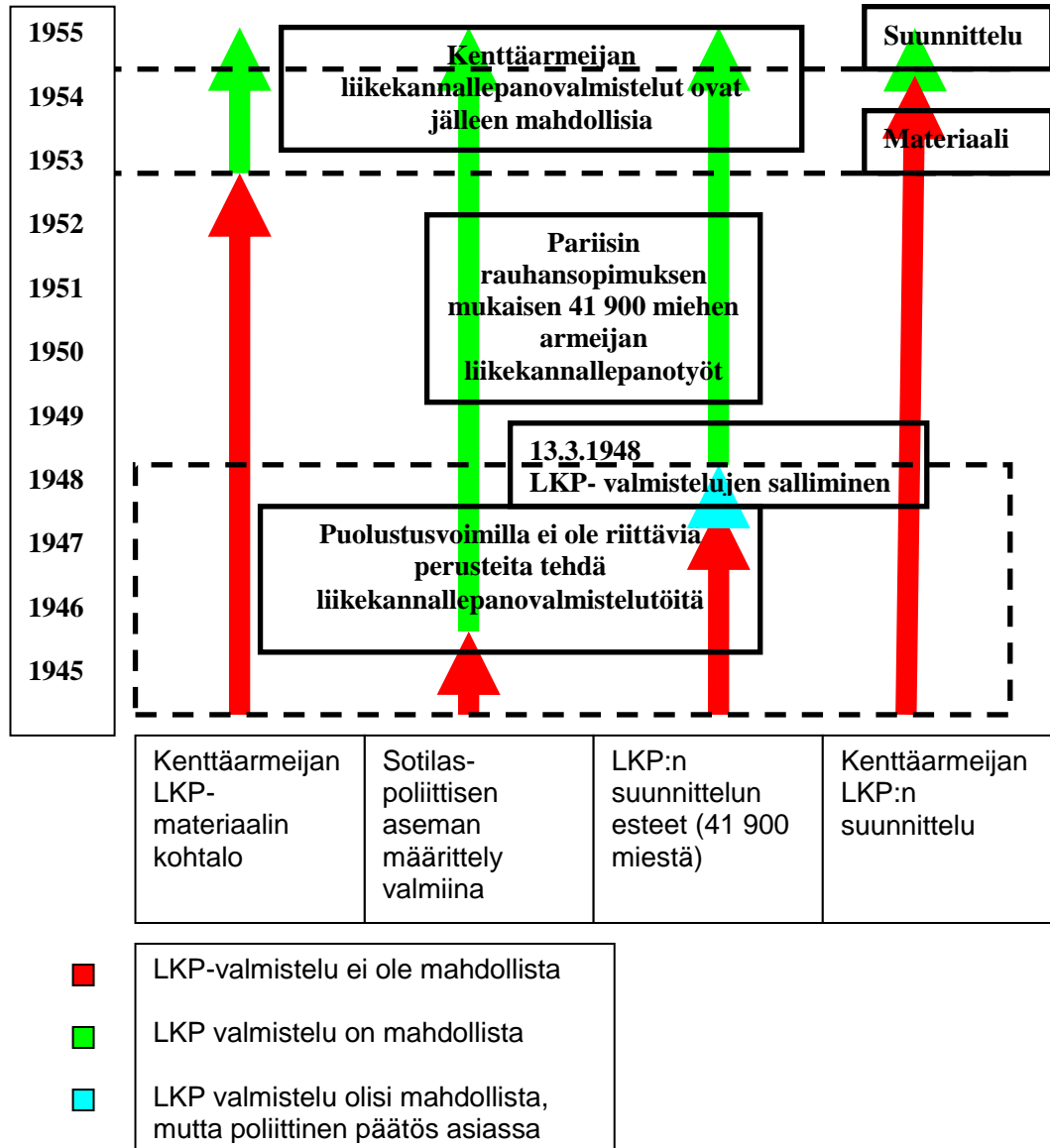
Tilanteen vakiinnuttua puolustusrevisiokin pystyi julkaisemaan kauan valmisteleman mietinnön. Mietintö loi pohjan puolustusvoimien aseman vakiinnuttamiselle lainsäädännön kautta. Perusteellinen selvitystyö, jossa eduskuntapuolueet olivat olleet laajasti edustettuina, oli vaikea poliittisesti tyrmätä. Revision esityksen pohjalta, eduskunta hyväksyi asevelvollisuuslain vuonna 1950. Asevelvollisuuslain mukaan jokainen Suomen mies oli asevelvollinen. Tämä vahvisti asevelvollisuusarmeijan säilymistä. Samalla laki vahvisti YYA-sopimuksen solmimisesta asti alkanutta tulkintaristiriitaa laajemman varautumisen mahdollistavalle kannalle, vaikka ei suoraan antanutkaan vastausta varautumisen volyyymiin. Voitiin kuitenkin perustellusti ihmetellä, mihin laaja, koulutettu, automaattisesti vuosittain muodostuva reservi sijoitettaisi, jos armeijan koko säilyisi sodankin aikana 41 900 miehenä. Puolustusrevision työ oli perustana myös puolustuslaitosasetukselle. Vuonna 1952 annetun asetuksen perusteella kaikkosivat viimeiset uhkakuvat puolustusvoimien supistumisesta pieneksi symboliseksi edustusjoukoksi. Samalla puolustusvoimat ankkuroitiin lainsäädäntöteitse osaksi sodan jälkeisen suomalaisen yhteiskunnan rakenteita. Organisaatiolla oli lainsuoja ja se oli turvassa äkillisiltä muutoksilta poliittisessa ilmapiirissä.

Samoihin aikoihin kun puolustuslaitosasetus hyväksyttiin, poistui varautumista koskevan materiaaliressurssin epäselvyys. Pariisin rauhansopimuksen ratifiointista aina vuoden 1952 loppuun asti oli materiaaliressurssin säilyminen varmaa ainoastaan Pariisin rauhansopimuksen sallimalle henkilöstömäärälle. Neuvostoliiton päätettyä luopua vaatimuksistaan sotamateriaalin liikamäärän osalta, materiaaliressurssi jäi kokonaisuudessaan suomalaisten

käyttöön. Vaikka materiaali oli vanhentunut, oli sitä olemassa runsaasti. Esteenä oli ainoastaan tulkinta varautumiseen käytettävästä henkilöstöresurssista. Henkilöstöresurssin sijoittamisen kannalta Pariisin rauhansopimusta voitiin tulkita vähitellen lievemmin poliittisen ilmapiirin muuttuessa kenttäarmeijan liikekannallepanon sallivaksi. Riittävästi poliittinen ilmapiiri oli muuttunut viimeistään vuoden 1954 kesällä, kun presidentti Paasikivi suhtautui myönteisesti epävirallisesti toimineen puolustusneuvoston esitykseen liikekannallepanovalmisteluohjeiden hyväksymisestä ja perushankintojen aloittamisesta.

Syyt poliittisen johdon Pariisin rauhansopimuksen artiklojen ehkä tarpeettomankin ahtaaseen tulkintaan on selitettävissä tapahtumahistorialla. LVK oli rajoittanut rauhanaikaisen armeijan koon 37 000 mieheen ja käsenyt varastoida kaiken materiaalin keskusvarikoihin. LVK:n tahtotila oli myös liikekannallepanon valmistelujen kieltämisen taustalla vuonna 1945. Pariisin rauhansopimuksen sotilasartiklat rajoittivat täsmälleen samoja asioita. Suomalaisista rajoitukset vaikuttivat LVK:n asettamien rajoitusten jatkumolta, joita oli vaikea kumota ilman Neuvostoliiton esittämää selkeää kantaa. Todennäköisesti tämän vuoksi poliittinen johto uskoi rajoitusten sisältävän myös liikekannallepanovalmistelujen kieltämisen. Rauhansopimuksen sotilasartiklojen rajoitusten muodostuminen ei ollut Suomen poliittisen johdon tiedossa. Neuvostoliitto ei vaatinut sotilaallisia rajoituksia, vaan Englanti.

Edellä esitetyn perusteella puolustusvoimilla ei ollut riittäviä perusteita suorittaa vuosina 1945–1947 liikekannallepanovalmisteluja. Ainoastaan henkilö- ja kuljetusvälinetietojen päivittämien aluejärjestössä oli järkevää. Muu työ olisi mennyt hukkaan riittävien perusteiden puuttuessa. Valtiovallan käyttöön oli annettavissa vain rauhanaikainen, varusmiespohjainen armeija, sisäpoliittisten ongelmien ratkaisuun. Vuoden 1948 maaliskuusta aina vuoden 1952 lopulle liikekannallepanon edellytykset olivat olemassa Pariisin rauhansopimuksen mukaisen armeijan perustamista varten. Vuoden 1952 lopulla poistuivat materiaaliset esteet koko kenttäarmeijan liikekannallepanotyölle sotamateriaalin liikamäärän jäätyä suomalaisten käyttöön. Sodan ajan kenttäarmeijan liikekannallepanosuunnittelu oli jälleen mahdollista koko volyymilla viimeistään vuoden 1954 kesältä lähtien Pariisin rauhansopimuksen artiklojen tulkintojen lievenemisen myötä.

Kuva 4 Liikekannallepanon ulkopuoleisten esteiden poistuminen

Ulkopuoliset esteet liikekannallepanokyvyn kehittämiseksi olivat olleet merkittäviä, ennen kuin yhtyvien astioiden lailla oli taas mahdollista toimia. Milloin se toimi jälleen?

5. LIIKEKANNALLEPANOKYVYN KEHITTYMINEN SODAN JÄLKEEN

5.1 Operatiivinen ja liikekannallepanosuunnittelu

Pääesikunnan järjestelyosaston päällikkö eversti Tähtinen tarkasti sotilaspiirien tilanteen tarkastusmatkalla vuoden 1945 lopulla. Tarkastuskertomuksen perusteella on todettava väliaikaisen liikekannallepanosuunnitelman toimineen hyvin. Sotilaspiirien paperit olivat tilanne huomioiden hyvällä mallilla. Asevelvollisten lukumääriäisten tietojen tarkkuusprosentiksi ilmoitettiin keskimäärin 90 %. Hevosten ja ajoneuvojen palauttamiseen liittyvä jälkiselvittely oli melkein kaikkialla suoritettu. Eniten ongelmia tuotti alueille muuttaneen siirtoväen tietojen ajantasaistaminen. Suojeluskuntajärjestön lakkauttaminen ja sen myötä tapahtunut työntekijöiden väheneminen oli lisännyt sotilaspiirien työmäärää. Melkein kaikki aluejärjestön varastot oli luovutettu kasarmihoitopiirien hallintaan. Sotilaspiirien liikekannallepanon perustyö oli kunnossa, vaikka painopiste olikin sodan jälkihoidossa.¹⁶⁹ Liikekannallepanovalmistelujen kieltäminen vuoden 1945 alussa aiheutti aluejärjestötasolle yli kolme vuotta kestäneen liikekannallepanovalmistelujen tyhjäkäyntitilan, jolloin ainoastaan edellä mainittujen, liikekannallepanossa tarvittavien perustietojen ylläpito oli mahdollista. Noita perustietoja tarvittiin jälleen vuoden 1948 toukokuussa kun pääesikunnan järjestelyosasto antoi käskyn kortistojen ja papereiden järjestämisestä kuntoon.¹⁷⁰ Perustietoja tarvittiin alkaneen liikekannallepanon suunnittelutyön pohjaksi.

Syyskuussa pääesikunnalle lähetetyissä vastauksista oli havaittavissa, että osalla sotilaspiireistä kortistojen selvittämisessä oli tällöin suuria puutteita. Kahdessa sotilaspiirissä voi tietojen ylläpitoa sanoa jopa laiminlyödyn. Tämä hidasti pääesikunnan suunnittelun aloittamista. Pohjois-Suomen alueen sotilasläänien sotilaspiirit selvisivät asiasta puhtain paperein, mutta pääesikunta nuhteli puutteellista työtä tehneitä sotilaspiirejä kovin sanoin tarkastettuaan kortistojen kunnan. Valmistelutyön nopeuttamiseksi osa huonoiten asiansa hoitaneiden sotilaspiirien kortistoista lähetettiin niihin sotilaspiireihin selvitettäväksi, jotka olivat omalta osaltaan saaneet työn valmiiksi.¹⁷¹

Valmistelutyön etenemistä ymmärtääkseen on hahmotettava johtosuhteet eri toimijoiden välillä. Liikekannallepanovalmistelujen johtaminen oli niiden alkamisesta aina vuoteen 1956 hyvin pääesikunta vetoista. Divisioonien ja sotilasläänien esikunnat olivat suoraan pääesikunnan alaisia. Divisioonien esikunnat vastasivat operatiivisesta suunnittelusta ja sotilasläänien esikunnilla taas oli vastuu liikekannallepanon valmisteluista. Valmistelun synkronointi tapahtui vasta sotilaspiireissä ja joukko-osastoissa, jotka toimivat yhteistoiminta suhteessa keskenään. Operatiivisen suunnittelun ja liikekannallepanon toteutus oli erotettuna

toisistaan. Operatiivisesta suunnittelusta vastasivat divisioonien esikunnat ja liikekannallepanon suunnittelusta vastasi taas aluejärjestö.¹⁷² Ajanjakson liikekannallepanon suunnittelun johtosuhteet on nähtävissä liitteessä 5.1.

5.1.1 Hävityssuunnitelma

Vuoden 1947 lopulla pääosin Pohjois-Suomeen sijoitettu 1.Divisioona laajensi valmistelutyönsä kirjoa alkamalla keräämään tietoja alueellaan olevista teistä, silloista ja losseista. Tarvittavat tiedot se sai Tie- ja Vesirakennushallitukselta.¹⁷³ Tietojen pyytäminen ei ollut sattumanvaraista ja päämäärätöntä, vaan liittyi aloitettuun suunnittelutyöhön. Seuraavana vuonna tämä valmistelutyö konkretisoitui varsinaisen suunnitelman tasolle, kun pääesikunnan pioneeriosasto antoi 22.9.1948 alajohtoportailleen tehtävät hävitystiedustelusta ja sen järjestelyistä. Käskyn perusteella oli kerättävä tiedot rauta- ja maanteiden, lentokenttien, voima- ja teollisuuslaitosten sekä lennätinlaitosten sekä satamien hävityskohteista. Alajohtoportaiden käskettiin laatia paikallisen tiedustelun avulla kohteiden hävityssuunnitelmat, piirtää niistä kohdekartat ja laatia suunnitelma tarvittavien räjähdysaineiden ja tarvikkeiden varastoimisesta sekä varastoida ne. Hävityskohteiden tiedustelu tuli aloittaa pohjoisesta etelään.¹⁷⁴

Perä-Pohjolan sotilaslääni lähetti tuloksensa hävitystiedustelusta 15.1.1949 pääesikuntaan. Suunnitelma oli laaja, 427 karttalehteä ja kaksi peitepiirrosta. Kysymys oli aidoista valmistautumistoimista. Tiedot sisälsivät paikan, kohteen numeron, hävityskohteen laadun, lasketut panoksien ja sytytysvälineiden määrät, miinatarpeen ja täytäntöönpanoon tarvittavien pioneerien määrän. Mittavan työn ja sen tarkkuuden perusteella ensimmäiset sodan jälkeen tehdyt suunnitelmat vihollisen hidastamiseksi olivat valmistumassa.¹⁷⁵ Suunnitelma ei kuitenkaan ollut heti toteuttamisvalmis. Käytännön järjestelyt ja suunnitelman viimeistely veivät oman aikansa. Lopullisesti nämä Pohjois-Suomea ja länsirannikkoa koskeneet hävityssuunnitelmat valmistuivat marraskuussa 1951.¹⁷⁶

5.1.2 Rauhanajan joukoilla tapahtuva sisäinen suojelu

Seuraava askel operatiivisessa suunnittelussa otettiin, kun pääesikunta antoi alajohtoportailleen 23.4.1949 käskyn sisäisen järjestyksen turvaamisesta ja turvaamisjärjestelyihin liittyvästä aluejaosta. Jaon perusteella Suomi jaettiin viiteen suojelualueeseen. Käskyn tarkoituksena oli rauhanaikaisin, varuskunnista saatavissa olevin voimin täyttää hallituksen antamat sotilaallisia toimenpiteitä vaativat sisäiset tehtävät ja toimia paikallisen järjestysviranomaisen apuna heidän pyytäessään järjestys- ja turvallisuusapua. Sisäisten levottomuuksien uhatessa tuli käskyn mukaan suojata

maanhallinnon, elinkeino- ja liike-elämän toiminnan jatkuvuus sekä sotilaallisesti tärkeät kohteet. Käskyt näihin suojauskohteisiin ryhtymisestä antoi pääesikunta, mutta tarvittaessa kunkin alueen komentaja saattoi toimia oma-aloitteisestikin.¹⁷⁷ Poliittisen ohjeistuksen puuttuessa pääesikunta oli laatinut tehtävät puolustusvoimille. Toimenpiteet oli suunnattu täysin Suomen sisäisen järjestyksen ylläpitoa varten.

1.Divisioona antoi alajohtoportilleen omat käskynsä toukokuussa. Käskyssä korostettiin joukkojen hälyttämisen nopeutta ja hyvää joukon liikuttelukykä. Oli varauduttava tarvittaessa autokuljetuksin siirtämään joukkoja oman alueen ulkopuolellekin. Alajohtoportaiden tuli lähettää alustavat suunnitelmat 1.Divisioonan esikuntaan kesäkuussa 1949.¹⁷⁸ Toteuttavina alajohtoportaina toimivat tässä vaiheessa varusmieskoulutusta antavat joukko-osastot, eikä aluejärjestöä puuttuvien perusteiden vuoksi vielä tarvittu. Liikekannallepanoa ei voinut vielä valmistella. Aluejärjestön vastuulle jäi ainoastaan alueensa yhteiskunnalle tärkeiden suojattavien kohteiden kartoittaminen sekä liikekannallepanossa tarvittavien perustietojen hankinta.

5.1.3 Pariisin rauhansopimuksen sallima täydennyskokoontaminen

Suunnittelu jatkui edelleen pääesikunnan operatiivisen osaston annettua 4.1.1950 käskyn alajohtoportaille suunnitelmien laatimisesta T-kokoontamiseen (täydennyskokoontamiseen) siirtymisestä. Käsky oli nimeltään Puolustusvoimain pääesikunnan Op. käsky numero 1. Käskyssä mainitulla T-kokoontamisella tarkoitettiin Suomen puolustusvoimien rauhanaikaisen kokoontamisen täydentämistä Pariisin rauhansopimuksen sallimaan 41 900 miehen enimmäisvahvuuteen ja näiden joukkojen käyttöä.¹⁷⁹ Puolustusvoimien rauhanaikaisen armeijan koon kasvu ei olisi T-kokoontamisessa suuri, mutta tämä käsky antoi ensimmäisen pohjan aluejärjestölle liikekannallepanon valmistelutöiden aloittamiselle. Vuosien hiljaiselo liikekannallepanonvalmistelussa oli päättynyt. Perusteiden ylläpidosta päästiin käytännön toimiin. T-kokoontaminen tarkoitti liikekannallepanon valmistelua noin 13 000 miehelle koko Suomen alueella.¹⁸⁰

Käsky kumosi edellisvuoden huhtikuussa annetun käskyn maan sisäisen järjestyksen turvaamisesta. Käskyyn oli edeltäjänsä nähden lisätty sotilaallisia elementtejä. Muutos sotilaallisten tehtävien painottamisen suuntaan oli selvä. Kaikki sotilaalliset kohdat oli kuitenkin laadittu Pariisin rauhansopimuksen hengessä. T-kokoontamiseen täydennettyjen puolustusvoimien tehtävänä oli valtakunnan puolueettomuuden turvaaminen, sisäisen järjestyksen ylläpito sekä maan talouselämälle tai sotilaalliselle toiminnalle tärkeiden kohteiden suojeleminen sekä edellisestä käskystä selkeästi poikkeavana tehtävänä sotatoimien

suorittaminen erikseen laadittavien suunnitelmien mukaan valtakunnan alueelle tunkeutuneen vihollisen lyömiseksi tai sen etenemisen rajoittamiseksi.¹⁸¹ Joukon kokoon nähden sotilaalliset tehtävät vaikuttivat vähintäänkin ylimitoitetuilta, mutta antoivat samalla aavistuksen siitä mitä tulevaisuus toisi tullessaan. Suunnitelmassa sisäisen järjestyksen ja turvallisuuden edelle näyttää menneen Pariisin rauhansopimuksen velvoite tai oikeus puolueettomuuden turvaamisesta ja rajojen paikallisesta puolustamisesta. Tämä liittyi puolustusvoimien ilmeiseen tarpeeseen löytää oma paikkansa Suomen sodan jälkeisessä toimintaympäristössä. Poliisin ja valtiovallan sisäpoliittisen apulaisen tehtävästä haluttiin eroon. Vaikka sallitun kokoinen armeija ei olleet henkilöstömäärältään suuri, oli sille annettava tehtäviä kuin armeijalle konsanaan.

Mittaville tehtäville löytyy selitys tarkasteltaessa suunnitelmaa pintaa syvemältä. T-kokoonpano oli tarkoitettu käytettäväksi suojajoukkona ennen sotia vallinneen operatiivisensuunnittelun ajatuspohjan mukaisesti. Taustalla oli ajatus liikekannallepanon ulottamisesta myöhemmin koko kenttäarmeijaa koskevaksi.¹⁸² Suunnitelmassa T-kokoonpanoon siirryttäessä maa jaettiin viiteen operatiiviseen vastuualueeseen, entisten viiden suojelualan sijaan. Yksi operatiivisista alueista oli Pohjois-Suomen vastuualue (PSV). Pohjois-Suomen vastuualueen tehtävänä oli varautua suojaamaan Kemin ja Rovaniemen liikennekeskukset sekä Kemi-Rovaniemi-Salla rautatie. Lisäksi oli varauduttava siirtämään osa joukoista Muonion ja Ivalon suuntiin aina valtakunnan rajalle asti.¹⁸³ T-kokoonpanon käyttö tulevaisuudessa suojajoukkona ja aiemmin laadittu hävityssuunnitelma yhdistyivät Pohjois-Suomessa loogiseksi kokonaisuudeksi. Vuodesta 1945 selvillä olleeseen Pohjois-Suomen strategisen merkityksen kasvuun suunnitelma vastasi käytettävissä olevin voimavaroin.

Helmikuussa 1950 1.Divisioonan ensimmäinen suunnitelma T-kokoonpanon Pohjois-Suomen vastuualueen tehtävistä oli valmis ja se lähetettiin pääesikuntaan. Samaan aikaan muutkin yhtymät alkavat saada valmiiksi omat suunnitelmansa. Puolustusvoimain komentaja vahvisti tämän 1.Divisioonan T-kokoonpanoa koskevan suunnitelman, sekä muidenkin alajohtoportaiden suunnitelmat 19.6.1950 Op. käskyllä numero 2.¹⁸⁴

Alkaneen liikekannallepanosuunnittelun yhdenmukaistamiseksi puolustusministeri vahvisti toukokuussa 1950 liikekannallepano-ohjesäännön.¹⁸⁵ Ohjesääntö oli vielä täysin raakile, ja sitä käytettiin luonnoksena vielä vuosia hyväksymisensä jälkeen.¹⁸⁶ Vuosien pysähtyneisyys ja aloitettujen toimenpiteiden kiivaus näkyi. Alajohtoportaille oli suunnittelutyön perustaksi jaettava kaikki mahdollinen, puutteellinenkin materiaali. Suunnittelussa oli päästy hyvään

vauhtiin ja ei olisi kuin ajan kysymys, kun T-kokoonpanon liikekannallepanon valmistelut olisivat valmiina. Seuraava askel vaatisi Pariisin rauhansopimuksen väljempää tulkintaa. Kysymys kuuluikin mitä seuraavaksi ja milloin?

5.1.4 Pääesikunnan sisäisen valmistelun aika

Liikekannallepanovalmistelujen seuraavien askelten ottamiseksi oli saatava poliittisen johdon hyväksyntä. Seuraava askel merkitsisi valmistelutöiden ulottamista yli Pariisin rauhansopimuksen salliman miesmäärän. Tähän Puolustusvoimain komentaja jalkaväenkenraali Sihvo pyrki hakemaan ratkaisua esittelyssään 2.9.1950 tasavallan presidentille. Puolustusvoimien tehtävä sodan ja rauhan aikaa varten tuli Sihvon mukaan antaa valtiovallan toimesta. Koska tämä poliittisen johdon suunnitelma puolustusvoimien käytöstä puuttui, oli puolustusvoimain komentaja maamme sotilasmaantieteellisen aseman ja tehtyjen sopimusten perusteella arvioinut puolustusvoimien tehtävät sekä puolustusvalmiudelle asetettavat vaatimukset. Sihvon mukaan puolustusvoimien päätehtävänä oli valmistautua maan suvereenisuuden puolustamiseen voimakeinoin ja varautua sisäisen järjestyksen turvaamiseen. Miten suuressa laajuudessa ja milloin näitä tehtäviä suoritettiin määräsi hallitusvalta, lähinnä tasavallan presidentti ylipäällikön ominaisuudessa.¹⁸⁷ Samassa esittelyssä Sihvo toi esille ristiriidan YYA-sopimuksen ja Pariisin rauhansopimuksen välillä. Ei liene yllätys, että Sihvo piti YYA-sopimusta Suomelle edullisempänä, koska se antoi oikeuden, mutta myös velvollisuuden puolustautua omin voimin maamme alueelle kohdistuvia hyökkäyksiä vastaan. Pariisin rauhansopimuksen rajoitukset henkilöstön määrän ja sitä varten samansuuruisen sotateollisuuden osalta oli Sihvon mukaan otettava liikekannallepanosuunnittelussa huomioon. Samaan hengenvetoon hän kuitenkin totesi, ettei liikekannallepanovalmistelujen suunnittelutöitä tätä suurempia puolustusvoimia varten ole sopimuksessa kielletty. YYA-sopimuksen tarkoittaman hyökkäyksen tapahtuessa menettäisi Pariisin rauhansopimus merkityksensä. Nämä rauhansopimuksen miesvahvuuden yli menevät suunnittelutyöt olivat aikaa vieviä ja perusteellista harkintaa vaativia. Tämän johdosta Sihvo oli antanut luvan tehdä erinäisiä valmisteluja ja suunnitelmia, jotka olivat kuitenkin vain esikuntatöitä ja joiden suhteen oli erikoisesti valvottu, etteivät ne missään suhteessa poikkea tehtyjen sopimusten määräyksistä tai anna edes tilaa tulkinnalla sopimusten rikkomisesta.¹⁸⁸ Nämä valmistelutyöt olivat alkaneet pääesikunnassa jo vuoden 1949 alussa. Suunnittelu käsitteli puolustusvoimien sodan ajan kokoonpanoa ja siihen siirtymiseen liittyviä liikekannallepanovaiheita.¹⁸⁹ Pääesikunnassa suunniteltiin koko kenttää armeijan liikekannallepanon pohjaratkaisua, vaikka tulkinta Pariisin rauhansopimuksen ja YYA-sopimuksen välillä ei ollutkaan riidaton. Aluejärjestö ei vielä ollut mukana suunnittelussa. Presidentti Paasikivi ilmeisesti suhtautui

myönteisesti Pariisin rauhansopimuksen rajoitteita suuremman armeijan liikekannallepanon valmistelutöihin pääesikunnassa. Valmistelutyö oli sallittua pääesikunnan eri osastoilla, kuhan se ei muuttunut konkreettiseksi ihmisten väliseksi valmisteluksi puolustusvoimien ulkopuolella.

Marraskuussa 1950 pääesikunta yhtenäisti sisäisestä suojelusta annetut ohjeet ja käskyt yhdeksi asiakirjaksi operaatiokäskyllä numero 3, joka oli nimeltään sisäisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen. Nyt sisäisestä suojelusta tuli sisäisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämistä. Entiseen verrattuna käskyssä korostettiin yhteistoimintaa poliisin kanssa. Tärkeiden siviilikohteiden suojaaminen tuli suunnitella yhteistyössä. Puolustusvoimien varikkojen suojaamiseen oli kiinnitettävä erityistä huomiota. Valmistelutoimet tuli kuitenkin suorittaa huomiota herättämättä.¹⁹⁰

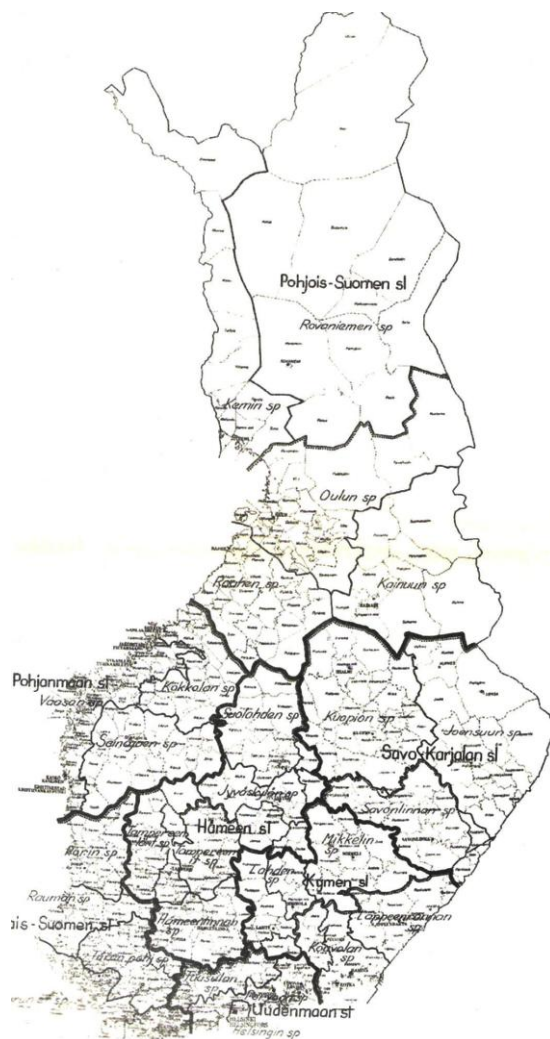
Seuraava askel suunnittelussa otettiin joulukuussa 1950 jolloin Sihvo hyväksyi suojajoukkojen kokoonpanon (SU-kokoonpano)¹⁹¹, joka oli T-kokoonpanon liikekannallepanoa seuraava vaihe ja piti sisällään 280 000 miestä. Työn alla oli myös suojajoukkoa seuraava vaihe täydellisen sodanajan armeijan kokoonpano (TSA-kokoonpano). Tässä vaiheessa suunnittelu on kuitenkin edelleen täysin pääesikunnan omassa piirissä tapahtuvaa.

Esitteltyään 18.1.1951 tasavallan presidentille Sihvo jatkoi siitä mihin oli syyskuussa jäänyt. Sihvon mukaan Suomen puolueettomuuden säilyttäminen edellytti, että Suomi pystyi täyttämään solmimansa sopimusten velvoitteet. Toisin sanoen oli kyettävä estämään puolueettomuuteen kohdistuvat loukkaukset maa- ja merirajoilla sekä valtakunnan ilma-alueella. Valtion johdon oli osoitettava Neuvostoliitolle, että se aikoi ja pystyi täyttämään YYA-sopimuksen sotilaalliset kohdat sekä pyrki kaikin keinoin säilyttämään tässä Neuvostoliiton luottamuksen. YYA-sopimuksen täytäntöönpano kriisitilanteessa huolestutti myös Sihvoa. Puolustusvalmisteluista hän totesi presidentille, että pääesikunnassa oli ryhdytty kaikkiin niihin puolustusvalmiuttamme kohottaviin toimenpiteisiin, jotka oli mahdollista suorittaa puolustusvoimain toimesta. Valmisteluissa oli lähdetty Pariisin rauhansopimuksen pohjalta ja suunnitelmat olivat sen määräyksien mukaiset. Tuolla hetkellä suunnitelmien valmiusaste oli Sihvon mukaan seuraava:

Pariisin rauhansopimuksen määräämän rauhanajan 41 900 miehen armeijan liikekannallepanotyöt olivat valmiina joitakin materiaalisiirtoja lukuun ottamatta. Suurin ongelma T-kokoonpanon saattamisessa sotavahvuiseksi kosketti hevosten,

moottoriajoneuvojen sekä alusten luettelointia ja katsastuksia puolustusvoimain tarpeita varten. Tästä johtuen ei edes Pariisin rauhansopimuksen mukaista 41 900 miehen armeijaa voitu saattaa kuljetusvälineiden osalta sotavahvuiseksi. Puolueettomuuden suojaamiseksi tarkoitettun noin 280 000 miehen suuruisen suoja-armeijan suunnittelutyöt oli pääosin laadittu ja sen liikekannallepanoon liittyvät suunnitelmat olivat parhaillaan työn alaisina. Työtä tehtiin suojajoukon osalta kuitenkin vain pääesikunnan eri osastoilla. Mitään suojajoukkoon liittyviä käskyjä ei joukoille eikä aluejärjestölle kuitenkaan vielä ollut annettu.¹⁹²

Pääesikunnan valmistelutyö jatkui nopeassa aikataulussa. Maaliskuun lopulla 1951 hyväksyttiin puolustusvoimien täydellinen sodan ajan (TSA) kokoonpano. Sodan ajan armeijan vahvuudeksi muodostui näissä, tässä vaiheessa edelleen pääesikunnan eri osastojen suunnitelmissa, pääpiirteittäin 500 000 henkeä.¹⁹³ Pääesikunnan valmistelutyö näytti olevan valmiina. Tarvittiin enää poliittinen vastuunkantaja, jotta liikekannallepanoa olisi todenteolla päästy valmistelemaan aluejärjestön tasalla. Luvan saaminen vaikutti kuitenkin vaikealta.

Kuva 5 Aluejärjestö 1951¹⁹⁵

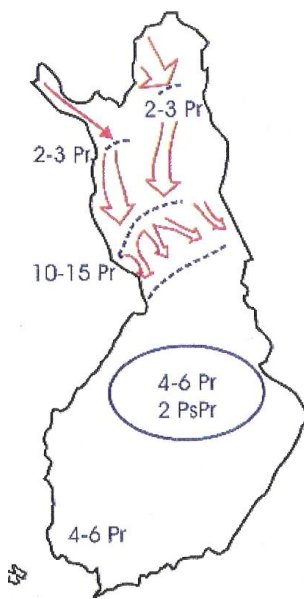
Tähän samaan ajanjaksoon sattui myös helmikuussa asetusmuutos aluejärjestön organisaatiosta. Aluejärjestön sotilasläänien määrä muuttui asetuksella yhdeksästä seitsemään. Muutos tuli voimaan kesäkuun alusta vuonna 1951. Pohjois-Suomen osalta tämä tarkoitti Perä-Pohjolan sotilasläänin ja Pohjois-Suomen sotilasläänin yhdistymistä yhdeksi sotilaslääniksi.¹⁹⁴ Aluejärjestön sotilasläänien määrä oli peräisin Puolustusrevision esityksestä. Sodan jälkeisen aluejärjestön vastuualueiden jaolle muodostui näin perusta, joka oli pitkäaikaisen suunnittelutyön tulos. Muutos ei kuitenkaan ollut pelkästään positiivinen. Aiheuttihan aluemuutosten toteuttaminen korjaustarpeita vastavalmistuneisiin ensimmäisiin T-kokoonpanoa koskeviin suunnitelmiin.

Aluejärjestötason valmistelutyö T-kokoonpanon osalta ja pääesikunnan suunnittelutyö sodanajan armeijan osalta oli päässyt hyvään vauhtiin. Poliittinen ilmapiiri Suomessa oli kuitenkin vielä herkkä ja valmisteluissa oli käytettävä suurta varovaisuutta ja hienotunteisuutta. Tuo hienotunteisuuden raja ylittyi huhtikuun alkupuolella vuonna 1951, kun vasemmisto tekivät eduskuntakyselyn liikekannallepanovalmistelujen tekemisestä. Kyselyn mukaan Suomessa oli ryhdytty sotilaallisiin valmisteluihin itärajalla. Valmistelutyö oli paljastunut aluejärjestöön kuuluvan luutnantin tiedusteltua kunnanvaltuutettujen puoluekantaa eräissä kunnissa. Toimenpide liittyi ilmeisesti sijoitusrekisteriä varten tarvittavan henkilöstökortiston ylläpitoon ja valmisteluun. Vasemmisto teki asiasta ison jutun, mutta sisäasiainministerin vastauksen jälkeen kohu hiipui vähitellen.¹⁹⁶ Outoa tapauksessa oli, että presidentti Paasikivi ei muistanut kohun aikana antaneensa lupaa liikekannallepanovalmisteluun vuonna 1948. Puolustusvoimain komentaja oli kuitenkin useassa esittelyssä kertonut hänelle liikekannallepanovalmistelujen etenemisestä, ja sen hetkisestä valmiudesta. Paasikivi muisti päiväkirjamerkintöjensä mukaan ainoastaan vuoden vaihteessa 1951 Sihvon esittelyssä esille tulleita asioita.¹⁹⁷ Väistämättä tulee mieleen ajatus, siitä tunsiko Paasikivi liikekannallepanojärjestelmän riittävän tarkasti. On myös mahdollista, ettei Sihvo ollut halunnutkaan selittää asiaa kovin tarkasti presidentille. Liikekannallepanovalmistelut oli saatu lopulta käyntiin useiden vuosien tauon jälkeen. Annettu valmistelulupa oli yhtä nopeasti kumottavissa presidentin toimesta. Tällä poliittiset tarkoitukset omaavalla episodilla ei näytä olleen vaikutusta valmistelujen jatkumiseen. Valmistelut eduskuntakysely tosin ohjasi yhä tiukemmin ainoastaan puolustusvoimien sisäisellä tapahtuviksi. Sodanajan kokoonpanon suunnittelu ei kuitenkaan vielä riitä valmistautumisessa pitkälle. Suunnitelman mukaan perustettavien joukkojen tulee vastata uhkakuvaan operatiivisella suunnittelulla. Tämä oli vaihe, joka oli mahdollista valmistella ennen aluejärjestön liittämistä suunnitteluun.

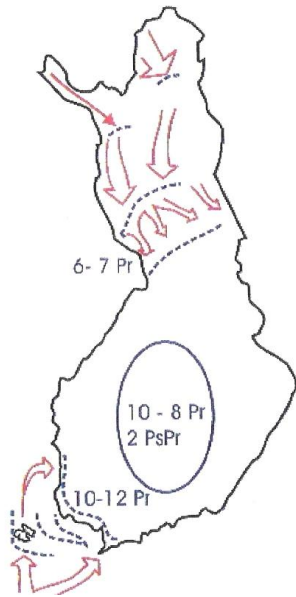
5.1.5 Varautumisen uhkakuva- vaihtoehdot A, B ja C

Sotilaallinen uhkakuva-malli oli selkiintynyt yleisellä tasolla heti sodan jälkeisinä vuosina. Suunnitelmien pohjana oli vuodesta 1948 lähtien kolme erittäin salaista uhkamallia, joissa tarkasteltiin länsivaltojen hyökkäystä Suomeen. Ruotsin alueen käyttö ja Tanskan salmien hallinta muodostivat mallien keskeiset lähtökohdat.¹⁹⁸ Pääesikunnan sodanajan joukkojen suunnittelutyö vaati kuitenkin tarkemman analyysin uhkakuvasta. Tämä uhkakuva-malli valmistui pääesikunnan suunnittelutyön tueksi, huhtikuun alussa vuonna 1951.¹⁹⁹ Kokoonpanojen ja määrien osalta perustettavat joukot olivat pääesikunnan tiedossa. Uhkakuva loi perustan sille, kuinka operatiivisessa suunnitelmassa sodanajan kenttäarmeijaa käytettäisi. Uhkakuva-malli sisälsi kolme erilaista vihollisen hyökkäysmahdollisuutta. Nämä

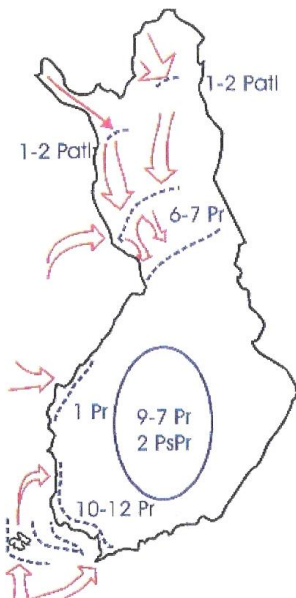
uhkamallit oli nimetty vaihtoehdoiksi A, B ja C. Uhkamallit suunniteltiin, vaikka valtionjohto ei virallisesti ollut määritellyt Suomen sotilaspoliittista asemaa. Riittävät perusteet mallille olivat kuitenkin olemassa. Perusteet suunnitelmalle tulivat YYA-sopimuksen puolustusvelvoitteista ja puolustusrevision mietinnöstä. Mietintö rajasi Neuvostoliiton pois vihollisten joukosta. Laaditun uhka-arvion mukaan Suomen alueelle tapahtuvassa maahyökkäyksessä Suomi olisi vain osatavoite lännestä tulevan hyökkääjän strategisessa päämäärässä. YYA-sopimuksen velvoitteet yhdessä alueella olevien Neuvostoliiton strategisten intressien kanssa muokkasivat suomalaisten varautumisvaihtoehdot. Uhkamallien suunnittelu voitiin käynnistää ja arvioida Suomeen suuntautuvan vihollisen määrää sekä suunnitella kuinka vastata uhkaan.

Kuva 6 Vaihtoehto A²⁰⁰ Vaihtoehdossa A ei Ruotsin alue ollut hyökkääjän käytössä ja Tanskan salmet sekä Itämeri ovat Neuvostoliiton valvonnassa. Hyökkäys Suomen alueelle tapahtuisi tällöin Pohjois-Norjan kautta. Hyökkäyksen strategisena päämääränä arvioitiin olevan Neuvostoliiton hyökkäyksen estäminen Norjan alueen kautta Atlantin rannikolle. Pohjois-Suomesta muodostuisi myös tukialue länsivaltojen mahdollisesti jatkaessa hyökkäystä Muurmanskin radalle ja Jäämeren rannikolle Neuvostoliiton laivaston toiminnan estämiseksi. Vihollisen määräksi alueella arvioitiin 6-7 divisioonaa. Pohjoisen harvan tiestön arvioitiin kanavoivan vihollisen moottoroitujen joukkojen käyttöä teiden suuntaan. Hyökkäyksen torjumiseksi arvioitiin tarvittavan syvää ryhmitystä. Taistelut olisi aloitettava 2-3 prikaatia käsittävällä armeijakunnalla Muonio- Ivalo tasalta. Näillä joukoilla valmistauduttaisiin tarvittaessa viivyttämään siten, että seuraava tasa hyökkäyksen pysäyttämiseksi olisi Pello- Sodankylä- Lokka. Mikäli pysäyttämistä ei tällöinkään kyettäisi tekemään, oli Pello, Rovaniemi ja Kemijärvi tärkeinä yhteyksien solmukohtina pidettävä suomalaisten hallinnassa. Tämän vuoksi oli näiden alueiden pohjoispuolelle linnoitettava vahvat puolustusasemat. Näiden puolustusasemien suojassa alueelle keskitettäisiin pääosa joukoista, noin 10–15 prikaatia. Pääosalla hyökkäys torjuttaisiin puolustustaistelulla tai vastahyökkäyksin edellä mainitulla alueella. Mikäli menestystä ei olisi edelleenkaan saavutettu, viivytystä jatkettaisiin etelään samalla periaatteella pääteiden suunnassa.²⁰¹

Kuva 7 Vaihtoehto B ²⁰² Vaihtoehdossa B Ruotsi ei edelleenkään ollut hyökkääjän käytössä, mutta Tanskan salmet ja Itämeri ovat joutuneet sotatoimien piiriin, jolloin hyökkäys Suomen alueelle tapahtuisi sekä Itämereltä, että Pohjois-Norjasta. Hyökkäyksen strategisena päämääränä arvioitiin olevan pyrkimys vaikuttaa Suomen ja samalla Ruotsin asennoitumiseen sotaa käyviin valtaryhmiin joko koko Suomen tai sen osan valtaamisella. Edelleen läntinen liittouma pyrki Neuvostoliiton toiminnan rajoittamiseen Itämerellä, Suomenlahdella ja Pohjoisella Jäämerellä. Samalla hyökkääjä pyrki tukialueiden luomiseen mahdollista hyökkäystä varten Leningradin suuntaan. Pohjoiseen arvioitiin suuntautuvan edelleen 6-7 divisioonan voimat, mutta Lounais-Suomeen suuntautuvien joukkojen kokoa oli vaikea arvioida. Puolustuksen painopiste muodostuisi kuitenkin Lounais-Suomen alueen puolustamiseen, mutta koska hyökkääjän tarkan painopisteen arvioiminen oli hankalaa, Päämajalle oli tämän vuoksi jätettävä suuret reservit. Reserviä päämajalle jätettiin mallissa 8-10 prikaatia. Lounais-Suomen puolustamiseen arvioitiin tällöin tarvittavan 10–12 prikaatin voimat. Pohjoisen suunnassa oli tällöin pärjättävä vähemmällä.²⁰³

Kuva 8 Vaihtoehto C ²⁰⁴ Vaihtoehdossa C Ruotsin alue on hyökkääjän käytettävissä, jolloin hyökkäys Suomen alueelle tapahtuu sekä Itämereltä, että Ruotsin ja Norjan alueelta. Hyökkääjän mahdollisuudet hyökätä Suomea vastaan paranisivat olennaisesti, jos Ruotsin alue olisi hyökkääjän käytössä. Hyökkääjän päämäärä olisi samantyyppinen kuin vaihtoehdossa B. Vihollinen pyrki vaikuttamaan Suomen asennoitumiseen sotaa käyviin valtaryhmiin, estämään Neuvostoliiton Itämeren ja pohjoisen Jäämeren laivastojen toiminnan sekä sitomaan Neuvostoliiton voimia ja luomaan tukialueen hyökkäyksen suuntaamiselle Neuvostoliiton luoteisosiin. Hyökkäys suuntautuisi tällöin Suomeen pohjoisesta mallin A mukaisesti, Lounais-Suomeen mallin B mukaisesti ja lisänä tuli uhka Ruotsista suuntautuvalla maihinnousulla Vaasa-Kokkola alueelle. Painopistesuunnan arveltiin olevan Lounais-Suomessa, jossa puolustuksen voimasta olisi käytettävä 2/3 osaa. Seuraavana tärkeysjärjestyksessä oli pohjoisen suunta. Vaasa-Kokkolan alue katsottiin vähiten vaaralliseksi. Myös tässä mallissa päämajalle haluttiin jättää riittävä

reservi. Alustavan suunnitelman mukaan sodanajan armeijaan perustettiin 29 prikaatia. Uhkakuvan alueellisen tarpeen mukaan reserviä jäi kuitenkin ainoastaan 3 prikaatia, joten eri suuntien tarpeista oli tingittävä siten, että päämajalle jäisi lopulta 7-9 prikaatin reservi. Reserviä oli tarkoitus käyttää lähinnä Lounais-Suomen suuntaan.²⁰⁵ Kaikissa uhkakuva malleissa päämajan reservi sijoitettiin Keski-Suomen alueelle, josta se oli helpoiten siirrettävissä vastaamaan vihollisen hyökkäyksen painopistettä.²⁰⁶

Ilmauhan osalta kylmän sodan aikainen teknologian kehittyminen kohotti länsivaltojen mahdollisuutta käyttää pitkän matkan pommikoneita Neuvostoliiton alueelle. Yksi todennäköisistä lentoreiteistä kulki Suomen ilmatilan halki. YYA-sopimuksen velvoitteet vaativat tähän uhkaan vastaamista. Olikin ilmeistä, että Suomen oli vastattava tuohon uhkakuvaan estääkseen Neuvostoliittoa puuttumasta Suomen puolustamiseen. Jo ennen varsinaisen kriisin puhkeamista lentotiedustelua Suomen ilmatilan läpi Neuvostoliittoon pidettiin todennäköisenä. Länsivaltojen tukialueet Englannissa, Islannissa ja Grönlannissa ohjasivat lentoreitit Suomen ilmatilaan matkalla useisiin Neuvostoliiton kohteisiin.²⁰⁷

Neuvostoliitosta tulevaan mahdolliseen uhkaan ei suunnitelmassa otettu mitään kantaa. Uhka tuli ainoastaan lännestä. Mitään uhkakuvan vastaista varautumista Neuvostoliiton suuntaan suunnittelussa ei ole nähtävissä.

5.1.6 Uhkakuva ja operatiivinen suunnittelu kohtaavat toisensa

Keväällä laadittu uhkakuva ja operatiivinen suunnittelu kohtasivat ensimmäisen kerran pääesikunnan antamassa operaatiokäskyssä numero 7. Käsky annettiin 17.9.1951. Puolustusvoimien tehtäväksi käsky määritteli sisäisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämisen, maan puolueettomuuden ja koskemattomuuden suojaamisen sekä Suomea vastaan kohdistuvan hyökkäyksen torjumisen. Maahamme kohdistuvan hyökkäyksen torjunta ja sen suunnittelu perustui kolmeen edellä esitettyyn uhkakuvaan.²⁰⁸ Kaikki edellä mainitut tehtävät toteutettiin toukokuussa annetun operaatiokäskyssä numero 5 määritellyn aluejaon mukaisesti, alueellisen puolustuksen periaatetta noudattaen. Tämän alueellisen puolustuksen tärkein periaate oli se, että vastuualueen komentaja, josta sodanaikana tuli alueen armeijan komentaja, olisi itsenäisesti vastuussa kaikista alueellaan puolustusvoimille annetuista tehtävistä ja niiden valmisteluista. Liikekannallepanovalmistelut kuuluivat tähän viimeksi mainittuun osa-alueeseen.²⁰⁹

Operaatiokäskyn numero 7 mukaan edellä mainittujen tehtävien suorittamista varten tarvittavia joukkoja voitiin perustaa neljässä vaiheessa. Ensimmäisen vaiheen muodostivat jo

valmiina, olevat rauhanaikana varusmiespalveluksessa olevat joukot (Ra-kokoonpano). Tätä kokoonpanoa oli tarkoitus käyttää sisäistä luonnetta olevien tehtävien suorittamiseen paikallisten levottomuuksien tukahduttamiseksi, milloin seuraavaan kokoonpanoon (täydennyskokoonpanoon) siirtymistä ei katsottu tarpeelliseksi. T-kokoonpanoon päädyttiin silloin, kun rauhanaikaiset puolustusvoimat, joko sisäisen järjestyksen ylläpitämiseksi, puolueettomuuden suojaamiseksi tai sodan uhatessa Suomea, saatettiin Pariisin rauhansopimuksen enimmäisvahvuuteen. Suojakokoonpanoon (SU-kokoonpanoon) siirtyminen voitiin suorittaa vain, mikäli Pariisin rauhansopimuksen sotilaalliset rajoitukset olivat syystä tai toisesta kumoutuneet. Suojakokoonpano merkitsi puolueettomuusvartiointiin käytettävien joukkojen enimmäismäärää. Maavoimien osalta kokoonpano vastasi noin puolta täydestä sodanajan vahvuudesta. Meri- ja Ilmavoimat saatettiin tässä vaiheessa täyteen sodanajan valmiuteen. Täydelliseen sodanajan kokoonpanoon (TSA-kokoonpanoon) siirtyminen tarkoitti puolustusvoimien sodanajan enimmäisvahvuutta. Tilanteesta riippuen siihen voitiin siirtyä vaikka suoraan rauhanaikaisesta kokoonpanosta, joten vaihteellisuus ei missään vaiheessa ollut vaatimuksena.²¹⁰

Operaatiokäskyssä Suomi oli edelleen jaettu viiteen vastuualueeseen. Vastuualueille annettiin selkeä sotilaallinen tehtävä. Pohjois-Suomen vastuualueen (PSV) tehtävänä oli hyökkäyksen tapahtuessa Ruotsin tai Norjan alueelta torjua maahan tunkeutuminen. Osilla voimista oli estettävä Yli-Torniosta pohjoiseen olevien rajojen ylitys ja siirryttävä tarvittaessa viivytystaistelua käyden Kemin - Rovaniemen puolustusvyöhykkeelle. Puolustuslinja muodostui tällöin Pello- Rovaniemi- Kemijärvi pohjoispuolelle. Perustettavia joukkoja alueella oli suojakokoonpanossa 5 prikaatia ja täydellisessä sodan ajan armeijassa 7 prikaatia.²¹¹

Kuva 9 Vastuualuejako²¹²

Pääsikunta käski alaistensa laatia operaatiokäskyyn numero 7 liittyvien operatiivisten vastuualueiden alustavat suunnitelmat. Suunnitelmat tuli lähettää puolustusvoimain komentajalle 10.12.1951 mennessä.²¹³ Tämän suunnittelutyön tarkoituksena oli saattaa valmistelutyö kuntoon mahdollisen lännen hyökkäyksen varalle. Periaatteena oli varautua keskittämään joukot Itä- ja Kaakkois-Suomesta maan läntisiin ja pohjoisiin osiin.

Viimeinenkin suunnitelma oli lähetetty pääesikuntaan hyväksyttäväksi tammikuun 10. päivään mennessä vuonna 1952.²¹⁴ Operaatiokäskyssä 7 annettujen perusteiden mukaisesti alajohtoportaat laativat tiiviissä tahdissa omat suunnitelmansa edellä kerrotulla tavalla. Nämä suunnitelmat tarkastettiin ja eräiden muutosten jälkeen puolustusvoimain komentaja Aarne Sihvo hyväksyi laaditut suunnitelmat 13.6.1952 annetulla operatiivisella käskyllä numero 8. Puolustuskäskystä käytettiin peitenimeä ”Polttoainehankinta”. Tämä erittäin salainen käsky oli laajuudeltaan yli sata sivua ja siitä tehtiin ainoastaan viisitoista jakelukappaletta. Käskyistä vain kolme kappaletta oli täydellisiä. Lopuissa kahdessaatoista oli vain vastaanottajaa koskevat tiedot. Uhkamallien vaihtoehtoista C oli otettu joukkojen käytön perustaksi. Vaihtoehto oli epätodennäköisin, mutta samalla vaarallisin. Käsky muutti aiempaa operatiivista vastuualuejakoa, siten että aiemman viiden vastuualueen sijasta maa jaettiin neljään vastuualueeseen. Entisestä poiketen Lounais-Suomen ja Etelä-suomen vastuualue yhdistettiin. Nämä vastuualueet oli nimetty Etelä-, Pohjois- ja Sisä-Suomen sekä Pohjanmaan vastuualueeksi. Samassa yhteydessä tarkastettiin niiden sotilasläänien ja sotilaspiirien rajoja, jotka vaativat muutosta. Nämä pienehköt muutokset astuivat voimaan seuraavan vuoden alusta.²¹⁵

Operaatiokäskyn numero 8 myötä liikekannallepanovalmistelut saivat kauan kaivatun operatiivisen pohjan ja mahdollistivat divisioonissa operatiivisen suunnittelun jatkamisen vastuualueittain. Aluejärjestölle se ei vielä antanut lisäperusteita liikekannallepanovalmistelujen tekemiseen. Suunnitelma näytti kuitenkin suunnan ja mahdollisti monien valmistautumistehtävien suorittamisen. Liikekannallepanon kannalta moni asia oli kuitenkin edelleen epäselvä. Perustettavia joukkoja ei käskyssä ollut eritelty erikseen. Vain joukkojen määrät olivat käskyssä näkyvissä. Perustamistehtävälueet aluejärjestön valmistelutyön pohjaksi puuttuivat edelleen. Liikekannallepanotöiden ulottaminen aluejärjestötasolle olisi kuitenkin vain ajan kysymys.

Ennen varsinaisen työn alkamista oli paikallaan tarkastella tarvitsiko sodanaikainen liikekannallepanon pohjaratkaisu päivittämistä. Tarkastelussa havaittiin puute verrattuna entiseen liikekannallepanon järjestelyyn. Suojeluskuntajärjestön lakkauttaminen, LVK:n vaatimuksesta 1944, oli samalla poistanut liikekannallepano-organisaation suorittavan portaan. Pääesikunta pohti tätä ongelmaa muistiossaan 27.9.1951, kymmenen päivää operaatiokäskyn numero 7 julkaisemisen jälkeen. Muistiossa se esitti sotilaspiirien jakamista pienempiin osiin. Näitä alueita kutsuttaisiin sotilasalueiksi. Ne toimisivat vahvojen toimivaltuuksin varustettuna, pienellä ja tehokkaalla suoritusorganisaatiolla korvaten menetetyt suojelukunnat. Perustamiskeskukset olisivat sotilasalueiden alaisia. Sotilasalueet ja

moottoriajoneuvojen ottolautakunnat jakoelimineen alaisinaan olisi sotilaspiirien esikunnilla mahdollisuudet liikekannallepanon johtamiseen vaikeissakin olosuhteissa. Sotilaspiiri tulisi sisältämään 4-6 tällaista sotilasaluetta ja sen johtajaksi tulisi määrätä mieluiten sotilasalueella pysyvästi asuva riittävän yhteiskunnallisen aseman omaava järjestelykykyinen reservin- tai entinen aktiiviupseeri. Myös muu sotilasalueen suoritushenkilöstö varattaisiin reserviläisistä.²¹⁶ Muistio lähetettiin pikaisesti alaorganisaatiolle tutustumista varten.²¹⁷ Ehdotus todettiin toimivaksi. 8.1.1952 sotilasalue ja sen esikunta hyväksyttiin korvaamaan puuttuvaa suojeluskuntaa.²¹⁸

5.1.7 Perustamistehtäväluettelo

Pääesikunnan operatiiviseen suunnitelmaan pohjautuvasta perustamistehtäväluettelosta aluejärjestö saa perustamisvastuullaan olevien joukkojen henkilöstön sijoittamiseen tarvittavan informaation. Ilman tätä tietoa henkilöstönsuunnittelu liikekannallepanossa perustettaviin joukkoihin on aluejärjestötasolla mahdotonta. Armeijan henkilöstömäärää rajoittava Pariisin rauhansopimuksen artikla tuli ongelmaksi operatiivisen valmistelutyön kehittyttyä riittävän pitkälle syyskuussa 1951. Pariisin rauhansopimuksen mukaan puolustusvoimien vahvuus ei saanut ylittää 41 900 miestä. Presidentti oli hyväksynyt sitä suurempien joukkojen valmistelut esikuntatyönä pääesikunnan eri osastoilla. Valmistelu oltiin siirtämässä aluejärjestötasolle, mikä ei vielä tässä vaiheessa ollut sopimuksen tiukan tulkinnan mukaan sallittua.

Ongelmaa ryhdyttiin kiertämään heti vuoden 1952 alusta lähtien, kun sotilasalue oli hyväksytty suojeluskuntia korvaavaksi suoritusorganisaatioksi. Ongelman kiertäminen tapahtui lähettämällä aluejärjestölle harjoitusperustamistehtäviä.²¹⁹ Alussa ilmeisesti harjoitusperustamistehtävät olivat vain osia pääesikunnan suunnitelmavaiheessa olleista varsinaisista perustamistehtäväluetteloista. Nämä harjoitusperustamistehtävät toimivat joka tapauksessa toimintavalmiuskoulutuksen pohjana aluejärjestössä.

Varsinaiset perustamistehtäväluettelot kehittyivät lähes samaa tahtia operatiivisen suunnittelun kanssa. Tämän osan työstään pääesikunta sai valmiiksi 14.2.1953. Ainakin tällöin perustamistehtäväluettelot olivat siinä määrin valmiina, että ne voitiin kokonaisuudessaan vahvistaa.²²⁰ Aluejärjestölle tämä perustamistehtäväluettelo (PTL) vastaava harjoitusperustamistehtäväluettelo oli jaettavissa 7.5.1953. Siinä oli käsketty muun muassa kaikki Suomessa sodanaikana perustettavat joukot, perustamisalueet sotilaslääneittäin ja piireittäin sekä perustamisvastuut ja kiireysluokat perustettaville joukoille. Luettelon laajuutta kuvasi hyvin sen koko, 178 sivua.²²¹ Suunnitelman mukaan perustettaisiin 27

prikaatia ja kaksi panssariprikaatia. Kukin sotilaspiiri vastaisi yhden prikaatin perustamisesta. Armeijakuntia perustettaisiin 10 kappaletta. Päävastuu armeijakuntien esikuntien perustamisesta lankesi sotilaslääneille.²²² Jokaiselle perustajalle jaettiin luettelosta vain heidän perustamiaan joukkoja koskeva osuus. Pohjois-Suomen alueen aluejärjestölle perustamistehtävät saapuivat toukokuun lopulla.²²³ Toiminta naamioitiin aluejärjestötasolla sotilasammattitaidollisen valmiuden ylläpitämiseksi, harjoitteluksi, vaikka kysymys oli todellisuudessa Pariisin rauhansopimuksen sallimaa suuremmasta liikekannallepanovalmistelusta.²²⁴ Poliittisten ilmapiirin ollessa vasta muuttumassa Pariisin rauhansopimuksen artiklojen lievemmän tulkinnan kannalle puolustusvoimien oli turvauduttava omintakeiseen ratkaisuun suunnittelutyön eteenpäin saattamiseksi. Vuoden 1953 touko- kesäkuun vaihteessa saavutettiin lopulta se tilanne, jolloin sodan jälkeisessä Suomessa oli ensimmäistä kertaa olemassa operatiivinen uhkamalli jota vastaan varautua. Lisäksi oli olemassa sodan ajan operatiiviset suunnitelmat, jotka vastasivat uhka-arvioon. Joukkojen perustamiseen oli olemassa riittävät perustiedot. Henkilöstön kohtaaminen perustamispaikalla oli suunniteltavissa aluejärjestötasolla.

Henkilöstön sijoittaminen perustettaviin joukkoihin tapahtui aluejärjestössä nopeasti vuoden 1954 aikana.²²⁵ Perustamisen yleisperiaate säilyi perinteisenä. Henkilöstö saapuisi perustamiskeskuksiin, jotka olisivat talvisotaa edeltäneen liikekannallepanon kaltaisesti kooltaan isompia kuin jatkosotaa edeltäneessä liikekannallepanossa.²²⁶ Valmisteluja haittasi toiminnan salaaminen. Puolustusministeriö oli määrännyt vuoden 1950 kesän alussa, ettei valmisteluista saanut antaa tietoja puolustusvoimien ulkopuolelle. Tämä vaikeutti ajan tasalla olevien tietojen saantia.²²⁷ Liikekannallepanotilanteessa henkilöstön hälyttäminen perustamiskeskuksiin suunniteltiin tapahtuvan käskykortein. Käskykorttien välitys tapahtui aluevalvojien toimesta.²²⁸ Henkilöstön hälyttämistä hidasti se, ettei käskykortteja ollut kirjoitettu valmiiksi. Käskyjen kirjoittaminen oli tarkoitus suorittaa vasta tarpeen ilmetessä lisätyövoimaa palkkaamalla.²²⁹

Ilmeisesti edellä mainitusta puolustusministeriön kiellosta johtuva käskykorttien kirjoittamattomuus vaivasi sinällään valmiiden sijoitusluettelotyön loppuunsaattamista. Vuonna 1955 sijoitussuunnittelu oli loppuun saatettu, mutta käskykortteja ei ollut kirjoitettu kuin T-kokoonpanon täydennykselle, liikekannallepanon suoritusorganisaatiolle ja vartiopataljoonille. Henkilöstön kutsumisen palvelukseen liikekannallepanossa uskottiin kuitenkin olevan mahdollista, mutta tiedoissa arvioitiin olevan sekaannuksia ja virheellisyyksiä lain määräämien valvontakokousten puuttumisen vuoksi jopa 30 prosenttia.²³⁰ Henkilöstön liikekannallepanon hankalin vaihe oli kuitenkin saatu suoritettua.

Henkilöstö oli sijoitettu perustettavaan joukkoon. Puuttuvien käskykorttien kirjoittaminen olisi enää aikakysymys. Ne oli mahdollista kirjoittaa loppuun hyvinkin nopeasti, jos liikekannallepanon todennäköisyys kasvaisi.

Yhteydenottokiellon aiheuttamat ongelmat vaikeuttivat aluejärjestön valmistelutöitä vuosia. Erityisen suuri vaikutus sillä oli liikekannallepanon suoritusvarmuuteen. Tämä pakotti aluejärjestön sijoittamaan suoritusorganisaation avaintehtäviin ylimenokauden aikana runsaasti kantahenkilökuntaa.²³¹ Vaikka kertausharjoitukset aloitettiin jo vuonna 1953 vapaaehtoisuuden pohjalta²³², laajeni liikekannallepanossa keskeisessä asemassa olevan suoritushenkilön koulutus reserviläisten osalle vasta 1960-luvun alussa, kun annettiin käsky aluevalvojien, käskykorttien levityspäälliköiden, hevosottomiesten sekä hevos- ja moottoriajoneuvolautakuntien puheenjohtajien perehdyttämisestä tehtäviinsä.²³³

5.2 Materiaalivalmiuden kehittyminen vuoden 1945 huhtikuun jälkeen

5.2.1 Keskusvarikkojärjestelmän kehittyminen

Huhtikuussa 1945 käyttöön otettu, LVK:n käskemä keskusvarikkojärjestelmä oli suomalaisten kannalta erittäin hankala. Materiaalia oli varikoissa paljon enemmän kuin sinne olisi mahtunut. Tämä haasteellinen tilanne sai puolustusvoimain va. komentajan kenraaliluutnantti J.F. Lundqvistin lähestymään LVK:ta syksyllä 1945 kirjeellä, jossa hän pyysi sallittujen varikkojen määrän lisäämistä. LVK ei ollut kuitenkaan halukas poikkeamaan keväällä antamistaan varikkomääräyksistä.²³⁴

Keväällä 1945 alkanut puolustusrevision valmistelutyö kosketti myös keskusvarikoiden järjestelyä. Pääesikunnan alaisten keskusvarikkojen määrä ja tulevaisuudenjärjestely oli pääesikunnalle selvillä jo hyvissä ajoin. Marraskuun alussa 1946 pääesikunnan tekemässä esityksessä puolustusrevisiolle varikkojärjestelmään katsottiin tulevaisuudessa kuuluvan 3 talousvarikkoa, 4 asevarikkoa, kuljetusvälinevarikon, teknillisen varikon, viestivarikon, pioneerivarikon, lääkintävarikon, eläinlääkintävarikon, merivoimien varikon ja ilmavoimien varikon. Puolustusrevisiolla ei tällöin ollut huomauttamista esitetystä varikkojärjestelmästä. Tämä esitys on lopulta löydettävissä hyvin samankaltaisena puolustusrevision lopullisestakin mietinnöstä.²³⁵ Vuosina 1944–1947 LVK:n valvonnassa varikkojärjestelmän kehittäminen ei ollut mahdollista, vaikka tuleva tarve olisi jo tiedettykin. Suunnittelu tulevaisuuden varalle oli toteutettavissa, mutta materiaali oli ja pysyi äärimmäisen ahtaasti keskusvarikoissa.

Muutoksen tarvetta kuvaa se, että kolme päivää LVK:n Suomesta poistumisen jälkeen 29.7.1947 pääesikunta teki esityksen siirtymisestä edellisen vuoden marraskuussa esitettyyn väliaikaiseen varikkojärjestelmään. Aiemmin esitettyjen lisäksi varikoihin kuuluisi vielä Orivedelle perustettava ilmatorjuntavarikko.²³⁶ Pääesikunnan järjestelyosaston laatimia muutoksia varikkojärjestelyihin ei kuitenkaan tehty. Suurempien muutosten tekemiseen liian moni varikkojen sijoitteluun ja rakenteeseen liittyvä asia oli vielä avoinna. Puolustusvoimain komentaja jalkaväenkenraali Aarne Sihvo totesikin maaliskuun puolivälissä 1948, juuri ennen liikekannallepanovalmistelujen uudelleen sallimista, että varikkojen lukumäärää ja laatua oli vielä käsiteltävä karkeana suunnitelmana, koska Pariisin rauhansopimuksessa mainitusta sotamateriaalin liikamäärästä ja sen luovuttamisesta ei ollut vielä tietoa.²³⁷

Puolustusrevision jätettyä oman mietintönsä 10.6.1949 siinä todettiin pääesikunnan kannan mukaisesti, etteivät aiemmin ehdotetut keskusvarikot yksin riittäneet. Mietinnön mukaan varikkojen erikoistumista oli lisättävä. Tulevaisuudessa puolustusvoimien varikkojen tarpeeksi revisio katsoi 16 keskusvarikkoa. Revision mukaan maa oli jaettava maanpuolustusalueina toimiviin sotilaslääneihin. Näillä lääneillä tuli olla lisäksi omat varastot. Revisio ei kuitenkaan vielä tässä vaiheessa esittänyt alueellisten varastojen perustamista sotilaspireille, koska sotamateriaalin lopullinen määrä ei sotamateriaalin liikamäärän luovutuskysymyksen osalta ollut tiedossa.²³⁸

Puolustusrevision esitys antoi kuitenkin riittävästi suuntaviivoja materiaalsiirtojen toteuttamiselle. Pahimmat jo 1945 huhtikuussa todetut puutteet saatiin tällöin purettua keskusvarastoinnista. Tämän johdosta 1.9.1949 Keskusvarikko 8:aan varastoituna ollut lääkintämateriaali siirrettiin Ilmajoelle, ja sinne perustettiin Lääkintävarikko. Samaan muutosten ketjuun liittyi myös, kun 1.11.1949 Keskusvarikko 4:ään varastoituna ollut eläinlääkintämateriaali siirrettiin Parkanoon jossa se aloitti toimintansa Eläinlääkintä- ja kengitysvarikko nimisenä.²³⁹ Kahden uuden keskusvarikon perustaminen oli ainoastaan pahimpien ongelmien poistamista LVK:n määräämän ahtaan keskusvarastoinnin johdosta. Varikot perustettiin paikkakunnille, jossa ne olivat sijainneet ennen jatkosotaa. Olemassa oleva infrastruktuuri ohjasi varikkojen sijoittamista. Siirrot onkin nähtävä varastointiin käytettävän lisätilan hankkimisena.

Joulukuun alusta vuonna 1952 astui voimaan puolustuslaitosasetus. Asetuksen mukaan puolustuslaitokseen tuli kuulumaan 6 asevarikkoa, 2 talousvarikkoa, teknillinen varikko, kuljetusvälinevarikko, pioneerivarikko, viestivarikko, lääkintävarikko ja eläinlääkintävarikko, ilmavoimien varikko ja 2 ylimääräistä varikkoa. Merivoimien osalta varikkotoiminta loppui ja

materiaali siirrettiin laivastoasemille.²⁴⁰ Ylimääräiset varikot olivat tarkoitettu sotamateriaalin liikamäärän varastoimiseen. Materiaalin luovuttamisen jälkeen varikoista oli tarkoitus luopua.²⁴¹ (Varikkojen sijoittelu puolustuslaitosasetuksen jälkeen on nähtävissä liitteessä 5.2) Sotamateriaalin liikamäärän varastointiin tarkoitettut ylimääräiset varikot jäivät lopulta pysyväksi osaksi silloista varikkorakennetta, liikamääräkysymyksen ratkettua lähes samanaikaisesti puolustuslaitosasetuksen säätämisen kanssa.

5.2.2 Perustettavien joukkojen sotamateriaalin varastoinnin kehittyminen

Puolustusrevision esityksen mukaan sotilaslääneillä tuli olla omat varastot. Sotilaspiirien varastoihin ei esityksessä ollut otettu kantaa. Näiden varastojen osalta suunnittelutyö käynnistettiin puolustusministeri Emil Skogin määräyksestä. Materiaalinvarastoinnin kannalta vielä puutteellisten perusteiden vuoksi on vuonna 1949 tehty työ nähtävä resurssien kartoituksena tulevan suunnittelutyön tueksi. Tehdyn selvityksen perusteella kolmelta sotilaspiiriltä puuttui materiaalin säilytykseen tarvittava lämmin varastotila. Kahdeksalta sotilaspiiriltä puuttui hallinnassa oleva varastotila kokonaan. Noin 40 % sotilaspiireistä ei näin ollen omannut kykyä varastoida aluejärjestön liikekannallepanomateriaalia. Pohjois-Suomen alueen sotilaslääniä osalta kahdelta sotilaspiiriltä puuttui oma varastotila. Sotilaspiirien aluevarastojen perustamista pidettiin kuitenkin jo tuolloin järkevänä ratkaisuna. Materiaalin järjestämisen aluevarastoihin epäiltiin kestävän vielä pitkän ajan. Vaatihan suunnitelman toteuttaminen runsaasti uuden varastotilan hankkimista tai rakentamista. Tämän vuoksi aluevarastoihin siirtyminen tuli tapahtua vaiheittain. Ensin muodostettaisiin toiminta-alueittain keskusvarastoja joihin varastoitaisi alueella perustettavien joukkojen eri alojen materiaali kokonaisuudessaan. Vasta myöhemmässä vaiheessa nämä keskusvarastot hajautettaisiin alueelle sotilaspiirien varastoiksi. Tätä ennen sotilaspiirien varastotilanne olisi saatava kuntoon.²⁴² Moni asia oli vielä epäselvä, mutta tulevaisuuden suunta oli jo vuonna 1950 selvillä.

Pienimuotoiselle sotamateriaalin jakamiseen perustavien joukkojen haltuun oli tuolloin olemassa perusteita. Vuoden 1950 alussa käsketty T-kokoonpanon materiaali olisi tarkoituksen mukaista siirtää joukko-osastojen varastoihin. Joukko-osastothan vastasivat pääosin täydennyskokoontalon perustamisesta.²⁴³ T-kokoonpano oli käsketty tuolloin henkilöstön osalta, mutta perustettavan joukon materiaalimäärävahvuudet olivat epäselvät. Perustamisvastuussa olleita yhtymiä kehoitettiin laatimaan esitykset joukolle varastoitavasta materiaalista ja sen määrävahvuudesta. Tämä selvitystyö saatiin päätökseen T-kokoonpanon osalta kevään 1951 aikana ja materiaali varastoitiin joukko-osastoihin kesään mennessä.²⁴⁴ Tässä vaiheessa ei materiaalivarastoinnin osalta ollut perusteita jatkaa suunnittelua T-

kokoonpanoa pitemmälle. Vaikka sodanajan kokoonpanot SU- ja TSA-joukkojen osalta olivat valmiit, ei sotamateriaalin liikamäärän kohtalosta vielä tiedetty. Toisaalta nämä kokoonpanot olivat olemassa vasta paperilla. Perustamistehtäviä ja joukon sotamateriaalin määrävahvuuksia ei ollut jaettu perustajille. Eiväthän ne olleet valmiinakaan. Oli odotettava riittävien perusteiden muodostumista. Vuoden 1952 marraskuun puolivälissä saatiin lopulta selvyys myös Pariisin rauhansopimuksen sotamateriaalin liikamäärää koskevaan asiaan. Materiaali jäi kokonaisuudessaan suomalaisille.²⁴⁵ Epävarmuus materiaalin kohtalosta oli johtanut välinpitämättömyyteen keskusvarikoissa olevasta materiaalista. Sen tarkkaa käyttökelpoisuutta ja määrää sodan ajan joukoille ei tiedetty. Tätä asiaa selvittämään perustettiin puolustusvoimain komentajan määräyksestä 15.12.1952 sotavarustetoimikunta. Toimikunnan tehtävänä oli selvittää:

1. varikoissa ja joukoissa olevan jakokelpoisen materiaalin määrä,
2. materiaalin jakoperusteet perustettaville joukoille sekä
3. materiaalin tarkoituksen mukainen varastointitapa.

Mittavan työn ensimmäinen vaihe kesti lähes kaksi vuotta. Työn perusteella saatiin tarvittava informaatio varastointijärjestelmän kehittämiseksi ja puutteena olevasta kriittisimmästä materiaalista. Työn valmistuttua vuoden 1954 loppupuolella puolustusvoimain komentaja valtuutti toimikunnan laatimaan varastointi- ja hankintasuunnitelman.²⁴⁶ Sotavarustetoimikunnan työn ensimmäisen vaiheen perusteella oli mahdollista antaa ohjeita aluejärjestölle liikekannallepanomateriaalin jakelusta. Tähän asti T-kokoonpanoa ja rauhanajan koulutusmateriaalia lukuun ottamatta kaikki materiaali oli ollut keskusvarikoissa. Liikekannallepanossa tarvittavan sotamateriaalin ohjaaminen käyttäjälle voitiin aloittaa. Ensimmäinen käsky tästä liikekannallepanomateriaalin uudelleen järjestelystä kirjoitettiin joulukuun alussa vuonna 1954. Tuon pääesikunnan sotavarustetoimiston käskyn perusteella kiireysjärjestyksessä ensimmäisenä oli rauhanajan joukkojen perustamistehtävien vaatiman materiaalin varastointi varuskuntiin, jossa se pääosin olikin. Toisena järjestyksessä oli aluejärjestön kaaderiperustaisten joukkojen materiaalin varastoiminen mahdollisimman pitkälle olemassa oleviin tai tulevaisuudessa rakennettaviin sotilaspiirien varastoihin. Viimeisenä järjestyksessä olivat muut joukot.²⁴⁷

Sotilaspiireillä ei ollut riittävästi varastotilaa kaiken sotamateriaalin varastointiin. Todellisen haasteen muodosti keskusvarikoihin jäävän sotamateriaalin saaminen joukkojen käyttöön liikekannallepanossa. Harvoihin keskusvarikkoihin varastoitu materiaali oli kriisin alkaessa haavoittuva kohde. Keskusvarikkojen sijainti oli lisäksi yleisesti tunnettu. Yhdenkin varikon tuhoutuminen olisi tiennyt isoa vaikutusta liikekannallepanon valmiuteen.²⁴⁸ Suunnitelman

tärkein osa koski juuri tätä keskusvarikoissa olevaa aluejärjestön liikekannallepanossa tarvitsemaa sotamateriaalia. Keskusvarikoissa oleva sotamateriaali oli tarkoitus hajauttaa sotilaspiirien tilapäisiin kenttävarastoihin heti valmiuden kohottamisen jälkeen.²⁴⁹ Materiaali suunniteltiin kuljetettavaksi sotilaspiirien suojaisille, mutta tarvittavan keskeisille alueille jonne sotilaspiirit perustaisivat oman kenttävaraston. Näin sotamateriaali saataisi suunnitellusti hajautettua keskusvarikoista laajemmalle alueelle. Kenttävaraston tehtävänä oli ryhmitellä sotamateriaali joukkoyksikkökokonaisuuksiksi ja kuljettaa se sitten perustamiskeskuksiin.²⁵⁰

Aluejärjestöllä ei ollut aiempaa kokemusta kenttävarastoista. Kaikki suunnittelutyö oli tehtävä alusta alkaen, eikä tämä tapahtunut aivan käden käänteessä. Vuoden 1955 aikana saatiin aluejärjestön työllä kuitenkin luotua kenttävarastojärjestelmän pohja, sen organisaatio ja sijoituspaikat. Materiaalin määriin, sijaintiin ja kenttävarastoihin toimittamiseen liittyvät asiat vaativat vielä pääesikunnan ohjeistusta. Vuoden 1955 lopulla arvioitiinkin materiaalitoimitusten olevan mahdollisia ainoastaan massatoimituksina sotilaspiirien kenttävarastoihin missä materiaali jouduttaisi kokonaisuudessaan lajittelemaan perustamiskeskuksille. Suoritus nähtiin tässä valmiusasteessa aikaa vievänä ja epävarmana. Paperilla olleet suunnitelmat eivät olleet vielä toteuttamisvalmiita.²⁵¹

Massatoimituksista päästiin eroon kun sotavarustetoimikunta sai valmiiksi suunnitelmansa sotamateriaalin varastoisesta valmiuden edellyttämällä tavalla vuoden 1955 loppupuolella. Tämän perusteella voitiin määritellä varastoinnissa noudatettavat periaatteet. Työn perusteella 24.4.1956 annetussa ”sotavarustekäskyssä” kenttävarastojärjestelmä sai lopullisen hyväksynnän.²⁵² Nyt tiedettiin mitä sotamateriaalia oli olemassa keskusvarikoissa, kuinka paljon sitä millekin joukolle oli tulossa ja missä se sijaitisi. Ensimmäisen kerran sodan jälkeen aluejärjestö sai riittävät perusteet suunnitella sotamateriaalin ja henkilöstön kohtaamisen.

Materiaalin toimittamiseksi perustamispaikoille suunniteltiin Pohjois-Suomessa perustettavaksi yksi kenttävarasto jokaiseen sotilaspiiriin pl. Kajaanin sotilaspiiri, joka sai varastoitua lähes kaiken perustamisessa tarvittavan sotamateriaalin omiin aluevarastoihinsa. Pohjois-Suomen viiden kenttävaraston alustavat sijoituspaikat vahvistettiin heinäkuussa 1956.²⁵³

Sotamateriaalin varastointitilanne oli kehittynyt suunnittelutyön aikana. Perustettavien joukkojen sotamateriaalia oli vuoden 1955 ja 1956 aikana siirretty runsaasti sotilaspiirien varastoihin vuoden 1954 lopulla annetun ohjeistuksen perusteella. Osalla sotilaspiireistä ei

ollut edelleenkin omaa varastotilaa. Tällöin sotilaspiirille kuuluva liikekannallepanossa tarvittavaa sotamateriaali varastoitiin mahdollisuuksien mukaan lähimpään varastotiloja omistavaan sotilaspiiriin. Sotilaspiirien varastointiin käytettävissä olevat tilat alkoivat tämän johdosta täyttyä.²⁵⁴ Materiaalisiirroista huolimatta pääosa perustettavista joukoista sai sotamateriaalinsa edelleen keskusvarikoista.²⁵⁵ Liikekannallepanon sujuvuuden varmistamiseksi keskusvarikoissa oleva sotamateriaali tuli sijoittaa liikekannallepanossa kenttävarastoihin tapahtuvien kuljetuksien kannalta järkevästi sijaitsevaan keskusvarikkoon. Tätä varten keskusvarikkojen välillä tuli suorittaa tarvittavat materiaalisiirrot.²⁵⁶ Pohjois-Suomen osalta parhaan sijainnin omai Kokkolassa sijainnut Asevarikko 8.²⁵⁷

Kenttävarastoilla oli tärkeä rooli liikekannallepanon toteuttamisessa tuona aikana. Se on kuitenkin nähtävä pakon sanelemana välivaiheena. Ylimääräinen välivarastointi ei voinut olla pitkäaikainen ratkaisu. Organisaatioltaankin se oli hyvin massiivinen. Yli 700 miestä ja 200 ajoneuvoa jakaantui varasto-osastoon ja kuljetusosastoon²⁵⁸. Välivarastointi yhdessä raskaan suoritusorganisaation kanssa ei ollut nopein mahdollinen liikekannallepanon suoritustapa. Liikekannallepanon kannalta varmempi tapa oli varastoida sotamateriaali lähellä perustettavia joukkoja. Tämän vuoksi uusia sotilaspiirien aluevarastoja pyrittiinkin rakentamaan työllistämistä varten ympäri Suomea²⁵⁹. Sotilaspiirit ottivat kirjanpitoonsa lisää perustamiensa joukkojen sotamateriaali sitä mukaan kun varastotilaa rakennettiin. Pohjois-Suomeen näitä aluevarastoja rakennettiin Oulun-, Kemin- ja Rovaniemen sotilaspiireille.²⁶⁰ Näihin valmistuneisiin varastoihin materiaalia siirrettiinkin seuraavina vuosina runsaasti. Vuonna 1960 arvioitiin koko aluejärjestön hallussa olevan jo 70–80% sen tärkeimmistä perustettavien joukkojen jakomateriaalista.²⁶¹

5.2.3 Kuljetukset

Jatkosodan aikaisessa liikekannallepanossa sotamateriaalin ja henkilöiden kuljetuksiin ei ollut tarvinnut kiinnittää suurta huomiota. Ihmiset olivat siirtyneet lähialueelta perustamispaikalle, jonka viereen joukon sotamateriaali oli varastoitu. Pääpaino oli ollut joukkojen perustamisen jälkeisissä keskityskuljetuksissa. Sodan jälkeinen keskusvarastointi muutti tätä totuttua toimintatapaa. Liikekannallepanon aikaisten kuljetuksien rooli nousi merkittävästi. Nuo pääosin aluejärjestöä koskevat kuljetussuunnitelmat voitiin jakaa:

1. Henkilöstön kuljetuksiin
2. Materiaalinkuljetuksiin sotilaspiirien varastoista
3. Materiaalinkuljetuksiin keskusvarikoista
4. Materiaalinkuljetuksiin kenttävarastoista
5. Paikallishankintamateriaalin kuljetuksiin

Henkilökuljetusten suunnittelu oli mahdollista sen jälkeen kun henkilöstö oli sijoitettu perustettavaan joukkoon ja tiedettiin sen perustamispaikka. Nämä perusteet alkoivat muodostua ensimmäisiltä osiltaan jo vuoden 1953 kesällä. Materiaalinkuljetuksia voitiin suunnitella vasta kun tiedettiin mitä materiaalia aiottiin siirtää, missä se oli varastoituna ja minne se sitten lopulta siirrettiin. Aluejärjestön varastoihin varastoidun materiaalin osalta suunnittelu voitiin aloittaa vuoden 1954 joulukuun jälkeen. Viimeisenä muodostuivat perusteet kuljetussuunnitelmien laadintaan sotilaspiirien kenttävarastoihin tulevan ja lähtevän materiaalin osalta. Näille suunnitelmille saatiin riittävät perusteet vuoden 1956 kesän aikana.

Henkilöstön kuljetukset

Aluejärjestö hallinnoi alueellaan olevaa perustettaviin joukkoihin sijoitettua henkilöstöä. Henkilöstönkuljetukset ja niiden suunnittelu oli näin ollen aluejärjestölle kuuluvaa työtä. Pääesikunnalla ei ollut tarvetta ohjata tätä suunnittelua kuin korkeintaan sotilaspiirien välisten henkilöstötasausten osalta. Tämä suunnittelun vaihe oli jo lähes valmiina ennen ensimmäisten materiaalinkuljetuksien perusteiden muodostumista. Edellisistä liikekannallepanoista tuttua, mutta painotetumpana elementtinä suunnittelussa olivat henkilöstön kokoontumispaikat. Näiltä kokoontumispaikoilta henkilöstö siten kuljetettiin varsinaiselle perustamispaikalle. Näitä kokoontumispaikkoja suunniteltiin lähinnä isoimpiin perustamiskeskuksiin tapahtuville kuljetuksille. Lähellä asunut henkilöstö löysi tiensä perustamispaikoille entiseen tapaan omin neuvoin. Pohjois-Suomen osalta henkilöstön kokoontumissuunnitelmat kokoontumispaikoille sekä kuljetussuunnitelmat kokoontumispaikoilta perustamispaikoille olivatkin valmiina jo vuoden 1954 lopulla.²⁶² Henkilökuljetuksiin kokoontumispaikoilta suunniteltiin käytettäväksi esimerkiksi kiskoautopareja ja kenttävarastojen kuljetusosaston linja-autoja.²⁶³ Perustamispaikkojen koko näyttää kasvaneen suunnittelun myötä jatkosodan liikekannallepanosta. Perustamispaikka nimikin muuntautui suunnittelussa perustamiskeskukseksi. Näitä perustamiskeskuksia suunniteltiin Pohjois-Suomen alueelle suojajoukkojen perustamiseen sotilaspiirejä kohden kolmesta viiteen.²⁶⁴

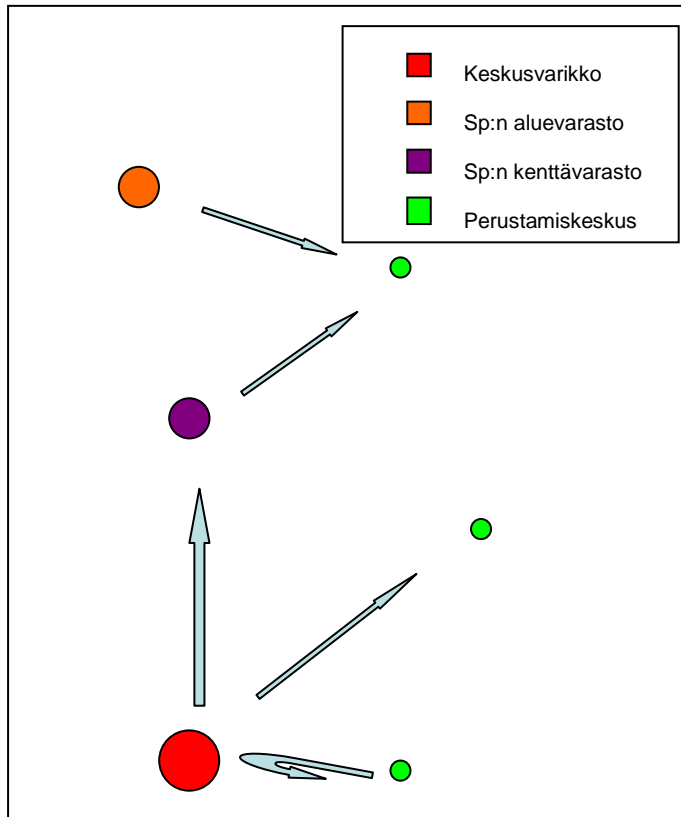
Materiaalinkuljetukset sotilaspiirien varastoista

Sotilaspiirien varastoissa olevan sotamateriaalin kuljetukset sotilaspiirit pystyivät suunnittelemaan itsenäisesti. Luonnollisesti sotilaslääni johti tätä suunnittelua. Sotilaspiirien saadessa sotamateriaalia aluevarastoihinsa vuoden 1955 ja 1956 aikana, alkuperäisenä ajatuksena oli sen siirtäminen liikekannallepanotilanteessa sotilaspiirin kenttävarastoon ja sieltä edelleen perustamispaikoille jaettavaksi. Kenttävarastosuunnitelman kehittyminen lyhensi logistista ketjua. Ei ollut järkevää suorittaa montaa välivarastointia. Liikekannallepanotilanteessa sotamateriaali tuli hajauttaa sotilaspiirin aluevaraston

läheisyyteen ja toimittaa sitten suoraan perustamiskeskuksiin. Sotilaspiirien materiaalinkuljetuksien suunnittelussa tälle tasolle päästiin vuoden 1956 kesällä.²⁶⁵

Materiaalinkuljetukset keskusvarikoista ja kenttävarastoista

Pääesikunnan kuljetussuunnitelman mukaan keskusvarikoihin varastoitu sotamateriaali kuljetettaisi kauimpana oleviin ja huonoimpien kuljetusyhteyksien päässä oleviin sotilaspiireihin keskusvarikoiden lähettäminä kuljetuksina. Kuljetusten yksinkertaistamiseksi sotilaspiirien materiaali oli varastoitava yhteen järkevimmän logistisen yhteyden päässä olevaan keskusvarikkoon. Ensimmäinen pääesikunnan kuljetussuunnitelma, jossa tosin sotilaspiirien materiaali oli vielä varastoituna moneen keskusvarikkoon, oli aluejärjestön käytössä kesäkuussa 1956. Kuljetukset suunniteltiin toteutettavaksi näistä keskusvarikoista sotilaspiirien perustamille kenttävarastoille. Kuljetusmuotona olisi tällöin pääasiassa rautatiekuljetus. Lähimpänä keskusvarikkoja sijaitsevat sotilaspiirit taas noutaisivat liikekannallepanossa tarvitsemansa materiaalin suoraan keskusvarikoista perustamiskeskuksiin. Tällöin kenttävarastoja ei tarvitsisi näihin sotilaspiireihin edes perustaa. Nämä kuljetukset suoritettaisiin pääosin kuorma-autoilla.²⁶⁶ Viimeistään kenttävarastoissa materiaali lajiteltiin yksikkökokonaisuuksiksi ja toimitettiin perustamiskeskuksille. Suoritus oli mittava ja vaati kenttävarastolle paljon kuljetusresursseja. Pohjois-Suomen osalta esimerkkinä olkoon Oulun sotilaspiiri ja sen perustama kenttävarasto. Kuljetuksiin kenttävarastoista perustamispaikoille oli varattu viisi autokomppaniaa. Kuljetusyksikön koko oli kaikkiaan 538 miestä ja 180 kuorma-autoa. Pohjois-Suomen sotilasläänin osalta sotilaspiirien kenttävarastojen suoritusorganisaatiot ja kuljetussuunnittelu olivat liikekannallepanon toteuttamisen suunnittelun osalta kunnossa vuoden 1956 lopussa.²⁶⁷ Seuraavina vuosina liikekannallepanon aikana kenttävarastoista perustamiskeskuksiin tapahtuvien kuljetusten määrä väheni sotilaspiirien aluevarastojen valmistumisen myötä. Samalla kuljetusten painopiste siirtyi aluejärjestön omilta varastoilta tapahtuviin kuljetuksiin.²⁶⁸ Pohjois-Suomen sotilasläänin sotilaspiirien osalta nämä vuonna 1961, tässä vaiheessa pelkästään Asevarikko 8:sta 4 sotilaspiirille tapahtuvat kuljetukset, olivat suuruudeltaan vielä 75 rautatievaunullista ja 298 kuorma-autollista.²⁶⁹

Kuva 10 Sotamateriaalin kuljetukset eri varastoista perustamiskeskuksiin vuonna 1956

Paikallishankintamateriaalinkuljetukset

Liikekannallepanossa perustettavat joukot varustettiin puolustusvoimien hallussa olevan materiaalin lisäksi paikallishankintamateriaalilla. Paikallishankintamateriaalin hankkiminen tuli ajankohtaiseksi vasta liikekannallepanotilanteessa, tai välittömästi ennen tätä. Suunnittelu perustui suurten paikallisten yritysten ilmoituksiin sotilaspiireille hallussaan olevasta kriisiaikana käyttökelpoisesta materiaalista. Näiden ilmoitusten perusteella tehtiin paikallishankintasuunnitelma. Vuoden 1955 aikana paikallishankintamateriaalin tarve eri joukoille oli laskettu ja tärkeimmät hankintapaikat oli selvitetty. Yhteydenottokielto puolustusvoimien ulkopuolelle vaikeutti kuitenkin yksityiskohtien suunnittelua.²⁷⁰ Tiedettiin mitä haluttiin, mutta ei tiedetty oliko hankintapaikassa tarvittavaa materiaalia.

Paikallishankinnasta vastaava suoritusorganisaatio oli tarkoitus perustaa liikekannallepanon yhteydessä kaupallisen alan reserviläisistä. Suoritusta pidettiin ilman harjoittelua epävarmana, vaikka sijoitettu henkilöstö olisi kuinka ammattitaitoista tahansa.²⁷¹ Erityisesti epävarmuus haittaisi nopeimmin perustettavia T-kokoonpanon joukkoja. Vajetta pyrittiin nopeimmin perustettavien joukkojen osalta paikkaamaan perustamalla niille oma puolustusvoimien kantahenkilökunnasta koostuva hankintaelin, jonka oli mahdollista harjoitella tehtäviään.²⁷² Paikallishankintamateriaalin kuljetuksista liikekannallepanotilanteessa vastasivat

sotilaspiirien esikunnat. Sotilaspiirin esikunnan sodanajan kokoonpanoon kuului kuljetustoimisto. Yhdessä liikekannallepanossa perustetun paikallishankintaelimen kanssa kuljetuksien toimeenpano suunniteltiin toteutettavaksi hankintasuunnitelman mukaisesti, joko sotilaspiirin omien kuljetusosastojen toimesta, tai käyttämällä kenttävaraston kuljetusyksiköitä.²⁷³

5.2.4 Hevosten ja moottoriajoneuvojen ottotoiminnan valmistelu

Puolustusvoimien hallinnassa ollut oma moottoriajoneuvokalusto ja hevoset eivät riittäneet perustettaville joukoille. Edes T-kokoonpanolle ei riittänyt riittävästi kuljetuskalustoa. Valmistelussa oli tukeuduttava edellisissä liikekannallepanoissa käytössä olleeseen ajoneuvojen ja hevosten ottoon siviiliväestöltä. Ajoneuvojen ja hevosten ottaminen tapahtuu kriisiaikana lainsäädännön perusteella. Olemassa olevat ajoneuvot ja hevoset sijoitetaan perustettavalle joukolle jo rauhanaikana. Sotatilan aikana ajoneuvon tai hevosen toimittamiseksi sodanajan joukolle perustetaan hevosten- ja ajoneuvojenottolautakuntia. Omistaja saa kotiinsa käskykortin josta ilmenee mihin ajoneuvo tai hevonen on toimitettava ja mitä varusteita on tuotava mukana. Lautakunta tarkastaa hevosen tai ajoneuvon ja ottaa sen puolustusvoimien käyttöön. Sodan jälkeen kulkupeli, oli se kumpi hyvänsä, palautetaan omistajalleen. Omaisuuden vaurioituessa sodassa suoritetaan siitä omistajalle jälkikäteen korvaus.

Hevosten ja ajoneuvojen varaamisessa liikekannallepanotilanteessa puolustusvoimien käyttöön ilmeni ongelmia heti T-kokoonpanon hyväksymisen jälkeen vuonna 1950. Ensimmäisen ongelman muodosti lainsäädäntö. Ottotoiminta oli mahdollista vain kun sotatila oli julistettu. T-kokoonpano taas oli entiseen suojajoukkoon perustuva puolustussuunnitelman osa ja sen perustamisvaiheessa sotatilan julistaminen tuskin tulisi vielä kysymykseen.²⁷⁴

Sodan ajan kenttäarmeijan joukkojen hevosten- ja ajoneuvojen ottotoiminnan suunnittelun käynnistäminen tuli ajankohtaiseksi vasta riittävien perusteiden muodostuttua. Nämä perusteet muodostuivat vasta harjoitusperustamistehtävien myötä vuoden 1953 aikana. Ottolautakuntia koskevan valmistelutyön aluejärjestö pystyi aloittamaan vuonna 1953 kun pääesikunta laati esityksen aluejärjestölle tulevien moottoriajoneuvojen ottolautakuntien määräksi. Pohjois-Suomen sotilasläänin näitä ottolautakuntia perustettiin kolmesta viiteen kappaletta sotilaspiiriä kohti. Määrä näytti noudattelevan perustettavien sotilasalueiden määrää.²⁷⁵ Ennen näitä perusteita sotilaspiireissä oli voitu ainoastaan kartoittaa ajoneuvo- ja hevostilannetta.

Aluejärjestö sai omat suunnitelmansa valmiiksi pian perusteiden muodostumisen jälkeen. Valmistelua haittasi ja sen tasoa alensi, se ettei asiaa hoitaviin siviiliviranomaisiin saanut ottaa yhteyttä ainakaan virallisesti. Ajoneuvojen sijoittamista varten tarpeellisen informaation kun sai normaalisti katsastusviranomaisilta. Hevosten omistajat olivat itse velvollisia ilmoittamaan omistamansa hevosen ja sen kunnossa tapahtuneet muutokset kunnan hevosottomiehelle. Useimmista kunnista tämä viranomaisen puuttui. Yhteistyön puuttuminen johti siihen, että siviiliviranomaistenkin osalta tiedonhankinta oli laiminlyöty.²⁷⁶ Aluejärjestö teki mitä pystyi. Vuoden 1954 marraskuussa ajoneuvojen ja hevosten sijoittaminen olemassa olevin perustein oli aluejärjestöllä kuitenkin niin pitkällä, että pääesikunnan määritellessä perustettavien joukkojen kiireysluokituksen, se aiheutti sijoitettavalle kuljetuskalustolle tarkastustarpeen.²⁷⁷ Vuoden vaihteeseen mennessä Pohjois-Suomen sotilasläänin alueella ehdittiin harjoittelemaan konkreettisesti hevosten ja ajoneuvojen ottolautakunnan toimintaa toimintavalmiuskoulutuksen osana.²⁷⁸ Yhteistoiminnan puuttumisesta aiheutuvasta epätarkkuudesta huolimatta, oli Pohjois-Suomen sotilasläänin osalta saavutettu liikekannallepanon onnistumisen kannalta riittävä taso vuoden 1955 keväällä. Tällöin voimassa olleita suunnitelmia voi pitää jo hyvin yksityiskohtaisena.²⁷⁹ Lainsäädännöllinen ongelma ajoneuvojen ja hevostenotosta ilman sotatilanjulistusta kierrettiin tekemällä sopimuksia hevosten ja ajoneuvojen omistajien kanssa kaluston saattamisesta puolustusvoimien käyttöön. Yhteydenottokieltoa taas kierrettiin ilmapiirin muututtua puolustusvoimien valmistautumistoimille myönteisemmäksi, hankkimalla tarvittavia ajoneuvoja koskevia tietoja luotettavilta poliisimiehiltä.²⁸⁰ Valmistautumisesta huolimatta on oletettavaa, että suunnittelutyön epätarkkuus jatkui merkittävänä ongelmana vielä 1960-luvun alkupuolelle asti, jolloin ajoneuvojen otosta ja tilastoinnista vastaavaa reservin henkilöstöä alettiin kouluttaa uudelleen.

5.2.5 Sotamateriaalin hankinnat

Heti sodan jälkeen kaikki sotamateriaalin hankinnat keskeytettiin. Eihän sotamateriaalia enää tarvittu lisää. Ainoastaan keskeneräisiksi jääneitä ja puolivalmiita tuotteita ostettiin kotimaiselta teollisuudelta siltä osin kuin hankinnoista oli ehditty ennen rauhan tuloa sopia.²⁸¹ Puolustusvoimien hankintatoimi jäi taka-alalle siviiliyhteiskunnan tarvitessa ennemminkin puolustusvoimien hallussa olevia tuotteita valtavan raaka-aine- ja materiaalipulan vuoksi. Kotiutumisen yhteydessä jaettiin miehille päällä olevat vaatteet ja siviiliväestöllekin puolustusvoimien vaatetusmateriaalia luovutettiin runsaasti sodan päätyttyä.²⁸² Moskovan välirauhansopimuksessa ei ollut kenttäarmeijan omaa sotamateriaalia koskevia rajoituksia tai luovutusmääräyksiä. Ainoastaan saksalaista alkuperää olevaa sotasaalismateriaali tuli luovuttaa. Näiden perusteiden mukaisesti kenttäarmeijan sotamateriaalia käsiteltiin

kahtena sodan jälkeisenä vuotena. Osa sotamateriaalista oli kulunut sodan aikana pahoin, ja se oli tarkoituksen mukaista hylätä, myydä tai antaa teollisuudelle raaka-aineksi. LVK:n valvonnassa kysymykseen tuli lähinnä huonokuntoisen materiaalin hylkäys. Vuosina 1944–1947 romutettiin esimerkiksi yli 100 000 kivääriä.²⁸³

Pariisin rauhansopimuksessa materiaalia koskevia rajoituksia oli sen sijaan paljon. Hankintojen kannalta tärkeimpinä olivat sotamateriaalin liikamäärää ja kiellettyjä asejärjestelmiä koskevat kohdat. Suomalaisten edellisinä vuosina romuttama sotamateriaali olisi näin ollen Pariisin rauhansopimuksen mukaan tullut luovuttaa voittajavaltioille sopimuksen mukaisena sotamateriaalin liikamääränä. Tämän johdosta aiemmin hylätyn, myydyn tai luovutetun materiaalin rahallisesta arvosta tuli tehdä jälkikäteen vuoden 1947 syyskuussa selvitys voittajavaltioille.²⁸⁴

Yhteenvetona vuosien 1944–1947 materiaalivirrasta voidaan todeta sen olleen puolustusvoimien kannalta ainoastaan negatiivinen. Varsinaisia sotavarustuksen perushankintoja ei suoritettu lainkaan.²⁸⁵ Materiaalia poistui kirjanpidosta ja mitään ei hankittu tilalle. Valmiussuunnittelun kautta muodostuneita perusteita uusille hankinnoille ei ollut edes olemassa. Sotakorvausten maksaminen yhdessä sodan jälkeisen tiukan valtion rahatilanteen kanssa tuskin olisi muutenkaan saanut valtionjohtoa myöntymään uudishankinnoille, vaikka perusteet olisivatkin olleet olemassa.

Ensimmäiset vaatimattomat materiaalihankinnat pääsivät alkuun vuonna 1948, jolloin lisäbudjetissa myönnettiin noin 43 miljoonaa markkaa 466:n White puolitelavaunun hankkimiseen Yhdysvaltain ylijäämävarastosta. Vaunuista 213 kappaletta jäi puolustusvoimien käyttöön tykistön ja ilmatorjuntakaluston vetureiksi.²⁸⁶ Hankinta toteutettiin todennäköisesti edullisuutensa vuoksi koulutuksessa käytettäväksi materiaaliksi. Mitään valmiussuunnittelun kautta muodostuneita perusteita hankinnalle ei ollut olemassa. Ainoa muodostunut lisäperuste oli Pariisin rauhansopimuksen sallima 41 900 miehen armeijan koko ja sotamateriaalin liikamäärän luovutusvelvollisuus.

Vuoden 1949 aikana puolustusvoimien materiaalipuutteista tehtiin ensimmäinen selvitys. Selvitys valmistui elokuussa 1949 ja se lähetettiin puolustusministeriöön tarkastettavaksi. Selvityksen mukaan vanhentunut materiaali oli tarkoitus korvata uudella. Hankintatarve kohdistui ensisijaisesti panssarintorjunta-aseisiin, panssarikalustoon, ilmavalvontaan, lentokoneisiin, tykistöön sekä viesti- ja sähköteknilliseen materiaaliin. Tarvittavan materiaalin hinnaksi arvioitiin vajaat 110 miljardia markkaa. Rahoitus hankinnoille oli ajateltu vuosille

1950–1956, jolloin vuosittainen osuus olisi ollut yli 15 miljardia markkaa eli noin kolminkertainen silloisiin sotilaallisen puolustuksen menoihin verrattuna. Suunnitelma oli ajankohtaan nähden epärealistinen.²⁸⁷ Pasi Kesseli on arvioinut suunnitelman syntyneen toiveajattelun pohjalta siitä mitä olisi tarvittu ”uskottavaan” puolustuskykyyn, ilman sen suurempaa ohjausta mihin todella oli varaa.²⁸⁸ Kesselin ajatuksiin voi yhtyä osittain. Tuossa vaiheessa valmiussuunnittelun kautta muodostuneet perusteet olivat olemattomat, eikä hankintasuunnitelmaa voitu sen pohjalle rakentaa. Siinä mielessä kysymys oli toiveajattelusta. Kesselin päättelyä voidaan kuitenkin syventää tutkitusta näkökulmasta. Sotamateriaalin liikamäärän lopullista kohtaloa ei vielä tuolloin tiedetty. Liikekannallepanotöiden salliminenkin koko kenttäarmeijalle oli vielä epäselvää. Laskelma olikin ilmeisesti tehty sillä perusteella paljonko maksaa jos, että Pariisin rauhansopimuksen mukaisesti luovutettavan sotamateriaalin liikamäärä jouduttaisiin korvaamaan koko kenttäarmeijalle ajanmukaisella, sotakokemuksiin vastaavalla kalustolla. Motivaatio ajankohtaan nähden suurelliselle esitykselle löytynee YYA-sopimuksen velvoitteesta puolustaa maata kaikin käytettävissä olevin voimin.

Rahoituksen lisäksi puolustusvoimien materiaalihankinnat olivat myös poliittisesti hankala kysymys. Vuoden 1950 aikana kenraalit Sihvo ja Heinrichs pyrkivät vaikuttamaan presidentti Paasikiveen sotamateriaalipuutteita koskevien muistiodensa avulla. Sotilaiden perustellessa hankintojen tarpeellisuutta YYA-sopimuksen velvoitteiden kautta, poliittisessa johdossa pelättiin Neuvostoliiton epäluulojen heräämistä. Ajankohdan poliittinen ilmapiiri ja valtiontalous eivät olleet valmiita sotamateriaalin hankintojen aloittamiselle. Armeijan vaatetustilanne oli sodan jälkeisten uudishankintojen puuttumisen ja yhteiskunnalle tapahtuneiden luovutusten vuoksi päässyt pahasti rappeutumaan. Näihin hankintoihin poliittinen uskallus riitti ja eduskunta myönsi vuodelle 1952 talousarviossa perushankintamäärärahan asevelvollisten vaatetustilanteen parantamiseksi ja muita materiaalihankintoja varten. Tämä vuoden 1952 perushankintamääräraha nosti materiaalin perushankintoihin käytettävän rahaosuuden 7 prosenttiin kaikista puolustusmenoista. Vuosina 1948–1951 tämä osuus oli ollut vain 1-2 prosenttia. Puolustusvoimille oli edullista, että vaatetushankintoihin käytetty määräraha sijoitettiin puolustusvoimien menoissa perushankintoihin. Edellisvuoden perushankintoihin käytetty rahasumma loi suunnittelun perustan seuraavalle vuodelle.²⁸⁹

Pääesikunta asetti helmikuun lopussa 1951 alustavan perushankintatoimikunnan valmistelemaan sotamateriaalihankintoja. Tällöin työskentelylle oli olemassa valmiussuunnittelun kannalta huomattavasti vankemmat perusteet. Toimikunnan työ

pohjautui pääesikunnassa laadittuihin ja puolustusvoimain komentajan hyväksymiin SU- ja TSA-joukon vahvuuksiin. Työn tavoitteena oli perushankintojen alustava suunnittelu. Sodanajan armeijan suunnitteluun käytettävissä olevan materiaalin määrä ja joukkojen määrävahvuinen kalusto oli työn alkuvaiheessa vielä täysin epäselvää. Toimikunta käyttikin sodanaikaisia materiaalmäärävahvuuksia työnsä pohjana. SU- ja TSA-joukon osalta materiaalin määrävahvuuksia ei ollut vielä olemassakaan. Näin toimimalla alustava perushankintasuunnitelma saataisiin laadituksi nopeasti riittävän tarkoin likiarvoin. Tämän pohjatyön perusteella seuraava toimikunta laatisi varsinaisen perushankintasuunnitelman sodan ajan joukkojen määrävahvuuksien täsmennyttyä.²⁹⁰ Vuoden 1952 helmikuussa toimikunta oli saanut pääpiirteittäin määritettyä olemassa olevilla perusteilla tärkeimmät sotamateriaalipuutteet. Perustettavien joukkojen sotamateriaalin määrävahvuuksien nimikkeiden epätarkkuudet hidastivat toimikunnan päätehtävää, alustavan perushankintasuunnitelman valmistumista. Tämä työ saatiin riittävälle tasolle saman vuoden marraskuussa. Työn pohjalta valmistui yksi osa-alue vuoden 1952 lopulla ilmestyneeseen yleiskatsaukseen Suomen puolustuksesta. Sotamateriaalissa todettiin selvityksen perusteella huomattavia puutteita. Panssarintorjunta ja ilmatorjunta-aseistus olivat kovin vaillinaista. Radiot olivat kuluneita ja vanhentuneita. Vaatetusta riittäisi noin 50 000 miehelle. Loput 450 000 jäisivät siviilivarusteisiin. Tutkakalusto puuttui vielä kokonaan, mutta ensimmäiset 10 ilmavalvontatutkaa oli tulossa käyttöön seuraavana vuonna. Kokonaistarpeeksi tutkien osalta oli laskettu 227 kappaletta. Vanhentuneita hävittäjiä oli käytössä ainoastaan 5-8 kappaletta.²⁹¹

Perushankintoja varten katsaukseen sisältyi kaksi hankintaohjelmaa, joilla pyrittiin aluevalvonnan ohella varustamaan ensisijaisesti T-kokoonpanon joukkoja. A-ohjelmassa (alkuohjelma), joka oli ohjelmista pienempi, suunniteltiin hankittavaksi vuosina 1955–1956 lähinnä uutta koulutuskalustoa, valvontatutkia, kenttäradioita, sota-aluksia ja hävittäjälentokoneita. Huomion arvoista on, että alustavan perushankintatoimikunnan esitys vastaa hankinnoilla hyvin uhka-arvioon. Toinen suunnitelmista, niin sanottu H-suunnitelma, eli hätä-suunnitelma, oli selkeästi isompi hankintaprojekti. H-suunnitelma oli rahalliselta arvoltaan lähes kahdeksan kertaa suurempi kuin A-suunnitelma, mutta vastaavasti se oli suunniteltu toteutettavaksi kymmenen vuoden aikana. Hankintoja perusteltiin YYA-sopimuksen velvoitteilla. Suunnitelmaa ei kuitenkaan tässä vaiheessa esitelty valtioneuvostolle hyväksyttäväksi,²⁹² vaikka se esiteltiin 6.11.1952 presidentille, pääministerille ja puolustusministerille laajan puolustuskatsauksen yhteydessä.²⁹³ Sotamateriaalin liikamäärää koskeva kysymys selvisi kaksi viikkoa sen jälkeen kun yleiskatsaus Suomen puolustuksesta oli esitelty valtion johdolle. Tämän myötä sotamateriaalin hankintaperusteet selkiintyivät lisää. Keskusvarikoissa oleva materiaali jäi

suomalaisten haltuun. Sen tilalle ei tarvitsisi hankkia uutta kalustoa siltä osin kuin se oli käyttökelpoista. Hankintasuunnitelman jakaminen kahteen ohjelmaan saattoi myös johtua tästä sotamateriaalin liikamäärää koskevasta epävarmuustekijästä. A-ohjelmassa hankittavaksi esitetty kalusto tarvittiin joka tapauksessa uhkakuvaan vastaamiseen. Mitään päällekkäistä tai tarpeetonta ei hankittaisi, kävisi keskusvarikoissa olevan materiaalin kanssa sitten miten tahansa.

Sotamateriaalihankintojen suunnittelu ja toteuttaminen muuttui materiaalikysymyksen ratkettua kaksijakoiseksi. Pääesikunnalla oli käytössään alustavan perushankintatoimikunnan suunnitelma hankintaohjelmiksi sekä sotamateriaalia koskevat tärkeimmät puutteet. Näillä perusteilla oli mahdollista aloittaa A-ohjelman hankinnat vaikka heti, mikäli hankintoihin saataisi määrärahoja. Keskusvarikoissa olevan jakokelpoisen materiaalin määrä tai perustettavien joukkojen materiaalmäärävahvuudet eivät sen sijaan olleet tiedossa. Näiden asioiden selvittämiseksi perusti pääesikunta 15.12.1952 sotavarustetoimikunnan.²⁹⁴ Tämä selvitystyö tarkentaisi lähinnä H-ohjelmaa.

Sotakorvausmaksujen loppuminen vuoden 1952 lopulla paransi valtion rahatilannetta tulevina vuosina, vaikka se ei heti näkynytään puolustusvoimien materiaalihankinnoissa. Sodan jälkeisessä yhteiskunnassa rahalle oli muitakin käyttökohteita. Vaatetushankintojen johdosta kohonneet perushankintamäärärahat pysyivät kuitenkin vuonna 1953 lievästi kohonneella tasolla ja niihin tuli pieni inflaatiotarkennus. Puolustusvoimien kokonaismenoista hankinnat olivat edelleen 7 prosenttia.²⁹⁵ Pääesikunta laati olemassa olevilla perusteilla vuoden 1953 helmikuussa oman suunnitelman saadun rahoituksen käyttökohteista. Hankintojen tärkeysjärjestys oli muodostettu alustavan perushankintatoimikunnan työn pohjalta. Tärkeimpänä hankittavana materiaalina pidettiin 1. ilmavalvontaverkon tutkia, 2. radiohankintoja, 3. panssarintorjunta- ja ilmatorjunta-aseistusta, 4. teltoja ja vaatetusta, 5. merivoimien miinoja sekä 6. Vihuri-harjoituskoneita. Vuonna 1953 toteutuivat myös ensimmäiset ulkomaiset lentokonehankinnat, kun Englannista hankittiin kuusi suihkumoottorikäyttöistä De Havilland Vampire FB Mk 52 koulutuskonetta.²⁹⁶ Suihkukone- ja harjoituskoneiden hankinnan myötä lähes puolet vuoden 1953 perushankintavaroista käytettiin lentokoneisiin. Toinen painopistealue oli ilmavalvontaverkon kehittäminen. Osansa perushankintavaroista sai myös kehitystoiminta. Merkittävin panostus kohdistui kotimaiselle aseellisuudelle, tärkeimpänä kotimaisen panssarintorjunta-aseistuksen kehitystyö.²⁹⁷ Tämän kehitystyön hedelmät olisivat poimittavissa vasta tulevaisuudessa.

Vuonna 1954 perushankintoihin myönnetty määräraha pieneni edellisvuodesta. Puolustusmenoista perushankintoihin oli käytettävissä kaikkiaan alle 6 prosenttia.²⁹⁸ Pienentynyt määräraha piti hankintojen tärkeysjärjestyksen pääasiassa ennallaan. Pääesikunnan tarkennetussa esityksessä vuoden 1954 hankinnoista todettiin kuitenkin, että sinänsä tarpeelliset ilmapuolustuksen taistelukaluston ja merivoimien alushankinnat oli suunnitelmasta jouduttu jättämään pois.²⁹⁹ Myös materiaalin hankintamahdollisuudet Neuvostoliitosta nousivat esille keskusteluissa kevään 1954 aikana. Hankintojen suuntaaminen Neuvostoliittoon oli kuitenkin poliittisesti hankala päätös. Hankintojen arvioitiin sitovan Suomen liiksi Neuvostoliittoon. Muutamien ministereiden tiedusteltua oma-aloitteisesti Neuvostoliiton kantaa 3-6 hävittäjälentokoneen myymisestä, päätettiin presidentti Paasikiven suostumuksella perustaa yksityinen puolustusneuvosto koordinoimaan materiaalihankintoja. Puolustusneuvoston jäsenet koostuivat hallituksen tärkeimmistä ministereistä ja kenraaleista.³⁰⁰ Perushankintojen määrärahoja oli tarkoitus korottaa puolustusneuvoston myötävaikutuksella totuttuun tasoon nähden roimasti.³⁰¹

Vuoden 1952 joulukuussa perustettu sotavarustetoimikunta sai työnsä ensimmäisen osan valmiiksi vuoden 1954 lopulla. Puolustusvoimien hallussa oleva, keskusvarikkoihin varastoitu käyttökelpoinen materiaali oli saatu selvitettyksi. Hankintojen suunnittelulle tämä työ antoi arvokasta lisätietoa. Sotavarustetoimikunnan olikin tarkoitus laatia seuraavana vaiheena täsmennetty perushankintasuunnitelma, mutta poliittisen johdon kiinnostuminen materiaalihankinnoista teki sen työn tältä osin tarpeettomaksi. Toimikunnan työ painottui liikekannallepanossa tarvittavan sotamateriaalin varastointisuunnitteluun.³⁰² Hankintojen käynnistämisen tärkein umpisolmu saatiin purettua vuonna 1955 jolloin puolustusvoimille oli ensimmäisen kerran sodan jälkeen osoitettu valtion budjetissa varsinainen perushankintaan tarkoitettu määräraha.³⁰³ Määräraha oli edelliseen vuoteen nähden yli viisinkertainen.³⁰⁴ Puolustusmenoista käytettiin vuonna 1955 noin 22 prosenttia materiaalihankintoihin.³⁰⁵ Vuoden 1955 ja 1956 perushankintamäärärahasta huomattava osa suunnattiin ilmavalvontatutkaverkon rakentamiseen.³⁰⁶ Uhkakuvan mukainen operatiivinen suunnittelu yhdistyi loogisesti myös materiaalihankintoihin. Prosenttien valossa vuosi 1955 vaikuttaa olleen käännekohta puolustusvoimien materiaalisessa kehittämisessä. Hetkellinen rahoitustason nousu tasaantui kuitenkin seuraavina vuosina, mutta lähes ”nollalinjaan” ei enää palattu. Hankintojen kannalta valmiussuunnittelun perusasiat olivat selvillä. Likimääräisten arvioiden tilalla oli tarkat materiaalmäärät itsellä olevasta kalustosta. Hankintojen suunnittelu oli tältäkin osin realistisemmalla pohjalla. Voidaankin sanoa, että ennen vuotta 1955 hankintojen toteuttaminen ei olisi täysin ollut synkronoitua valmiussuunnittelun kanssa. Lisämotivaatio valtionjohdon kiinnostumiselle perushankintojen aloittamisesta juuri vuonna

1955, saattoi tulla Länsi-Saksan liittymisestä Naton jäseneksi. Jäsenyyden myötä YYA-sopimuksen määrittelemä Neuvostoliiton kanssa yhteinen vihollinen, alkoi tuolloin nousta toisen maailmansodan raunioista.

5.3 Liikekannallepanokyvyn kehittyminen sodan jälkeisinä vuosina

5.3.1 Liikekannallepanokyvyn palautuminen pääesikunnan suunnittelun osalta

Puolustusvoimien nopean liikekannallepanokyvyn rapauduttua sodan jälkeen ei ulkoista uhkaa varten varauduttu mitenkään liikekannallepanon valmistelujen kieltämisen jälkeen. Liikekannallepanon valmistelun tultua jälleen sallituiksi vuoden 1948 keväällä sotilaspiirien kortistojen ylläpidossa oli havaittavissa puutteita ja ne jouduttiin korjaamaan ajan tasaisen tiedon saamiseksi pääesikunnan suunnittelun pohjaksi. Tämä hidasti suunnittelun alkamista. Edellä esitetty vahvistaa Tapio Partasen (s.51) eri lähteeseen perustuvaa päätelmää, siitä ettei liikekannallepanoa valmisteltu ylläpitotoimenpiteitä enempää liikekannallepanon suunnittelukiellon aikana.

Myös operatiivisen suunnittelun aloitustilanne oli tuolloin pääesikunnalle suuritöinen. Uhkarvion muuttaessa varautumissuunnan länteen oli kaikki suunnitelmat laadittava uudestaan. Työ aloitettiin laatimalla hävityssuunnitelma vihollisen hidastamiseksi pohjoisessa ja länsirannikolla. Puolustussuunnittelu saavutti ensimmäisen kerran liikekannallepanokyvyn T-kokoonpanon osalta. Tämä tapahtui henkilöstön ja operatiivisen suunnittelun osalta vuoden 1950 kesällä. T-kokoonpanon kaikki osatekijät olivat valmiina vasta vuoden päästä, jolloin materiaalin ja henkilöstön olisi ollut mahdollista kohdata. Kesää 1951 voidaankin pitää hetkenä jolloin sodan jälkeisessä Suomessa oli ensimmäisen kerran mahdollisuus liikekannallepanoon suuremmalla joukolla kuin pelkästään palveluksessa olleilla asevelvollisilla. Tutkimustulos tarkentaa aiemmin esitettyä arviota valmiuden muodostumisesta. Vesa Tynkkynen on esittänyt jonkinlaisen periaatteellisen valmiuden olleen olemassa vuoden 1950 maaliskuun alussa (Tynkkynen 1996 s.294). Tulkinta on Tynkkynen näkökulmasta oikea. Hän tarkastelee operatiivisen suunnittelun kehittymistä. Ajankohdan tarkennus perustuu T-kokoonpanon materiaalin ja henkilöstön kohtaamisen suunnittelun alajohtoportaisa aiheuttaman viiveen huomiointiin.

Tulevina vuosina toteutettava liikekannallepanon ja operatiivisen suunnittelun perusratkaisu oli pääesikunnassa valmiina T-kokoonpanon siirtyessä alajohtoportaiden valmisteltavaksi. T-kokoonpanon ja hävityssuunnitelman yhdistäminen mahdollisti tulevaisuudessa kenttäarmeijan liikekannallepanon entiseen tapaan suojojoukon suojaamana. T-kokoonpanoa

seurasi hetkellinen epäselvyyden ajanjakso. Sodanajan liikekannallepanon kannalta välttämättömiä päätöksiä ei Pariisin rauhansopimuksen henkilövahvuutta koskevan artiklan ahtaan tulkinnan vuoksi ollut poliittiselta johdolta saatavissa. Presidentin siunauksella puolustusvoimat sai laatia operatiivisia suunnitelmia kenttäarmeijan perustamiseksi ainoastaan pääesikunnan tasalla. Tämä siirsi painopisteen operatiivisen suunnitteluun ja uhkakuvan tarkentamiseen. Tämä suunnittelun osa-alue voitiin toteuttaa pelkästään puolustusvoimien toimesta, eikä se vaatinut yhteistoimintaa ympäröivän yhteiskunnan kanssa. Alajohtoportaille uhkakuvaan perustuva operatiivinen suunnittelu ulotettiin vuoden 1951 syyskuussa. Työn perusteella pääesikuntatason ja alajohtoportaiden operatiivinen suunnittelu kohtasi uhkakuvan vuoden 1952 kesällä. Operatiivisen suunnittelun valmistuttua oli olemassa riittävät perusteet aloittaa joukkojen ja kuljetusvälineiden sijoittaminen. Poliittisen päätöksen puuttuessa valmistelutyöt aloitettiin aluejärjestötasolla naamioituna harjoitusperustamistehtäviksi. Tähän työvaiheeseen päästiin pääesikunnan suunnittelussa vuoden 1953 keväällä. Tuolloin aluejärjestölle jaetut, operatiivisen suunnittelun kanssa yhtenevät harjoitusperustamistehtävät antoivat mahdollisuuden henkilöstön ja suunnitelmien kohtaamiselle muuallakin kuin paperilla. Valmistelutöitä vuodesta 1950 häirinyt määräys yhteydenottokiellosta puolustusvoimien ulkopuolelle aiheutti aluejärjestön liikekannallepanosuunnitteluun epätarkkuutta. Pahiten epätarkkuudet vaivasivat henkilöstön, hevosten ja ajoneuvojen sijoittamista sekä paikallishankintojen suunnittelua. Näistä epätarkkuuksista ei päästy eroon koko tutkittuna ajanjaksona. Aluejärjestössä henkilöstön, ajoneuvojen ja hevosten sekä paikallishankintamateriaalin kohtaaminen perustamiskeskuksissa saatiin valmiiksi olemassa olevin perustein viimeistään vuoden 1955 aikana.

	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956
Hävityssuun.										
T-kokp.										
SU-kokp.										
TSA-kokp.										
Uhkakuva										
Op.suun.										
Materiaali										
Kuljetukset										
Hankinnat										

Kuva 11 Liikekannallepanokyvyn pääpiirteinen muodostuminen

(punainen: PE:n valmistelu, sininen: aluejärjestön valmistelu ja vihreä: osa-alue on valmis)

Liikekannallepanon kannalta viimeinen este koski sotamateriaalin ja sodanajan joukon kohtaamista. Suunnitelmalta puuttanut, materiaallinen perusta muodostui sotamateriaalin liikamääräkysymyksen ratkettua marraskuussa 1952. Tällöin olisi ollut perusteita aloittaa suunnittelu henkilöstön ja materiaalin kohtaamiseksi myös aluejärjestötasolla. Ilmeisesti epävarmuus materiaalin kohtalosta oli kuitenkin aiheuttanut laiminlyöntejä sen kunnossapidossa ja kirjanpidon tarkkuudessa. Materiaalikysymyksen selvittyä suomalaiset eivät tienneet tarkasti kuinka paljon ja missä kunnossa olevaa materiaalia keskusvarikoissa oli suunnitellun sodanajan joukon käyttöön. Ilman tätä tietoa ei voitu tehdä tarkkoja varastointi- ja kuljetussuunnitelmia. Asian selvittäminen tarvittavalla tarkkuudella vei useita vuosia. Tämän työn perusteella voitiin lopulta määritellä joukoille kuuluvat sotamateriaalin määrävahvuudet ja järjestää varastopaikat liikekannallepanon kannalta järkevästi. Samaan materiaalivirran ketjuun liittyi vuonna 1955 alkaneiden perushankintojen ohelle myös kuljetustensuunnittelu varastoimispaikoilta perustamiskeskuksiin. Materiaalivarastoinnin osalta pääesikunnan suunnittelu oli riittävällä tasolla vuoden 1956 huhtikuussa. Kuljetussuunnitelmien osalta liikekannallepanon kannalta riittävä taso saavutettiin tämän jälkeen. Aluejärjestötasollakin ennen vuoden 1956 loppua.

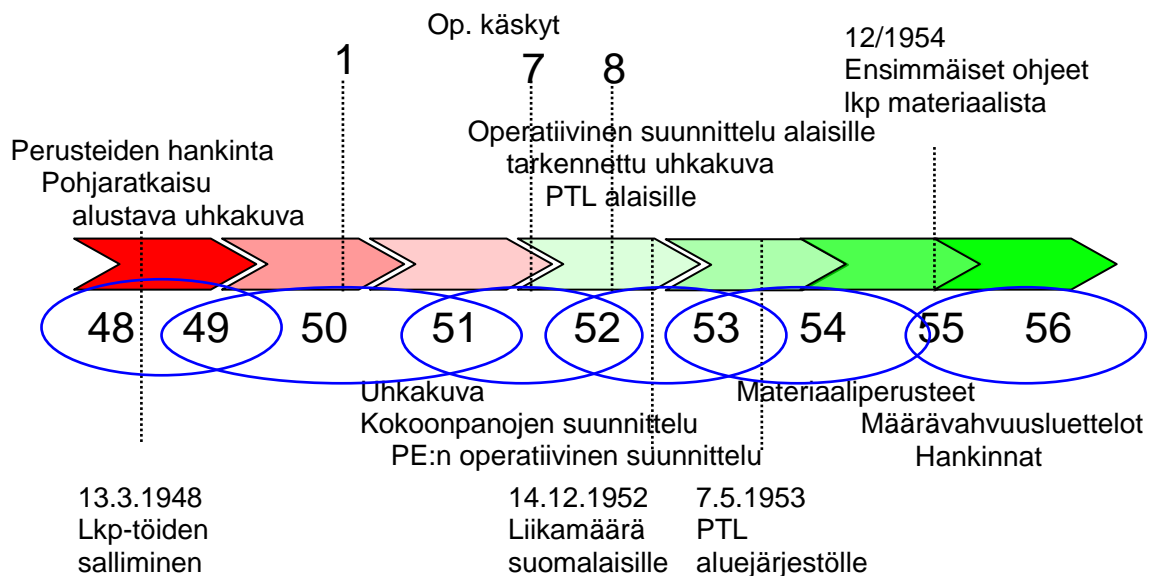
Tutkitun materiaalin perusteella voidaankin sanoa, että puolustusvoimat sai palautettua sodan jälkeen menetetyn liikekannallepanokyvyn pääesikunnan suunnitelmien osalta vuoden 1956 lopulla. Tällöin eri nesteiden oli jälleen mahdollista sekoittua yhtyvissä astioissa.

Tällöinkin liikekannallepanovalmius oli saavutettu vasta suunnittelun osalta. Käytännön toimenpiteet kestivät todennäköisesti vielä joitakin vuosia, ennen kuin voidaan puhua saavutetusta nopeasta liikekannallepanokyvystä. Vuoden 1956 loppu oli joka tapauksessa käännekohta, jonka jälkeen liikekannallepanokyvyn perusteet olivat jälleen kunnossa. Päätelmä tukee Pekka Visurin (1994 s.88) toisesta näkökulmasta esittämää arviota, jonka mukaan vaikeuksista huolimatta ajanjakson maanpuolustuksen perusta oli terve ja puutteet lähinnä matriaalisia.

5.3.2 Liikekannallepanosuunnittelun eteneminen

Edellä esitetyn perusteella voidaan nähdä sodan jälkeisen liikekannallepanokyvyn palauttamisen edenneen suunnittelun osalta seuraavan kaltaisen vaiheittaisen prosessin.

1. 1948-1949 Perusteiden hankinta ja uhkamallin mukainen operatiivinen pohjaratkaisu
2. 1949-1951 PE:n sisäisen valmistelun aika ja T-kokoonpanon valmistelutyöt aluejärjestössä
3. 1951-1952 Uhkakuvan ja operatiivisten suunnitelmien yhdistäminen
4. 1952-1953 PTL kehittäminen PE:ssa operatiivista suunnittelua vastaavaksi
5. 1953-1954 Kenttäarmeijan henkilöstön ja kuljetusvälineiden sijoittaminen PTL:n mukaisesti sekä joukkojen perustamisen suunnittelu aluejärjestössä
6. 1955-1956 Kenttäarmeijan sotamateriaalin varastoinnin ja kuljetusten yhdistäminen aluejärjestön perustamissuunnitteluun

Kuva 12 Liikekannallepanokyvyn palautuminen ja suunnittelun eteneminen

Pitkästä ajanjaksosta huolimatta ei liikekannallepanosuunnittelun loogisuudessa ole huomauttamista. Hitaimmin suunnittelu eteni vuosien 1948–1950 ja 1954–1956 aikana. Vuosien 1948–1950 hitaampi eteneminen johtui Pariisin rauhasopimuksen henkilöstön määrää koskevan artiklan tulkintaepäselvyydestä ja suunnittelun pitämisestä kenttäarmeijan osalta ainoastaan pääesikunnan tasolla. Toinen suunnittelun etenemisen viivekohta vuosina 1954–1956 johtui sotamateriaalin liikamäärän kohtalon selviämisestä muuhun suunnitteluun nähden myöhäisessä vaiheessa. Luovutettavaksi luultu materiaali jouduttiin selvittämään kunnon, määrän ja sijaintipaikan osalta ennen varastointisuunnitelmien ja määrävahvuusluetteloiden laatimista.

5.3.3 Liikekannallepanojärjestelmän kehittyminen

Liikekannallepanojärjestelmän osalta suurin kehittymiseen vaikuttanut tekijä oli lakkautettu Suojeluskunta. Suojeluskunnan korvaajaksi kehitettiin sotilasalue, josta tuli sotilaspiirien liikekannallepanon alaorganisaatio. Perustamiskeskukset taas olivat sotilasalueen alaisia. Koko kehitystyö pohjautui sotien aikaiselle ajatusmallille liikekannallepanon suorittamisesta. Paluu vanhaan oli helpompaa kuin uuden kehittäminen, varsinkin kun jatkosodan liikekannallepanon suorittamisesta saadut kokemukset olivat voittopuoleisesti myönteisiä. Vuonna 1941 liikekannallepanon suoritusvarmuus oli sitä luokkaa, että suoritushenkilöstössä pystyttiin käyttämään osittain naisia, yli-ikäisiä miehiä ja lapsia. Nyt suoritushenkilöstön sijoitukset korostuivat huomattavasti. Suurin kehitykseen vaikuttanut tekijä oli pitkään toiminnan varmuutta haitannut yhteydenottokielto ja kertausharjoitusten puute. Tämä pakotti aluejärjestön sijoittamaan liikekannallepanon suoritusorganisaation avaintehtäviin kantahenkilökuntaa toteuttamisvarmuuden lisäämiseksi. Sotilasalueen suoritusorganisaatio oli tarkoitus rakentaa pääosin reserviläisistä. Ajanjakson aikana tämä oli mahdollista ainoastaan osittain. Liikekannallepanovarmuuden kannalta sotilasalue oli selkeä heikennys jatkosotaa edeltäneeseen tilanteeseen verrattuna. Nyt kaikki perustui ajatukseen henkilöstön, materiaalin ja kuljetusvälineiden saapumisesta yhteen paikkaan ilman suoritushenkilöstön harjoituttamista tehtäviinsä.

Logistisesti ajateltuna jatkosotaa edeltäneessä liikekannallepanossa henkilöstö oli mennyt lyhyen etäisyyden päässä olleen materiaalin luo, jonne joukon kuljetusvälineet sitten toimitettiin. Sodan jälkeinen materiaalin keskusvarastointi muutti tätä ajattelutapaa materiaalin osalta. Nyt henkilöstö, ajoneuvot ja sotamateriaali saattoivat kaikki saapua liikekannallepanotilanteessa paikkaan, joka täytti kohtaamiselle asetetut vaatimukset. Rauhanaikana paikka ei voinut päätellä perustamiskeskukseksi muusta, kuin ehkä siitä, että se sijaitsi tunnetusta materiaalivarastosta katsoen logistisesti järkevällä paikalla. Materiaali saapui perustamispaikoille monesta eri paikasta. Näitä paikkoja saattoivat olla ympäröivän yhteiskunnan liikelaitokset, keskusvarikot, sotilaspiirin kenttävarastot tai sotilaspiirin aluevarastot. Varsinkin sotilaspiirien kenttävarastojen perustaminen liikekannallepanossa korosti materiaalikuljetusten suunnittelun osuutta ja paisutti suoritusorganisaatiota. Ajoneuvojen- ja hevostenottoon liittyvät käytännön toimenpiteet eivät muuttuneet sodanaikaisesta suorituksesta. Suurin muutos oli entisen kaltaisena suojajoukkona toimivan T-kokoonpanon kuljetusvälineiden hankinta ilman sodan julistusta. Lain säädännön perusteella ottotoimintaa ei tällöin voinut tehdä. Nämä ajoneuvot jouduttiin varaamaan nyt poikkeuksellisesti luovutus sopimuksilla.

Perustamispaikkojen määrä väheni jatkosodan aikaisesta. Yhdellä paikalla perustettiin kooltaan isompia joukkoja. Perustamispaikoista tulikin perustamiskeskuksia. Tämä johtui todennäköisesti materiaalikuljetuksien isosta osuudesta. Logistisesti järkevien jakeluyhteyksien päässä olleita paikkoja oli todennäköisesti rajoitetummin. Erityisesti tämä kosketti rautatiekuljetuksia. Pienemmälle määrälle perustamiskeskuksia sotilaspiirien kuljetusten toteutuskin oli varmempaa. Suuremmat ja harvemmat perustamiskeskuksukset olivat myös kauempana perustettavan joukon henkilöstöstä. Tämä loi jatkosotaa edeltänyttä liikekannallepanoa suuremman tarpeen perustaa kokoontumispaikkoja, joista kauempaa kotoisin olevat ihmiset kuljetettiin varsinaisiin perustamiskeskuksiin.

Esitetyn perusteella voidaankin todeta liikekannallepanojärjestelmän kehittymiseen eniten vaikuttaneen ulkopuolisentekijän olleen Liittoutuneiden valvontakomission. Suojeluskuntajärjestön lakkauttaminen ja materiaalin varastointi keskusvarikoihin oli sen aiheuttamaa. Suomalaiset säilyttivät edelleen vuoden 1941 liikekannallepanojärjestelmän mahdollisimman muuttumattomana liikekannallepanon perustana. Syitä tähän vähäiseen kehitykseen on löydettävissä ainakin neljä. Kokemukset ennen jatkosotaa tapahtuneesta liikekannallepanosta olivat voittopuoleisesti myönteisiä. Toisena syynä lienee ollut puolustusrevision mietinnön ohjaus. Mietinnössä liikekannallepanojärjestelmää koskevat muutokset olivat hyvin pieniä. Kolmas vaikuttava asia on todennäköisesti ollut liikekannallepano-ohjesäännön vahvistamisen viivästyminen. Ilman selkeää yhtenäistettyä pohjaa muutoksille on liikekannallepanon suunnittelua todennäköisesti jatkettu vanhalta pohjalta. Neljäs syy lienee ollut sotilaspiirirakenteen pysyminen samankaltaisena kuin sotia edeltäneissä liikekannallepanoissa. Muuttunut tilanne vastasi talvisodan sotilaspiirirakennetta.

5.3.4 Ulkopuoleisten tekijöiden vaikutus

Pariisin rauhansopimus oli ulkopuoleisista tekijöistä eniten puolustusvoimien liikekannallepanokyvyn kehittymistä hidastanut tekijä. Pariisin rauhansopimuksen vastavoimana toimi YYA-sopimus, joka lievensi sen artiklojen vaikutusta kääntäen samalla uhkakuvan länteen. Tutkitun materiaalin osalta kaikki liikekannallepanon valmistelut tapahtuivat ajanjakson (1948–1956) aikana länsiliittoutuman uhkan torjumiseksi. Mikään tutkitussa materiaalissa ei viittaa valmistautumiseen Neuvostoliiton uhkaa vastaan. Neuvostoliiton uhkan vastainen suunnittelu, mikäli sellaista on ollut, on voinut ajanjakson aikana tapahtua ainoastaan pääesikunnan erillisten operatiivisten suunnitelmien tasolla, ei liikekannallepanosuunnittelussa. Liikekannallepanon toteutusta täydellinen uhkakuvan muutos ei muuttanut kahteen suuntaan tapahtuvaksi. Hävityn sodan jälkeiset henkiset tekijät vaikuttivat varmasti suunnittelun taustalla ja YYA-sopimusta vierastettiin, mutta ajankohtaan

nähdessä sitä saatavissa oleva hyöty oli haittaa suurempi. YYA-sopimuskumppanin vastainen liikekannallepanosuunnittelu olisi ollut ajanjakson aikana paljastuessaan puolustusvoimille muutoinkin kohtalokasta. Perustuihan liikekannallepanosuunnittelun tarpeen argumentointi puolustusvoimien osalta nimenomaan YYA-sopimuksen puolustusvelvoitteisiin. Neuvostoliiton vastaisten liikekannallepanosuunnitelmien paljastumisen riski, ilman puolustusvoimia joilla oli todellista liikekannallepanokykyä suunnitelmaan vastaamiseen, olisi ollut puolustusvoimien johdolta riskinottoa ilman mahdollisuutta voittoon. Voidaankin mieluummin sanoa, että YYA-sopimus esti puolustusvoimia joutumasta lopullisesti sisäpoliittiseksi edustusjoukoksi ja sillä oli tunnettua isompi rooli puolustusvoimien liikekannallepanokyvyssä ajanjakson aikana tapahtuneeseen kehitykseen. Ilman Pariisin rauhansopimuksen vasta-argumenttia oltaisi suuremman valmistautumisen perusteet jouduttu etsimään muualta.

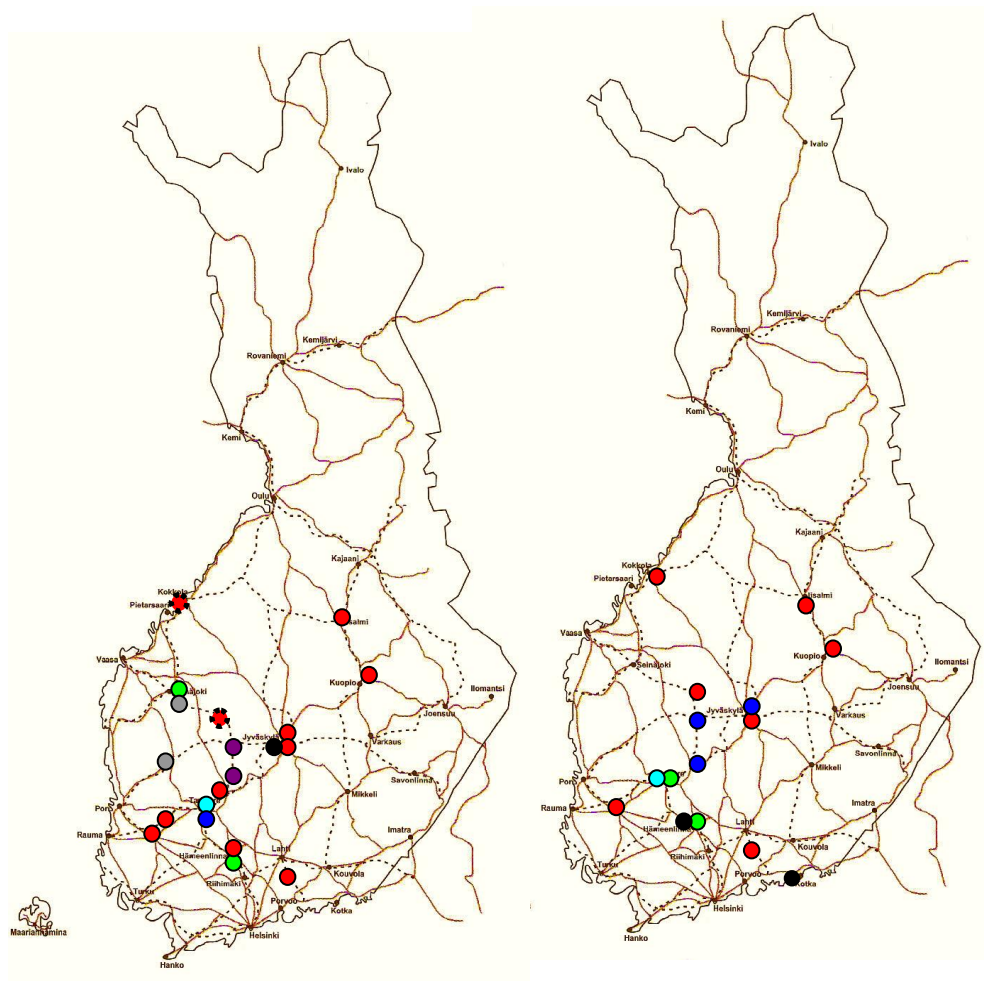
Petteri Jouko on arvioinut kirjoituksessaan ”Puolustussuunnittelun käynnistyminen toisen maailmansodan jälkeen” (luku kirjasta *Piirteitä Puolustusvoimien kehityksessä 1944–1964*, 2005 s.70–71) värikkäästi sodan jälkeisten vuosien puolustussuunnitelmia. Hänen mielestään ensimmäiset sotien jälkeiset operatiiviset suunnitelmat (Polttoainehankinta ja sitä seurannut Valpuri) olivat välttämättömiä itsenäisen puolustuksen ja puolueettomuuden kannalta. Suomalaisten oli välttämätöntä osoittaa puolustusvalmiutta lännen muodostamaa uhkaa vastaan YYA-sopimuksen johdosta, vaikka tiedettiin, ettei länsivalloilla ollut resursseja tai todellista halua hyökätä Suomeen maavoimin. Vaihtoehtona olisi ollut jättää suunnitelmat tekemättä, ja luottaa siihen, että Neuvostoliitto ei missään tilanteessa esitä sotilaallisia konsultaatioita ja vaadi selvitystä Suomen valmistautumisesta ”yhteistä uhkaa” vastaan. Suomen oli täytettävä YYA-sopimuksen artikkelit, mutta samanaikaisesti oli valmistauduttava taistelemaan sopimuksen toista osapuolta vastaan sen vaatimusten noustessa kohtuuttomiksi.

Edellä esitetty ei tue Joukon päätelmää ainakaan vuosien 1944–1956 osalta. Puolustussuunnitelmilla voidaan osoittaa valmiutta sitten kun liikekannallepanokyky on olemassa. Valmiutta oltiin vasta rakentamassa. Valmius rakentuu suunnittelun kautta. Tämän vuoksi suunnitelmien tekemättä jättäminen ei voinut olla vaihtoehto. Suunnittelun on perustuttava uhka-arvioon olemassa olevasta tilanteesta. Tuona aikana, ennen liikekannallepanokyvyn muodostumista vihollinen tuli lännestä, joten suunnitelmat tehtiin länteen.

On todennäköistä, että varautuminen Neuvostoliiton mahdolliseen hyökkäysuhkaan tuli ajankohtaiseksi heti kun liikekannallepanokyky oli saavutettu kokonaisuudessaan myös

aluejärjestön tasolla ja oli aidosti mahdollista valmistautua taistelemaan sopimuksen toista osapuolta vastaan. Tällöin YYA-sopimuksen puolustusvoimien liikekannallepanovalmisteluja puoltava vasta-argumentti olisi myös tullut tarpeettomaksi.

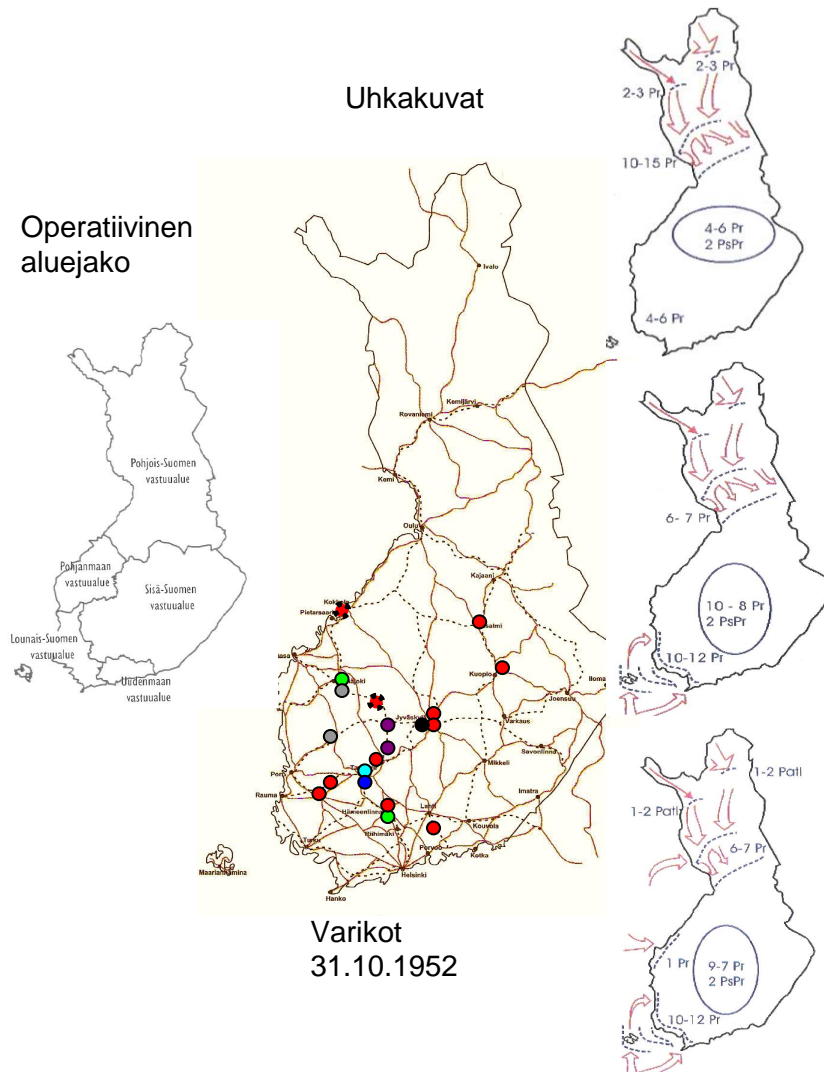
Uhkakuvan muuttuminen länteen vaikutti luonnollisesti myös operatiiviseen suunnitteluun ja sen osa-alueisiin. Uhkakuvan ja operatiivisen suunnittelun kohdattua toisensa kesällä 1952 kenttäarmeijan sotamateriaali oli varastoituna pääosiltaan keskusvarikoihin. Aluejärjestöllä ja rauhanajan joukko-osastoissa oli sotamateriaalia vain T-kokoonpanon tarpeisiin. Sotamateriaalin liikamääräkysymyksen ratkettua vuoden 1952 lopulla muuttui puolustuslaitosasetuksen myötä myös varikkojen sijoittelu.

Kuva 13 Varikot 30.10.1952 ja 15.4.1945 ³⁰⁷

Varikkojen sijoittelussa sotamateriaalin liikamäärän jäämistä suomalaisille ei ollut otettu huomioon, vaan liikamäärä oli tarkoitus varastoida kahteen ylimääräiseen varikkoon jotka lakkautettaisiin luovuttamisen jälkeen. Asetuksen myötä varikoiden määrä ja erikoistumisaste kasvoivat, mutta sijaintipaikkakunnat määräytyivät ennen jatkosotaa olemassa olleiden varikkorakenteen ja infrastruktuurin ohjaamina entisille paikoille. Operatiiviseen uhkakuvaan vuoden 1952 varikkojen sijoituspaikat vastasivat kohtuullisen hyvin pl. vaihtoehto A, jonka

osalta varikot sijaitsivat kaukana sieltä missä taisteluja oli tarkoitus käydä. Näyttääkin siltä, että sotamateriaalin liikamääräkysymyksen ratkaisun viipyminen yhdessä puolustuslaitosasetuksen valmistelun etenemisen kanssa pakotti jo aikaisessa vaiheessa asemoimaan myös keskusvarikot entisen infrastruktuurin perusteella operatiiviseen suunnitteluun. Liittoutuneiden valvontakomission määräämästä keskusvarikkojärjestelmästä tuli pakon sanelemana suomalaisen liikekannallepanojärjestelmän sodan jälkeisen materiaalivirran alkulähde. Varikkojen tuleva määrä oli pääesikunnan suunnitelmissa selvillä jo vuoden 1946 marraskuussa. Tämän johdosta materiaalin sijoittelu keskusvarikoihin ohjasi operatiivista suunnittelua alusta lähtien. Tämä selittää myös kaikissa operatiivisen suunnittelun vaihtoehdoissa olevan suuren reservin Keski-Suomen alueella ja operatiivisten vastualueiden jaon. Varikkojen sijainti vastaa täsmälleen näitä suunnittelun osa-alueita. Keskusvarastointi lieneekin ollut uhkakuvan ohella merkittävin sodan jälkeen operatiivista suunnittelua ohjannut tekijä.

Kuva 14 Varikoiden sijoittelun ja operatiivisen suunnittelun vertailu ³⁰⁸

Petteri Jouko on arvioinut (Jouko 2005 s.70) Sisä-Suomen vastuualueelle sijoitetun suuren reservin olleen myöhemmässä puolustussuunnittelun vaiheessa (Valpuri) Neuvostoliiton uhkaan varautumisen osatekijä, joka oli piilotettu lännen uhkan vastaiseen operatiiviseen suunnitteluun. Jos näin oli myöhemmässä suunnittelussa, alkuperäiset ja ohjaavat syyt suunnitelman isolle reserville Keski-Suomessa on kuitenkin löydettävissä tukeutumisesta olemassa olevaan valmiiseen infrastruktuuriin.

Vuodet 1944–1956 on nähtävä puolustusvoimien osalta toimintakyvyn palauttamisen ajanjaksona. Suomen puolustusvoimien liikekannallepanokyvyn palauttamisen edessä oli toisen maailmansodan jälkeen runsaasti suunnittelun etenemistä hidastavia tekijöitä. Suunnittelu eteni vastoinkäymisistä huolimatta loogisesti. Puolustusvoimat pyrki määrätietoisesti kohti sotaa edeltänyttä rakennetta ja asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa. Tämän tavoitteen saavuttamisessa merkittävä rooli oli myös kenttäarmeijan liikekannallepanokyvyn palauttamisella. Liikekannallepanokyvyn myötä puolustusvoimat oli palannut sodan päättymistä seuranneiden epävarmojen vuosien jälkeen takaisin valtiovallan ulkopoliittiseksi välineeksi.

5.3.5 Tutkimuksen luotettavuus ja jatkotutkimuksen tarve

Tutkimusaineiston osalta materiaalia voidaan pitää kattavana aina vuoden 1952 loppuun asti. Tähän asti Kansallisarkiston materiaali on ollut kokonaisuudessaan käytettävissä ja tutkimuksessa on voitu käyttää rinnakkain kirjallisuutta ja arkistolähteitä. Tutkimustuloksia tältä ajanjaksolta on pidettävä luotettavina. Arvio luotettavuudesta koskee kokonaisuudessaan ensimmäistä päälukua ja kolmannen pääluvun alkuosaa.

Toisen pääluvun lähdeaineisto koostuu pääosin sekundäärisistä lähteistä. Näiden lähteiden luotettavuutta on pidettävä riittävänä liikekannallepanoon vaikuttaneiden ulkopuoleisten tekijöiden tarkasteluun. Pääosa ulkopuoleisista tekijöistä on yleisesti tunnettuja sopimuksia ja lakeja. Eniten puutteita on ollut ajanjakson tunnelmaa kuvailevasta lähdemateriaalista, josta olisi voitu havainnoida ilmapiirin muuttuminen liikekannallepanolle myönteisemmäksi. Tältä osin tutkimuksessa voi esiintyä ristiriitaisuuksia toisten tutkijoiden esittämiin tuloksiin.

Vuoden 1952 jälkeiselle ajalle Kansallisarkiston materiaaliin on tarvittu vuoden 2008 alusta lähtien tutkimuslupa arkiston muodostajalta. Tutkimuksessa on ollut käytössä myös tutkimusluvullista materiaalia, mutta arkiston valtavan koon vuoksi materiaalista on saattanut jäädä pois myös olennaisia tietoja. Tämän ajan jakson osalta tutkimusmateriaali on kaikista aukollisinta. Materiaali on riittänyt teorian muodostukseen, mutta teorian muodostamisen

tukena on jouduttu käyttämään myös sekundäärisiä lähteitä. Myös asioiden varmistaminen useista eri lähteistä on ollut ongelmallista. Arkistomateriaalin osalta puutteita on eniten kolmannen pääluvun loppuosassa.

Tutkimuslupakäytännön tutkimuksen luotettavuudelle aiheuttamaa ongelmaa on pyritty lieventämään hankkimalla arkistomateriaalia henkilöiltä, jotka ovat tutkineet ajanjaksoa ennen vuotta 2008. Heidän hankkimansa materiaali on uudesta käytännöstä huolimatta edelleen julkista. Näin hankitut asiakirjat on lueteltu poikkeuksellisuutensa vuoksi lähdeluettelossa erikseen ja lähdeviitteisiin on lisätty maininta tämän materiaalin hankkimisesta Kansallisarkiston ulkopuolelta. Kansallisarkiston ulkopuolelta hankittu materiaali on pääosin saatu Kimmo Rajalalta. Hän on tutkinut Pohjois-Suomen puolustusjärjestelyjä toisen maailmansodan jälkeisenä aikana. Häneltä saatu materiaali on ohjannut tutkimusta varmistamaan pääesikunnan käskyjen toteutuksen Pohjois-Suomen alueelle. Lapin erityispiirteet ovat saattaneet ohjata liikekannallepanon toteutusta alueellisesti. Tämä saattaa vähentää tutkimustulosten luotettavuutta yksittäisten asioiden osalta verrattaessa liikekannallepanokyvyn muodostumista esimerkiksi Keski-Suomessa. Tutkimustuloksia voidaan kuitenkin näiltäkin osin pitää pääosin luotettavina.

Kokonaisuudessaan liikekannallepanokyky koostuu kuitenkin tässä tutkimuksessa tutkitun kenttäarmeijan liikekannallepanon lisäksi sotatalouden ja teollisuuden liikekannallepanosta. Tämän liikekannallepanon osatekijän osalta ei ole olemassa tutkimusta. Sotatalouden liikekannallepanon tutkimus täydentäisi nyt tehtyä työtä ja antaisi tarkemman vastauksen ajankohdasta jolloin liikekannallepanokyvyn menettäminen sodan jälkeen oli puolustusvoimien osalta taakse jäänyttä aikaa.

6. VIITTEET

- ¹ Airo, A.F: ”Liikekannallepanosalaliitto”, s.61, Uusi Kivipaino Oy, Tampere 1978
- ² Turtola Martti: Erik Heinrichs – Mannerheimin ja Paasikiven kenraali, 5. tarkastettu painos, Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu 1988, s.227
- ³ Airo, s.59,
- ⁴ Hokkanen Simo, Karhunen Jouni ja Lukkarinen Martti: Logistisen ajattelun perusteet, Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 38, Kopijyvä Oy, Jyväskylä 2004, s.20
- ⁵ www.tritonia.fi/vanha/ov/kokoteos.html, 11.9.2006 klo 20.00, Tuottaja Vaasan yliopiston kirjasto, 1998
- ⁶ Hokkanen –Karhunen-Lukkarinen, s.14
- ⁷ Airo, Liite 19
- ⁸ Huhtinen Aki-Matti : Sotilasojohtamisen tutkimuksen tieteenfilosofiset perusteet ja menetelmät, Maanpuolustuskorkeakoulun Johtamisen laitoksen julkaisu, Hakapaino Oy, Helsinki 2002, s.108
- ⁹ Lauerma Matti: Sotilashistorian tutkimuksen problematiikkaa ja metodiikkaa, Tiede ja Ase, 1977,nro 35, erikoispainos, s 85–86
- ¹⁰ Haaki T W: Suomen puolustusvoimain saattaminen sodankannalle kesäkuussa 1941 ja niissä sodan aikana tapahtuneet tärkeimmät muutokset sekä pääosien kotiuttaminen 1944, Kertomus vuodelta 1950, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste, erillisten tutkimusten hylly, s. 74 ja 83-91
- ¹¹ Ibid. s. 25-31
- ¹² Ibid. s. 52-54 ja 72
- ¹³ Ibid. s. 83-85
- ¹⁴ Haaki, s. 56 ja Lindeman CO: suomen puolustusvoimien saattaminen sodan ajan kokoonpanoon vuonna 1939, valmistelut ja suoritus. Olennaisimmat eroavaisuudet ja niiden syyt sekä vaikutukset vuoden 1941 vastaavaan suoritukseen, Sotakorkeakoulun diplomityö nro 694, 1950, Kansallisarkisto, sörnäisten toimipiste, s. 69
- ¹⁵ Haaki, s.6-7
- ¹⁶ LVK:n kirje nro 050, 8.3.1945, Tokarjevilta Airolle, T21656/14, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ¹⁷ Haaki, s. 57
- ¹⁸ Ibid. s. 57-58
- ¹⁹ Ibid. s. 56-57
- ²⁰ Haaki. s. 59 ja Lindeman s. 69
- ²¹ Ibid. s. 59-60
- ²² Ibid.. s. 57
- ²³ Haaki, s.60-61 ja Lindeman, s. 69
- ²⁴ Haaki, s.57
- ²⁵ Moskovan välirauhansopimus, esim. Blinnikka s.180-190
- ²⁶ Blinnikka Aulis: Valvontakomission aika, WSOY, Porvoo, 1969, s. 5
- ²⁷ Moskovan välirauhansopimus, 1. lisäys 22.artiklaan, esim. Blinnikka s.189
- ²⁸ Rautkallio Hannu: Puuttuvia argumentteja Stalinin pehmeään linjaan Suomessa 1944–1945, Luku kirjasta Suomi valvonnassa 1944–1947, s.80, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1997
- ²⁹ Blinnikka. s.1
- ³⁰ Ibid s.9
- ³¹ Blinnikka s.15, kts. myös Koskinen 2006, s.50
- ³² Haaki, s. 167-168
- ³³ Ibid. s.168
- ³⁴ Tärkeitä tietoja olivat: henkilötiedot, yksikön peiteluku, sodanajan tehtävä, sotilaskantakortin kutsunumero, yksikön perustamispaikka, ilmoittautumispaikka palvelukseen ja suojeluskuntapiiriin esikunta ilmoittautumispaikaksi mahdollisen asuinpaikalta poissaolon varalta liikekannallepanon julistamishetkellä
- ³⁵ Yksikön päällikön suorituskäsky yksikön kotiuttamista varten. painettu, T22520/Hh88 s.1-4, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ³⁶ PM Järj-os käsky nro 2858/Lkp.sal. 25.9.1944, Aluejärjestölle kotiuttamisen valmistelua ja suoritusta varten, T22520/Hh88, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ³⁷ Haaki, s.169-171 ja 191-192
- ³⁸ Muistio kenr.luutn. Oeschin käynnistä Tornissa 20.10.1944. T19498/11, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ³⁹ Muistio Eversti Karhun käynnistä Tornissa 21.–22.10.1944. T19498/11, allev. JR, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁴⁰ PM Järj-os:n käsky nro 2873/lkp.sal. 22.10.1944, Puolustusvoimain kotiuttaminen, T22520/Hh88 ja PM järj-os:n käsky nro 2921/lkp.sal. 22.10.1944 Sodanaikana perutettujen Lkp-organisaatioon kuulumattomien yksiköiden lakkauttaminen, T7763/10, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁴¹ LVK:n kirje nro 13, 24.10.1944, T21656/14, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁴² Muistio Eversti Karhun käynnistä Tornissa 25.10.1944. T19498/11, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁴³ Heinrichsin sanoma yhteysosastolle, 25.10.1944 klo 13.00, T21656/14, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁴⁴ LVK:n kirje nro 15, 26.10.1944, T21656/14, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁴⁵ Zdanovin kirje Mannerheimille 30.10.1944, T21656, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste

- ⁴⁶ PM Järj-os käsky nro 3355/Lkp.sal.1.11.1944, Puolustusvoimain kotiuttaminen ja PM järj-os käsky nro 3160/Lkp.sal., 1.11.1944, Suomen puolustusvoimien kotiuttamissuunnitelma, T22520/Hh88, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁴⁷ PM Järj-os käsky nro 3384/Lkp.sal. 3.11.1944, Aluejärjestön organisaatio, T7763/10 ja PM Järj-os käsky nro 11177/Järj.3/12, 4.11.1944, Sotilaspiirijako, T7763/10, Alleviivaus JR, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁴⁸ Muistio Eversti Karhun.käynnistä Tornissa 3.-4.11.1944. T19498/11, PM:n Yhteysosaston sanoma nro 589/4 a/sal/5.11.1944/ Ev Karhu, T12621/5, kts. myös käännös LVK:n vastauskirjeestä 5.11.1944, T21656/14 ja Muistio Eversti Karhun.käynnistä Tornissa 5.-8.11.1944. T19498/11, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁴⁹ PM Järj-os käsky nro 1800/Järj 1/2/Sal. 9.11.1944, Maavoimien siirtymisestä rauhanaikaiseen kokoonpanoon, T22520/Hh88 ja PM Järj-os käsky nro 1850/Järj 1/2/Sal. 14.11.1944, Uuteen aluejärjestöön siirtymisestä, T7763/10, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁵⁰ Karjalainen 2006, s.65
- ⁵¹ KotijE:n käsky nro 1410/int2/7.sal, 27.9.1944, Kotiutettavien varustaminen, T7763/10, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁵² Haaki, s.194
- ⁵³ KotijE:n kirje nro 8795/Tväl./6.sal., Kotiuttamistarkastukset, 2.12.1944, T19051/30, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁵⁴ Ibid.
- ⁵⁵ Visuri Pekka: Puolustusvoimat kylmässä sodassa, WSOY, Juva 1994 s.107 ja Talka Ismo: Varikkojärjestelmämme kehittyminen toisen maailmansodan jälkeen vuoteen 1966 mennessä, Sotakorkeakoulun diplomityö 1985, nro 1593, s.36 Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁵⁶ PM Huolto-os käsky nro 5437/huolto 1/1f, 20.10.1944, Materiaalin siirto kenttävarastoista, T12621/5, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁵⁷ PM Järj-os käsky nro 3160/Lkp.sal.1.11.1944, Suomen puolustusvoimien kotiuttamissuunnitelma, T21656/1 ja PM Järj-os käsky nro 1800/Järj 1/2/Sal. 9.11.1944, Maavoimien siirtymisestä rauhanaikaiseen kokoonpanoon, T22520/Hh88, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁵⁸ Haaki s.6-7
- ⁵⁹ LVK:n kirje nro 050, 8.3.1945, T21656/14, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁶⁰ PM Järj-os käsky nro 3160/Lkp.sal.1.11.1944, Suomen puolustusvoimien kotiuttamissuunnitelma, T21656/1 ja PM Järj-os käsky nro 1800/Järj 1/2/Sal. 9.11.1944, Maavoimien siirtymisestä rauhanaikaiseen kokoonpanoon, T22520/Hh88, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁶¹ Muistio Eversti Karhun käynnistä Tornissa 11.-12.11.1944. T19498/11, alleviivaus JR, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁶² LVK:n kirje nro 15, 16.11.1944 Tokarjeviltä Oeschille, Alleviivaus on peräisin kirjeen suomennetusta kopiosta ja Tokarjevin allekirjoittamasta alkuperäisestä venäjänkielisestä kirjeestä, T12621/5, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁶³ PM Huolto-os käsky nro 6040/huolto 1/1f/sal, 16.11.1944, Sotateknillisen materiaalin määrittely, T12621/5, vrt Airon vastauskirjeeseen varikkoasiasta Tokarjeviltä 12.3.1945, T19499/11 ja PM Yhteys-os lennätinsanoma KD/821/4a, 16.11.1944, T19498/12, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁶⁴ Talka Ismo: s.6-10 ja PM huolto-os käsky nro:5999/huolto 1/1 f/sal.14.11.1944, T19498/12 sekä kartta varikoiden sijoittelusta, päivämäärättä, T21656/14
- ⁶⁵ Pöytäkirja neuvottelusta Päämajassa 19.11.1944, T12621/5, Muistio Eversti Karhun käynnistä Tornissa 20.11.1944. T19498/11 ja PM esitys keskusvarikoiksi, 19.11.1944, T12621/5, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁶⁶ SMVT:n käsky nro 18/1a 26.11.1944, Sotamateriaalin siirto keskusvarastoihin, T12621/5, SMVT:n käsky nro 12/1a 26.11.1944, Sotamateriaalin siirrosta keskusvarastoihin, T12621/5, STMV:n käsky, numerotta, 23.11.1944, Aseiden, it.aseitten, a.tarvikkeiden ja sotateknillisen materiaalin varastointi, T12621/5, PM huolto-os käsky nro 6158/huolto 1/1f sal. 21.11.1944, Sotateknillisen materiaalin varastoimistoimikunnan perustaminen, T12621/5, PM huolto-os käsky nro 6157/ huolto 1/1f sal, 21.11.1944, Aseiden, it.aseitten, a.tarvikkeiden ja sotateknillisen materiaalin varastointi, T12621/5, PM huolto-os käsky nro 6137/ huolto 1/1f sal, 20.11.1944, Sotateknillisen materiaalin keskittämisen johtaminen, T19051/30, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁶⁷ SMVT:n käsky, nro 12/1a/sal. 26.11.1944, T12621/5, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁶⁸ Ibid.
- ⁶⁹ Seppälä Helge: Asevarikko 1 1918 – 1978,s.36, Savon sanomain Kirjapaino Oy, Kuopio 1979
- ⁷⁰ Mannerheimin kirje Zdanoville, 23.11.1944, T19498/12, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁷¹ Zdanovin kirje Mannerheimille, 27.11.1944, T19498/12, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁷² SMVT:n käsky nro 58/1a/sal 30.11.1944, Keskusvarastoihin saapuvan materiaalin varastoinnista, T12621, Muistio Eversti Karhun.käynnistä Tornissa 3.12.1944. T19498/11 ja LVK:n kirje nro 25 Tokarjeviltä Mäkiselä 6.12.1944, T19498/12, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁷³ PM Järj-os käsky nro 2107, 30.11.1994, Teollisuuspiirien ja varikkojen siirtymisestä rauhanaikaiseen kokoonpanoon, T7763/10, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁷⁴ Everstiluutnantti Reivisen laskelma 6.12.1944, Lisävarastotilat keskusvarikoihin, T12621/5, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁷⁵ Muistio Eversti Karhun.käynnistä Tornissa 16.12.1944. T19498/11, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste

- ⁷⁶ LVK:lle laadittu ”selostus aseistuksen ja sotamateriaalin keskittämisestä keskusvarastoihin 22.11–20.12.1944”, T 19498/12, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁷⁷ Ibid.
- ⁷⁸ Ibid.
- ⁷⁹ Muistio Eversti Karhun.käynnistä Tornissa 10.1.1945. T19499/9-10, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁸⁰ LVK:n kirje nro 050, 8.3.1945, Tokarjevilta Airolle, T21656/14, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁸¹ Ibid. Lentopommien varastoinnin salliminen käy ilmi Majuri Maunulan asiakirjan tekemästä merkinnästä
- ⁸² PvPE:n Huolto-os käsky nro 1790, 11.3.1945, Sotamateriaalin varastoinnin uudelleen järjestelystä, T19499/11 ja Airon vastauskirje varastointikysymyksessä, 12.3.1945, T19499/11, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁸³ Ibid. alleviivaus em. kirjeestä
- ⁸⁴ SMVT:n ilmoitus LVK:lle nro 489/1b, 16.4.1945, Keskusvarikoihin saapuneesta materiaalista vaunukuormina. T19499/11, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁸⁵ Seppälä, s.37
- ⁸⁶ PvPE:n Huolto-os kirje nro 2330/Huolto1/1f, 16.4.1945, T19499/11 ja LVK:n kirje nro 069, 19.3.1946, Tokarjevilta Airolle, T19499/11, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁸⁷ Nihtilä Valo, Asekätkentää koskeva muistio, Pariisi 20.8.1953. PK 1969/3 Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste ja Lukkari Matti: Asekätkentä, Otava, toinen painos, Keuruu 1984, s.19–32
- ⁸⁸ Lukkari 1984, s.56, alleviivaus oletettavasti everstiluutnantti U.S.Hahti
- ⁸⁹ Nihtilä Valo, Asekätkentämuistio, Pariisi 20.8.1953. PK 1969/3 Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste ja Lukkari Matti, s.55–59, On huomioitava, että Nihtilä puhuu muistiossaan ajankohdan tälle sotilasläänien esikuntapäällikköjen tapaamiselle olleen vuoden 1945 alusta. Samaa ajankohtaa käyttää Vesa Tynkkynen (Hyökkäyksestä puolustukseen s.290) käyttäen Nihtilää lähteenään. Pidän kuitenkin luotettavampana Lukkarin kirjassaan mainitsemaa U.S Haahden päiväkirja merkintää kyseiseltä päivältä. Päätelmää tukee LKP-valmistelujen kieltäminen 12.1.1945.
- ⁹⁰ Nihtilä Valo, Asekätkentämuistio, Pariisi 20.8.1953. PK 1969/3 Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁹¹ LVK:n kirje nro 050, 8.3.1945, Tokarjevilta Airolle, T21656/14, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁹² Nihtilä Valo, Asekätkentämuistio, Pariisi 20.8.1953. PK 1969/3 Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁹³ Ibid.
- ⁹⁴ Lukkari 1984, s.83-190
- ⁹⁵ Tynkkynen Vesa: Puolustusjärjestelyt, s.435, Luku kirjasta: Suomen puolustusvoimat 1944 – 1974, WsBookwell Oy, Helsinki 2006
- ⁹⁶ Muistio Eversti Karhun.käynnistä Tornissa 8.1.1945. T19499/9-10, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁹⁷ Muistio Eversti Karhun.käynnistä Tornissa 10.1.1945. T19499/9-10, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁹⁸ Turtola 1988, s.224 ja Kenraalimajuri Karhun kirje ja selvitys Tuomari J. Uitolle demobilisaatiosuunnitelman esittelytilaisuudesta, jossa Oesch muistaa saaneensa LVK:lta suullisen kiellon LKP-valmistelujen tekemisestä, kirje on lähetetty kenraalimajuri T Haakille, joka oli myös samassa esittelytilaisuudessa läsnä. T21645/1, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ⁹⁹ Turtola, 1988, s.224 ja Airo, s.62
- ¹⁰⁰ Ibid. s.224
- ¹⁰¹ Ibid. s.58-59
- ¹⁰² Nihtilä Valo: Asekätkentämuistio, Pariisi 20.8.1953. PK 1969/3 Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ¹⁰³ Lukkari 1984, s.213
- ¹⁰⁴ Ibid. s.213-216
- ¹⁰⁵ Syrjö Veli-Matti: Asekätkentä, s.60, Luku kirjasta: Suomen puolustusvoimat 1944 – 1974, WsBookwell Oy, Helsinki 2006
- ¹⁰⁶ Turtola 1988, s.238-239 ,Erik Heinrichs: muistiot puolustuslaitoksen ylläpidosta aiheutuvista menoista ja rasituksia ja Suomen sotilaspoliittisesta asemasta, 27.03.1945, T21645/1, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste sekä Visuri, 1994 s.57
- ¹⁰⁷ Erik Heinrichsin muistiot puolustuslaitoksen ylläpidosta aiheutuvista menoista ja rasituksia ja Suomen sotilaspoliittisesta asemasta, 27.03.1945, T21645/1, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ¹⁰⁸ Ibid.
- ¹⁰⁹ Turtola, 1988, s.240-242
- ¹¹⁰ Erik Heinrichsin muistio puolustusrevisiolle, Suomen sotilaspoliittisesta tilanteesta ja asennoitumisesta, 19.6.1945, T21645/1, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ¹¹¹ PvPE:n op-os muistio 14.7.1945, laatinut eversti Huhtala, PK1366/3a, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ¹¹² Visuri 1994, s.52-53
- ¹¹³ Visuri 1994, s.46-48
- ¹¹⁴ Visuri Pekka: Pariisin rauhasopimuksen sotilasartiklat: Suomea koskevien rajoitusten synty ja tulkinnat, s.16–17, Sotakorkeakoulun sotatieteen laitoksen strategian toimiston tutkimuslauseita, Valtion painatuskeskus, Helsinki 1990
- ¹¹⁵ Paasikiven päiväkirjat osa 1, sivu 565, palsta 1086 yhtenä esimerkkinä, WSOY, Juva 1985
- ¹¹⁶ Jalkaväenkenraali A Sihvon muistio, Puolustusvoimain järjestely rauhansopimuksen perusteella, joulukuu 1946, T21645, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste ja Visuri 1994 s.46-48
- ¹¹⁷ Saarikoski Vesa: Elon mainingit – Jääkärikenraali Aarne Sihvo, s.385-389, WSOY, Juva 1998

- ¹¹⁸ www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1947/19470020, 22.7.2008 klo 15.30
- ¹¹⁹ Visuri 1994, s.49
- ¹²⁰ Saarikoski 1998, s.394
- ¹²¹ Visuri 1994, s.52-54
- ¹²² Paasikiven päiväkirjat 1944–1956 osa I, s 506, palsta 973
- ¹²³ Saarikoski 1998, s.394
- ¹²⁴ Visuri 1994, s.54
- ¹²⁵ Jalkaväenkenraali A Sihvon Muistio, YYA-sopimusehdotuksesta, 3.31948, T21645/1 ja Sihvon samasta asiasta tekemä muistio 2.3.1948, T22104/Hh30, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ¹²⁶ Paasikiven päiväkirjat 1944–1956 osa I, s 565, palsta 1085
- ¹²⁷ Jalkaväenkenraali A Sihvon muistio, v.1947 päivämäärättä, T21645/2, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ¹²⁸ Rajala Kimmo: Oulun varuskunta ja pohjoisen puolustus 1945–2000, s.139, Luku kirjasta Oulu varuskuntakaupunkina, Painotalo Suomenmaa, Oulu 2005
- ¹²⁹ Paasikiven päiväkirjat 1944–1956, osa I, s.592, palstat 1139–1141
- ¹³⁰ Visuri 1994, s.55–56
- ¹³¹ Esimerkiksi www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1948/19480017/19480017, 30.7.2008, alleviivaus JR
- ¹³² Visuri 1994, s.123
- ¹³³ Palokangas Markku: Puolustusvoimien aseistaminen ja varustaminen rauhansopimuksen ehtojen puitteissa, s.70 Luku kirjasta: Suomen puolustusvoimat 1944 – 1974, WS Bookwell Oy, Helsinki 2006
- ¹³⁴ www.finlex.fi/fi/sopsteksti/1947/19470020 Pariisin rauhansopimuksen 34.artikla
- ¹³⁵ Visuri 1990, s.11
- ¹³⁶ PvPE:n Järj-os. Käsky nro 1953/järj 1/5.sal, 10.12.1947, Sotamateriaalin luovuttamistoimenpiteitä varten laadittavat materiaalmäärävahvuudet, T20214/F9sal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ¹³⁷ Sihvon lausunto Pentti Arrasta Helsingin hovioikeudelle, 19.1.1955, PK 1885/ Eversti Pentti Arran asiakirjoja 1944–1955, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ¹³⁸ Skog Emil: Sosialisti ja patriootti muistelee, WSOY, Porvoo 1971, s. 282–284
- ¹³⁹ NL:n Suurlähettilään kirje ulkomin. Enckelille 25.9.1948, T20362/1, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ¹⁴⁰ Ibid.
- ¹⁴¹ Eversti Ahosen muistio 29.4.1949, T21645/1, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ¹⁴² Skog, s.284
- ¹⁴³ PvPE:n muistio, otsikotta, 17.7.1950, T21645/1, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste
- ¹⁴⁴ Visuri 1994, s.50
- ¹⁴⁵ Visuri 1990, s.11
- ¹⁴⁶ Kenraali A Sihvon Muistio, Sotamateriaalin liikamäärästä, 16.11.1952, T21645/1, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ¹⁴⁷ Tynkkynen Vesa ja Jouko Petteri: Towards east or west? Defence planning in Finland 1944-1966, s. 11-12, National Defence University, Edita Prima Oy, Helsinki 2007
- ¹⁴⁸ PvPE:n Järj-Os:n Jalkaväenkenraali Aarne Sihvolle laatima muistio, Tasavallan herra presidentille, 13.3.1948, T26842/F1sal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste, materiaali saatu Kimmo Rajalalta 2.12.2008
- ¹⁴⁹ Visuri 1990, s.14
- ¹⁵⁰ Ibid.
- ¹⁵¹ PE Toimenpidetoimikunnan muistio, Puolustusvoimain tämän hetkisistä mahdollisuuksista tehostaa maamme puolustusvalmiutta ja sisäistä turvallisuutta sekä valmiutemme suhteesta niihin velvoituksiin joita puolustusvoimille voidaan asettaa, 7.10.1952, T26842/Ha2sal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ¹⁵² Visuri 1990, s.14-15
- ¹⁵³ Paasikiven päiväkirjat osa II s. 433 palsta 828 ja s.443 palsta 847, WSOY, Juva 1986
- ¹⁵⁴ Visuri Pekka: Totaalisesta sodasta kriisinhallintaan, s.177–181, Otava, Keuruu 1989
- ¹⁵⁵ Tynkkynen 2006, s.436
- ¹⁵⁶ Puolustusrevision mietintö 1949, s 14
- ¹⁵⁷ Tynkkynen 2006, s.436
- ¹⁵⁸ Visuri 1994, s.61-62
- ¹⁵⁹ Puolustusrevision mietintö 1949, s.45-46
- ¹⁶⁰ Visuri 1994, s.99
- ¹⁶¹ Puolustusrevision mietintö 1949, s.56
- ¹⁶² Puolustusrevision mietintö 1949, s.48-51
- ¹⁶³ Puolustusrevision mietintö 1949, s.91-93
- ¹⁶⁴ Visuri 1989, s.183
- ¹⁶⁵ Ibid. s.184
- ¹⁶⁶ Ibid
- ¹⁶⁷ Talka, s.42
- ¹⁶⁸ Visuri 1989, s.186
- ¹⁶⁹ Rajala, s.155-156
- ¹⁷⁰ PE Järj-Os käsky Nro 5/ Järj 2/sal, 3.5.1948, Lkp. valmistelut, T26842/F1sal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste, materiaali saatu Kimmo Rajalalta 2.12.2008

- ¹⁷¹ PvPE Järj-Os kirje 464/Järj. 2/3d, K ja V korttien uusiminen, 22.11.1948, T20134/F24 jul, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste, materiaali saatu Kimmo Rajalalta 2.12.2008
- ¹⁷² Partanen Tapio, Liikekannallepanojärjestelmämme syntyminen ja kehitys itsenäisyytemme aikana sekä suoritettut liikekannallepanot, Sotakorkeakoulun diplomityö nro 1212, 1975, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste, s. 54 ja Liite 4.4
- ¹⁷³ Rajala, s.136
- ¹⁷⁴ Ibid. s.139
- ¹⁷⁵ Ibid. s.140
- ¹⁷⁶ PE Op-osaston muistio, Valtakunnan puolustusvalmius vuoden 1952 alussa, 13.2.1952, T26846/F1-F3OTsal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ¹⁷⁷ Rajala, s.140 kts. myös Tynkkynen Vesa, hyökkäyksestä puolustukseen, Nettopaino OY, Joutsa 1996, s.294
- ¹⁷⁸ Rajala, s.140
- ¹⁷⁹ Rajala, s.143-144
- ¹⁸⁰ Partanen s. 57 ja PV:n komentajan jalkaväenkenraali Sihvon muistio, joulukuussa 1946, T21645/2, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste
- ¹⁸¹ Rajala, s.143-144 kts. myös Tynkkynen 1996, s.293-294
- ¹⁸² PE Op-osaston muistio, Valtakunnan puolustusvalmius vuoden 1952 alussa, 13.2.1952, T26846/F1-F3OTsal
- ¹⁸³ Rajala, s.144
- ¹⁸⁴ Ibid. s.144-145 ja Tynkkynen 1996, s.293-294 sekä PE Op-osaston muistio, Valtakunnan puolustusvalmius vuoden 1952 alussa, 13.2.1952, T26846/F1-F3OTsal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ¹⁸⁵ Rajala, s.157
- ¹⁸⁶ PE Järj-Os muistio, Liikekannallepanovalmistelut, 1.12.1955, T26842/Ha2sal, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste
- ¹⁸⁷ PV:n komentaja jalkaväenkenraali Sihvon esittely Tasavallan presidentille, 2.9.1950 /T21645/1, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ¹⁸⁸ Ibid.
- ¹⁸⁹ PvPE:n järj-os muistio, Operatiivisen osaston kesäkuussa 1950 laatiman sodan ajan puolustusvoimain kokoonpanoehdotuksen johdosta, 18.7.1950, T22520/Hh86, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste ja Visuri 1994 s.88
- ¹⁹⁰ Rajala, s.145-146 kts. myös Tynkkynen 1996, s.294
- ¹⁹¹ Tynkkynen 1996, s.294
- ¹⁹² Rajala, s.142-143
- ¹⁹³ Tynkkynen 2006 s.444
- ¹⁹⁴ Rajala, s.157
- ¹⁹⁵ Kuva 6, Sotilasläänit vuonna 1951, Upseerin käsikirja, I osa, 1950, Liite 1b
- ¹⁹⁶ Paasikiven päiväkirjat 1944-1956 II-osa, s 208-209 ,palstat 392-393 ja Partanen s.53 sekä PE:n tekemä vastausmuistio eduskuntakyselyyn, 9.4.1951, T26842/Ha2sal, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste
- ¹⁹⁷ Paasikiven päiväkirjat 1944-1956 II-osa, s 208-209 ,palstat 392-393
- ¹⁹⁸ Tynkkynen 2006, s.436
- ¹⁹⁹ Tynkkynen - Jouko 2007, s.30-34
- ²⁰⁰ Kuva7,Vaihtoehto A, Tynkkynen Vesa ja Jouko Petteri: kahden rintaman välissä, Sotilasaikakausilehti 1/2005, s. 22, Kuvaa on muokattu
- ²⁰¹ Tynkkynen 2006, s.436
- ²⁰² Kuva 6,Vaihtoehto B, Tynkkynen- Jouko 2005, s. 22, Kuvaa on muokattu
- ²⁰³ Tynkkynen 2006 s.437-438
- ²⁰⁴ Kuva 7,Vaihtoehto C, Tynkkynen- Jouko 2005, s. 22, Kuvaa on muokattu
- ²⁰⁵ Tynkkynen 2006, s.438-439
- ²⁰⁶ Ibid. s.436-439
- ²⁰⁷ Visuri Pekka: Puolustuspolitiikka sodan jälkeisinä vuosikymmeninä, s.29-30 Luku kirjasta: Suomen puolustusvoimat 1944 - 1974, WS Bookwell Oy, Helsinki 2006 ja Puolustusneuvoston muistio, nro 33/Da/sal, Ilmavalvonta ja sen asettamat vaatimukset, 18.11.1958, T26842/F12sal, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste, materiaali saatu Kimmo Rajalalta 2.12.2008
- ²⁰⁸ PvPE: Op. käsky nro 7, 17.9.1951 /T26862/D1/Ot-Sal, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste
- ²⁰⁹ Ibid.
- ²¹⁰ PvPE:n Op. käsky nro 7, 17.9.1951 /T26862/D1/OTsal, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste
- ²¹¹ Ibid.
- ²¹² KUVA 10, Tynkkynen 2006, s.443
- ²¹³ Ibid.
- ²¹⁴ Tynkkynen 1996, s.294
- ²¹⁵ Tynkkynen 2006, s.444-445
- ²¹⁶ PE Järj-Os muistio, sotilaspäämajän alaorganisaatiosta, 27.9.1951, T25372/F2OTsal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ²¹⁷ Raustia Jukka: Luottamuksen pettäessä - Liikekannallepano- ja paikallispuolustusvalmistelut Pohjois-Suomessa 1951-1973, Pro-Gradu-tutkielma, Oulun yliopisto, Historian laitos, Toukokuu 2005, s.17

- ²¹⁸ Partanen, s.64
- ²¹⁹ PE Järj-Os kirje, 50/Lkptsto/OT 10 f1 sal, Vuoden 1953 toimintavalmiussuunnitelmasta, 24.2.1953, T26843/F4OTsal, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste
- ²²⁰ Partanen, s.62
- ²²¹ Tynkkynen 2006, s.444–445
- ²²² Tynkkynen 1996, s.295
- ²²³ PE Järj-os ohje, Harjoitusperustamistehtävien jako ja ylläpitotoimenpiteet, 19.5.1953 T26843/F4OTsal ja PE järj-os kirje, Harjoitusperustamistehtävien jako, 26.5.1953, T26843/F4OTsal, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste
- ²²⁴ Tynkkynen 2006, s.451
- ²²⁵ Oulun SpE:n ilmoitus 168/Järjtsto/OT/10 f sal, Toimintavalmiussuunnitelmien valmius, 13.12.1954, T20113/F5 OTsal, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste, materiaali saatu 2.12.2008 Kimmo Rajalalta
- ²²⁶ PohSSIE:n ilmoitus, 244/tsto/OT/10 f sal, Suojajoukot, 4.4.1957, T20135/F27sal, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste, materiaali saatu 2.12.2008 Kimmo Rajalalta
- ²²⁷ Partanen, s.53
- ²²⁸ PohSSIE:n ilmoitus, 617/tsto/OT/10 f sal, Sotapeleistä saatuja kokemuksia, 16.12.1954, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste, materiaali saatu 2.12.2008 Kimmo Rajalalta
- ²²⁹ Ibid.
- ²³⁰ PE Järj-Os muistio, Liikekannallepanovalmistelut, 1.12.1955, T26842/Ha2sal, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste
- ²³¹ 1. Divisioonan esikunnan käsky, 110/Järjtsto/OT/10 f sal, Käsky PohSSI:lle ja PohmSI:lle vuoden 1957 toimintavalmiussuunnitelmasta, 20.2.1957, T25167/F7OT8sal, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste, materiaali saatu 2.12.2008 Kimmo Rajalalta
- ²³² PE Jär-Os 294/Lkptsto/10 a, Vuoden 1953 kertausharjoitukset, 12.2.1953, T20480/F20, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste, materiaali saatu 2.12.2008 Kimmo Rajalalta
- ²³³ Tynkkynen 2006, s.455
- ²³⁴ LVK:n puheenjohtajan apulaisen kenraaliluutnantti Savonenkovin kirje puolustusvoimain va. komentajalle J.F Lundqvistille 14.9.1945, T19499/11, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste
- ²³⁵ PvPE: ehdotus ”Puolustusvoimain perusorganisaatioehdotus 1946”, päivämäärättä, T21645/1, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste ja Talka Ismo, s.38 ja Liite 11
- ²³⁶ Talka, s.38
- ²³⁷ Ibid. s.38–39
- ²³⁸ Ibid. s.39 ja Puolustusrevision mietintö s.91-94
- ²³⁹ Talka, s.40
- ²⁴⁰ Tynkkynen 2006, s.444 ja Talka s.42-43
- ²⁴¹ Talka, s.54
- ²⁴² PvPE:n Sotatalousosaston muistio, Puolustuslaitoksen materiaalin hankinnasta, hoidosta ja varastoinnista, 26.8.1950, T21645, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ²⁴³ PvPE:n Järj-Os käsky, PvPE:n käsky nro 1 puolustusvoimain täydennysvalmisteluista, 5.1.1950, T26843/F1-F3OTsal ja PvPE:n Sotatalousosaston muistio, Puolustuslaitoksen materiaalin hankinnasta, hoidosta ja varastoinnista, 26.8.1950, T21645, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ²⁴⁴ PE Sotatalousosaston kirje, Sotavarustusmäärävahvuudet T-kokoonpanolle, 23.2.1950, T25372/F1OTsal ja Rajala, s.146
- ²⁴⁵ Jalkaväenkenraali A Sihvon Muistio, Sotamateriaalin liikämäärästä, 16.11.1952, T21645/1, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste, kts myös Paasikiven päiväkirjat osa II, s.316, palsta 603
- ²⁴⁶ PE:n majuri K Kokkosen laatima muistio, Sotavarustetoimikunnan luonne ja tehtävät, 6.6.1958, T21417/F3sal
- ²⁴⁷ Raustia, s.23
- ²⁴⁸ Partanen, s. 68
- ²⁴⁹ Raustia, s.23
- ²⁵⁰ Partanen, s.67–68
- ²⁵¹ PE Järj-Os muistio, Liikekannallepanovalmistelut, 1.12.1955, T26842/Ha2sal, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste
- ²⁵² PE:n majuri K Kokkosen laatima muistio, Sotavarustetoimikunnan luonne ja tehtävät, 6.6.1958, T21417/F3sal, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste
- ²⁵³ 1.Divisioonan Esikunnan käsky, Materiaalinkuljetus- ja varastointisuunnitelmat, 13.6.1956, T20135/F24sal, ja 1.Divisioonan Esikunnan käsky, Sotilaspiirien kenttävarastojen sijoitus, 4.7.1956, T20135/F24sal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste, molemmat asiakirjat on saatu 2.12.2008 Kimmo Rajalalta
- ²⁵⁴ Vertailu asiakirjojen pohjalta, 1.Divisioonan Esikunnan käsky 201/Järjtsto/OT 17sal, Materiaalinkuljetus- ja varastointisuunnitelmat, 13.6.1956, T20135/F24sal, sekä 1.Divisioonan esikunnan esitys, nro 154/Järjtsto/OT 10f sal, Kaaderirunkoisten sa-joukkojen perustamisen nopeuttaminen, 25.4.1956, T25167/F7OTsal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste asiakirjat on saatu 2.12.2008 Kimmo Rajalalta

- ²⁵⁵ PE Järj-Os muistio, Liikekannallepanon suoritusorganisaation toimintaanpanonopeuden ja varmuuden lisäämismahdollisuuksista, 9.1.1956, T20135/F24sal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste asiakirjat on saatu 2.12.2008 Kimmo Rajalalta
- ²⁵⁶ Vuonna 1956 osa aluejärjestön sotamateriaalista oli vielä varastoituna lajivarikoihin kuten Lääkintävarikkoon, mutta vuonna 1961 kaikki PohSSI:n sotilaspiireille kuljetettava LKP-materiaali oli varastoituna Asevarikko 8:aan. Vertailu asiakirjojen pohjalta, 1.Divisioonan Esikunnan käsky, 201/Järjtsto/OT 17sal Materiaalinkuljetus- ja varastointisuunnitelmat, 13.6.1956, T20135/F24sal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste asiakirja saatu 2.12.2008 Kimmo Rajalalta sekä PvPE:n Sotatalousosasto asiakirja 890/svstetsto/17sal, Määräaikaisilmoitus, 17.11.1961, T21417/F5sal Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste
- ²⁵⁷ Raustia, s.23
- ²⁵⁸ PSuoSIE:n ilmoitus 370/tsto/OT/10f 1sal, SP:ien kenttävarastot ja kuljetusosastot, 30.11.1956, T20135/F24sal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste, materiaali on saatu 2.12.2008 Kimmo Rajalalta
- ²⁵⁹ PV:n komentajan esitys puolustusministerille varastotilojen lisäämiseksi, 10.1.1955, T21417/F1sal, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste
- ²⁶⁰ PE kirje 71/svstetsto/16sal, Sa-materiaalivarastot, 8.9.1956, T21417/F1sal, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste
- ²⁶¹ PE:n Stal-Os, 234/svstetsto/17sal, Katsaus sotavarustetilanteeseen, 12.11.1960, T21417/F5sal, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste
- ²⁶² Oulun Sp:n ilmoitus, Toimintavalmiussuunnitelmien valmius, 13.12.1954, T20113/F5OTsal, sekä PSuoSI:n kirje 119/Tsto/OT/10 f1 sal 1.Divisioonan komentajalle, Oulun varuskunnan kaaderiperustaisten sa-joukkojen perustamisen nopeuttaminen, 10.3.1956, T20135/F24sal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste, materiaali on saatu 2.12.2008 Kimmo Rajalalta
- ²⁶³ PohSSIE:n kirje 119/Tsto/OT/10 f1 sal, 1.Divisioonan komentajalle, Oulun varuskunnan kaaderiperustaisten sa-joukkojen perustamisen nopeuttaminen 10.3.1956, T20135/F24sal ja PSuoSIE:n ilmoitus 370/tsto/OT/10f 1sal, SP:ien kenttävarastot ja kuljetusosastot, 30.11.1956, T20135/F24sal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste, materiaali on saatu 2.12.2008 Kimmo Rajalalta
- ²⁶⁴ PohSSIE:n kirje 224/Tsto/OT/10 e sal, Suojajoukot, T20135/F27sal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste, asiakirjat on saatu 2.12.2008 Kimmo Rajalalta
- ²⁶⁵ 1.Divisioonan Esikunnan käsky201/Järjtsto/OT 17sal, Materiaalinkuljetus- ja varastointisuunnitelmat, 13.6.1956, T20135/F24sal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste, asiakirja on saatu 2.12.2008 Kimmo Rajalalta
- ²⁶⁶ Ibid. em. asiakirjan vertailu PvPE:n Sotatalousosasto asiakirja 234/svstetsto/17sal, Katsaus sotavarustetilanteeseen, 12.11.1960 ja PvPE:n Sotatalousosasto asiakirja 890/svstetsto/17sal, Määräaikaisilmoitus, 17.11.1961, T21417/F5sal Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste
- ²⁶⁷ PSuoSIE:n ilmoitus 370/tsto/OT/10f 1sal, SP:ien kenttävarastot ja kuljetusosastot, 30.11.1956, T20135/F24sal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste, materiaali on saatu 2.12.2008 Kimmo Rajalalta
- ²⁶⁸ PvPE:n Sotatalousosasto asiakirja 234/svstetsto/17sal, Katsaus sotavarustetilanteeseen, 12.11.1960, T21417/F5sal ja PvPE:n Sotatalousosasto asiakirja 890/svstetsto/17sal, Määräaikaisilmoitus, 17.11.1961, T21417/F5sal Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste
- ²⁶⁹ PvPE:n Sotatalousosasto asiakirja 890/svstetsto/17sal, Määräaikaisilmoitus, 17.11.1961, T21417/F5sal Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste
- ²⁷⁰ PE Järj-Os muistio, Liikekannallepanovalmistelut, 1.12.1955, T26842/Ha2sal, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste
- ²⁷¹ PE Järj-Os muistio, Liikekannallepanon suoritusorganisaation toimintaanpanonopeuden ja varmuuden lisäämismahdollisuuksista, 9.1.1956, T20135/F24sal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste asiakirjat on saatu 2.12.2008 Kimmo Rajalalta
- ²⁷² 1. Divisionan esikunnan kirje 68/Järjtsto/OT/10 a sal, ..paikallishankintojen nopeuttaminen Oulun varuskunnassa, T25167/F7OTsal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste, materiaali saatu 2.12.2008 Kimmo Rajalalta
- ²⁷³ PE Järj-Os muistio, Liikekannallepanon suoritusorganisaation toimintaanpanonopeuden ja varmuuden lisäämismahdollisuuksista, 9.1.1956, T20135/F24sal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste asiakirjat on saatu 2.12.2008 Kimmo Rajalalta ja Partanen liite 4.15.
- ²⁷⁴ PE:n muistio, Lkp töitä estävistä tekijöistä, 18.7.1950, T21654/1, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ²⁷⁵ PE Järj-os esitys, Mt-ajoneuvojen ottaminen, 3.3.1953, T26843/F4OTsal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ²⁷⁶ PE Järj-Os muistio, Liikekannallepanovalmistelut, 1.12.1955, T26842/Ha2sal, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste
- ²⁷⁷ PoSSIE:n muistio, Toimintavalmiussuunnitelmat, 14.4.1955, T20135/F23sal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste, materiaali on saatu 2.12.2008 Kimmo Rajalalta
- ²⁷⁸ PE Järj-os kertomus, 26/Lkptsto/OT/Da vuoden 1954 marras-joulukuussa aluejärjestöissä suoritetuista sotapeleistä, T20135/F23sal, 25.1.1955, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste, materiaali on saatu 2.12.2008 Kimmo Rajalalta
- ²⁷⁹ PoSSIE:n muistio, Toimintavalmiussuunnitelmat, 14.4.1955, T20135/F23sal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste, materiaali on saatu 2.12.2008 Kimmo Rajalalta

- ²⁸⁰ 1. Divisioonan Esikunnan pöytäkirja PE:n tarkastuksesta, 18.6.1956, T25167/F7OTsal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste, materiaali on saatu 2.12.2008 Kimmo Rajalalta
- ²⁸¹ Palokangas Markku: Sotavarustuksen hankinnat, hylkäykset ja myynnit, s.229, Luku kirjasta: Suomen puolustusvoimat 1944 – 1974, WS Bookwell Oy, Helsinki 2006
- ²⁸² Juottonen Jorma: Määrärahat, s.116, Luku kirjasta: Suomen puolustusvoimat 1944 – 1974, WS Bookwell Oy, Helsinki 2006
- ²⁸³ Palokangas 2006, s.230,
- ²⁸⁴ Ibid.
- ²⁸⁵ Visuri 1994, s.116–117
- ²⁸⁶ Juottonen 2006, s.117-118
- ²⁸⁷ PvPE:n Sotatalousosaston muistio, Puolustuslaitoksen materiaalin hankinnasta, hoidosta ja varastoinnista, 26.8.1950, T21645, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ²⁸⁸ Kesseli Pasi: Ukkopekasta rynnäkökivääriin, s.91, Luku kirjasta: Piirteitä puolustusvoimien kehityksestä 1944-1964, Ekenäs Tryckeri Ab, Tammisaari 2005
- ²⁸⁹ Juottonen 2006, s.117–119
- ²⁹⁰ PvPE:n alustavan perushankintatoimikunnan muistio, 15.3.1951, T25372/F1OTsal, ja PvPE:n alustavan perushankintatoimikunta 1/OT 17 m sal, Toimikunnan tehtävät, 28.3.1951, T25372/F1OTsal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ²⁹¹ Juottonen 2006, s.118 ja PvPE:n Alustavan perushankintatoimikunnan muistio, 17/Perush./OT 17m sal. , Määrävahvuuksien nimikkeet, 4.2.1952, T25372/F1OTsal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ²⁹² Juottonen 2006, s.119
- ²⁹³ Paasikiven päiväkirjat osa II, s.313 palsta 597
- ²⁹⁴ PE:n majuri K Kokkosen laatima muistio, Sotavarustetoimikunnan luonne ja tehtävät, 6.6.1958, T21417/F3sal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ²⁹⁵ Juottonen 2006, s.235–245
- ²⁹⁶ Visuri 1994, s.116–117
- ²⁹⁷ Juottonen 2006, s.234
- ²⁹⁸ Harle Vilho ja Joenniemi Pertti: ”Valkoinen kirja”, Lounais-Suomen Kirjapaino Oy, Turku 1978 s.36
- ²⁹⁹ Visuri 1994, s.116–117
- ³⁰⁰ Visuri 1994, s.120
- ³⁰¹ Paasikiven päiväkirjat II-osa s.420, palsta 802
- ³⁰² PE:n majuri K Kokkosen laatima muistio, Sotavarustetoimikunnan luonne ja tehtävät, 6.6.1958, T21417/F3sal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste
- ³⁰³ Palokangas 2006, s.415
- ³⁰⁴ Harle- Joenniemi, s.36
- ³⁰⁵ Juottonen 2006, s.245
- ³⁰⁶ Visuri 1994, s.118
- ³⁰⁷ KUVA 13 PvPE:n huolto-os kirje nro 2330/Huolto1/1f, 16.4.1945, T19499/11, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste ja Talka s.43-44, Kuvat Tynkkynen ja Jouko: Towards east or west s.22, kuvia on muokattu
- ³⁰⁸ KUVA 14Tynkkynen 2006, s.443, Talka s.43-44 ja Tynkkynen- Jouko 2005, s. 22, Kuvia on muokattu

7. LÄHTEET

1. JULKAISEMATTOMAT LÄHTEET

1.1 KANSALLISARKISTO, Sörnäisten toimipiste, Helsinki

Kenraaliluutnantti Olavi Huhtalan kokoelma

PK1366/3a Sotilaspoliittisen aseman arviointia

Eversti Valo K. Nihtilän kokoelma

PK1969/3,4 Asekätkentämuistioita

Päämaja:

Sotataloustarkastajan esikunta

T7763/10 Lkp ja järj. asioita 4.12.1944 asti

Yl. Huoltotoimisto (Huolto 1)

T12621/5, 6, 10 Sal. ja yl. kirjeistöä 1.6-30.11.1944

Puolustusvoimain pääesikunta:

Ase-esikunta

T19051/30 Sal. ja yl. kirjeistöä .Kotiuttaminen, varastointi, lkp

T24309/274,275 Materiaalin hankinta ja hylkäykset

Taisteluvälineosasto

T14114/1 Sal. ja yl. kirjeistöä. Vuosilta 1945-1946

T20024/F6 Tarkastuskertomuksia 1945

T20025/F11, F18 Varikkoasioita 1946-1947

T20214/F1, F2, F7, F8, F9 LVK:n valvonta varikoilla 1944-1947

T24308/32, 33, 38 Materiaalin hankintaa ja tilauksia 1944-1951

Yhteysosasto

T19498/3, 8-9, 8b, 10, 11, 12 Muistioita LVK:n toiminnasta

T19499/9-10, 11, 32, 35 Muistioita LVK:n toiminnasta

T19500/4, 14, 18 Muistioita LVK:n toiminnasta

T19501/11	Muistioita LVK:n toiminnasta
T19502/3, 4	Sal. ja yl. kirjeistöä. 1948
T20362/1	Toimintakertomus 1944-1948
T21656/14, 15	Ev. Karhun muistioita ja yhteenvedoja LVK:n toiminnasta
 Sotahistoriallinen toimisto	
T20768/12	V.Tervasmäen muistio PV:n uudelleen järjestelystä 1944–1952
T20773/11a,b, 12 c	Kertomuksia lkp:sta 1941 ja sotatalouden järjestelyistä
 Puolustusvoimain komentaja	
T21645/1, 2, 3	Aarne Sihvon muistioita komentajakaudelta
 Järjestelyosasto	
T22104/Hh30, H56	Pariisin rauh SOP. ja YYA-sop. tulkintaa
T26841/1, 2	Ohjeita lkp. valmisteluihin 1940-1944
T26842/F2sal	Kirjeistöä v.1949
T26842/D1sal	PTL-49, Lkp valmisteluja
T26842/Bb2sal	Lkp valmisteluja
T26842/HA2sal	Lkp valmisteluja
T26843/F1-F4OT/sal	Lkp valmisteluja
 Liikekannallepanotoimisto	
T22520/10, 20, Hh27,Hh30,Hh46, Hh47, Hh48, Hh49,Hh 57, Hh59, Hh 71,Hh79, Hh86, Hh88, Hh89	Lkp valmisteluja eri ajanjaksoilta
 Sotatalousosasto	
T25372/F1-F3OTsal	Sotamateriaalin hankintaa ja varastointia
 Sotatalousosaston sotavarustetoimisto	
T21417/F1-F7sal	Sotamateriaalin hankintaa ja varastointia
 Puolustusministeriö	
T23828/ F12	Sal. ja yl. kirjeistöä

1.2 Kimmo Rajalalta 2.12.2008 saadut asiakirjat

PvPE:n Järj-Os:n Jalkaväenkenraali Aarne Sihvolle laatima muistio, Tasavallan herra presidentille, 13.3.1948, T26842/F1sal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste

PvPE Järj-Os käsky Nro 5/ Järj 2/sal, 3.5.1948, Lkp. valmistelut, T26842/F1sal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste

PvPE Järj-Os kirje 464/Järj. 2/3d, K ja V korttien uusiminen, 22.11.1948, T20134/F24 jul, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste

PE Jär-Os 294/Lkptsto/10 a, Vuoden 1953 kertausharjoitukset, 12.2.1953, T20480/F20, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste

PE Järj-os 26/Lkptsto/OT/Da, kertomus, vuoden 1954 marras-joulukuussa aluejärjestöissä suoritetuista sotapeleistä, 25.1.1955, T20135/F23sal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste

PE Järj-Os muistio, Liikekannallepanon suoritusorganisaation toimintaanpanonopeuden ja varmuuden lisäämismahdollisuuksista, 9.1.1956, T20135/F24sal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste

1. Divisioonan esikunnan kirje 68/Järjtsto/OT/10 a sal, ...paikallishankintojen nopeuttaminen Oulun varuskunnassa, 23.2.1956, T25167/F7OTsal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste

1. Divisioonan esikunnan esitys, nro 154/Järjtsto/OT/10f sal, Kaaderirunkoisten sa-joukkojen perustamisen nopeuttaminen, 25.4.1956, T25167/F7OTsal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste

1.Divisioonan Esikunnan käsky 201/Järjtsto/OT 17sal, Materiaalinkuljetus- ja varastointisuunnitelmat, 13.6.1956, T20135/F24sal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste asiakirja saatu

1. Divisioonan Esikunnan pöytäkirja PE:n tarkastuksesta, 18.6.1956, T25167/F7OTsal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste

1. Divisioonan Esikunnan käsky, Sotilaspiirien kenttävarastojen sijoitus, 4.7.1956, T20135/F24sal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste

1. Divisioonan esikunnan käsky, 110/Järjtsto/OT/10 f sal, 20.2.1957, PohSSI:lle ja PohmSI:lle vuoden 1957 toimintavalmiussuunnitelmasta, T25167/F7OT8sal, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste

PohSSIE:n ilmoitus, 617/tsto/OT/10 f sal, Sotapeleistä saatuja kokemuksia, 16.12.1954, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste

PoSSIE:n muistio, Toimintavalmiussuunnitelmat, 14.4.1955, T20135/F23sal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste

PohSSIE:n kirje 119/Tsto/OT/10 f1 sal, 1.Divisioonan komentajalle, Oulun varuskunnan kaaderiperustaisten sa-joukkojen perustamisen nopeuttaminen 10.3.1956, T20135/F24sal Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste

PSuoSIE:n ilmoitus 370/tsto/OT/10f 1sal, SP:ien kenttävarastot ja kuljetusosastot, 30.11.1956, T20135/F24sal, Kansallisarkisto Sörnäisten toimipiste

PohSSIE:n ilmoitus, 244/tsto/OT/10 f sal, Suojajoukot, 4.4.1957, T20135/F27sal, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste

Oulun SpE:n ilmoitus 168/Järjtsto/OT/10 f sal, Toimintavalmiussuunnitelmien valmius, 13.12.1954, T20113/F5 OTsal, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste

PV:n komentajan esitys puolustusministerille varastotilojen lisäämiseksi, 10.1.1955, T21417/F1sal, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste

Puolustusneuvoston muistio, nro 33/Da/sal, Ilmavalvonta ja sen asettamat vaatimukset, 18.11.1958, T26842/F12sal, Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste

2. JULKAISTUT LÄHTEET

2.1 Opinnäytteet tai tutkimusraportit

Haaki T.W: Suomen puolustusvoimain saattaminen sodan kannalle kesäkuussa 1941 ja niissä sodan aikana tapahtuneet tärkeimmät muutokset sekä pääosien kotiuttaminen 1944, 1950

Heininen Matti: Liittoutuneiden valvontakomissio Suomen puolustusvoimien valvojana, tutkielma, Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 1995

Keskitalo M: Suomen puolustusvoimain vuoden 1944 asekatkentoiminnan tausta, organisaatio, suunnitelmat ja niiden toteuttaminen sekä toiminnan paljastumiseen johtaneet tekijät, Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 1-893, Helsinki 1967

Lehtonen Timo: Varikkojärjestelmämme 1919-1939, Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 1522, Helsinki 1983

Lindeman CO: Suomen puolustusvoimien saattaminen sodan jana kokoonpanoon vuonna 1939. Valmistelut ja suoritus. Olennaisimmat eroavaisuudet ja niiden syyt sekä vaikutukset vuoden 1941 vastaavaan suoritukseen. Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 694, Helsinki 1952

Partanen Tapio: Liikekannallepanojärjestelmämme syntyminen ja kehitys itsenäisyytemme aikana sekä suoritettut liikekannallepanot, Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 1-1212, Helsinki 1975

Raustia Jukka: Luottamuksen pettäessä – Liikekannallepano- ja paikallispuolustusvalmistelut Pohjois-Suomessa 1951–1973, Oulun yliopiston historian laitoksen pro gradu – tutkimus, 2005

Somerkari Ville-Poju: Suomen puolustuskysymys puolustusmahdollisuudet Pohjois-Suomessa Fennoskandian kalotin joutuessa sotaanäyttämöksi Suomen ollessa ei-sotaikäyvä, Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 361, Helsinki 1949

Talka Ismo: Varikkojärjestelmämme kehittyminen toisen maailmansodan jälkeen vuoteen 1966 mennessä, Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 1593, Helsinki 1985

Visuri Pekka: Pariisin rauhansopimuksen sotilasartiklat: Suomea koskevien rajoitusten synty ja tulkinnat, Sotakorkeakoulun tutkimusselesteita N:o 8, Valtion painatuskeskus, Helsinki 1990

2.2 Kirjallisuus

Airo Aksel Fredrik: Puolustustaisteluni v.1947, Kirjapaino J.F Olan Oy, Tampere 1979

Airo Aksel .Fredrik: ”Liikekannallepanosalaliitto”, Uusi Kivipaino Oy, Tampere 1978

Auer Jaakko: Suomen sotakorvaukset Neuvostoliitolle, WSOY, Porvoo 1956

Blinnikka Aulis: Valvontakomission aika, WSOY, Porvoo 1969

Haapanen Mikko: Yritysjohdon logistiikka, Karisto Oy , Helsinki 1993

Halsti Wolf H: Lapin sodassa, Otava, Keuruu 1972

Halsti Wolf H: Me, Venäjä ja muut, Otava, Helsinki 1969

Halsti Wolf H: Suomen puolustuskysymys, Kustannusosakeyhtiö Kivi, Kirjapaino Oy Savo, Kuopio 1954

Heikkilä Toivo: Paasikivi peräsimmä – Pääministerin sihteerin muistelmat 1944-1948, Otava, Keuruu 1965

Hokkanen Simo, Karhunen Jouni ja Lukkarinen Martti: Logistisen ajattelun perusteet, Kopijyvä, Jyväskylä 2004

Iskanius Markku: Suomen kuljetusjärjestelmän kehitys toisen maailmansodan aikana, Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos julkaisusarja 1 N:o 8, Edita Oyj, Helsinki 2004

Kanninen Ermei: Suomen sotilaallisen maanpuolustuksen kehittäminen 1945 – 1985, Tiede ja tutkimus rauhan palveluksessa, Helsinki University printing house, Helsinki 1991

Kanninen Ermei: Suomen puolustus, Otava, Keuruu 1994

Kekkonen Urho: Tamminiemi, Weilin+Göös, Espoo 1980

Kilkki Pertti: Valo Nihtilä- Päämajan eversti, WSOY, Juva 1994

Suomen puolustusvoimat 1946 – 1993, Pääesikunnan tiedotusosasto, Painotalo Punamusta, Joensuu, 1993 (Toim, Jarl Krolund)

Käkönen U.A: Michityksen varalta, Otava, Helsinki 1970

Kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen, Kadettikunnan ja Reserviupseeriliiton ”160-vuotisjuhlaseminaari” Maanpuolustuskorkeakoulussa 30.3.2006, Gummerus, Jyväskylä 2006

Lappalainen Jussi T: Haluatko historian kirjoittajaksi?, Gummerus Oy, Jyväskylä 2002

Lauerma Matti: Luku sotahistorian tutkimuksen problematiikkaa ja metodiikkaa, Tiede ja ase, Suomen sotatieteellisen seuran vuosijulkaisu nro 35, 1977

Lukkari Matti: Asekätkentä, Otava, Keuruu 1984

Länsman Seppo: Kuljetukset ja kuljetusten johtaminen Suomen sodassa vv 1941-1944, Suomen sotatieteellisen seuran julkaisu n:o 9, Länsi-Savon Kirjapaino, Mikkeli 1969

Magill J.: Tasavalta tulikokeessa, Mikkeli 1981

Osmonen, Jari: Julkisen sektorin logistiikka. Hakapaino Oy, Helsinki 1999

Paasikivi Juho Kusti: Paasikiven päiväkirjat 1, WSOY, Juva 1985 (toim. Yrjö Blomstedt ja Matti Klinge)

Paasikivi Juho Kusti: Paasikiven päiväkirjat 2, WSOY, Juva 1986 (toim. Yrjö Blomstedt ja Matti Klinge)

Palm Thede: Moskova 1944- aseleponeuvottelut maaliskuussa ja syyskuussa 1944, K.J Gummerus, Jyväskylä 1973

Piirteitä Puolustusvoimien kehityksestä 1944–1964, Ekenäs Tryckeri Ab, Tammisaari 2005

- Kesseli Pasi: Ukkopekasta rynnäkkökivääriin
- Jouko Petteri: Puolustussuunnittelun käynnistyminen toisen maailmansodan jälkeen

Polvinen Tuomo: Jaltasta Pariisiin rauhaan – Suomi kansainvälisessä politiikassa 3 1945–1947, WSOY, Juva 1981

Puolustusvoimien huolto 1918 – 1986, Huoltoupseeriyhdistys Ry, Länsi-Savon kirjapaino Oy, Mikkeli 1988 (Toim. Tirronen Eino, Hämäläinen Osmo, Viinikainen Esko)

Rajala Kimmo: Oulun varuskunta ja pohjoisen puolustus 1945–2000, Oulu varuskuntakaupunkina, Painotalo Suomenmaa, Oulu 2005

Saarikoski Vesa: Elon mainingit, WSOY, Juva 1998

Seppälä Helge: Asevarikko 1 1918 – 1978, Savon sanomain Kirjapaino Oy, Kuopio 1979

Seppälä Helge: Itsenäisen Suomen puolustuspolitiikka ja strategia, WSOY, Porvoo 1974

Skog Emil: Sosialisti ja patriootti muistelee, WSOY, Porvoo 1971

Smirnov Stefan: Tornin miehet, Kustannusosakeyhtiö Tammi, WSOY:n graafiset laitokset, Juva 1996

Suomen puolustusvoimat 1944 – 1974, MPKK:n sotahistorian laitos, WS Bookwell Oy 2006)

- Karjalainen Mikko: Demobilisaatio
- Jouttonen Jorma: Määrärahat
- Palokangas Markku: Sotavarustuksen hankinnat, hylkäykset ja myynnit
- Tynkkynen Vesa: Puolustusjärjestelyt

Suomi Juhani: Kuningastie Urho Kekkonen 1950–1956, Otava, Keuruu 1990

Suomi valvonnassa 1944–1947, Sotahistoriallinen aikakauskirja, Sotahistoriallisen seuran ja sotamuseon julkaisuja, Gummerus Kirjapaino Oy, Helsinki 1997

Sutela Erkki: Heinrichsin adjutanttina, Otava, Keuruu 1979

Sotilasjohtamisen tutkimuksen tieteenfilosofiset perusteet ja menetelmät, Hakapaino Oy, Helsinki 2002

Tarkka Jukka: Suomen kylmä sota, Otava, Keuruu 1992

Tervasmäki Vilho: Puolustushallinto sodan ja rauhan aikana 1939 – 1978, Karisto Oy, Hämeenlinna 1978

Turtola Martti: Aksel Fredrik Airo – Taipumaton kenraali, Otava, Keuruu 1997

Turtola Matti: Erik Heinrichs, Mannerheimin ja Paasikiven kenraali, Otava, Keuruu 1988

Tynkkynen Vesa, Jouko Petteri: Towards east or west? Defence planning in Finland 1944-1966, National Defence University, Edita Prima Oy, Helsinki 2007

Tynkkynen Vesa: Hyökkäyksestä puolustukseen – Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa, Nettopaino Oy, Joutsa 1996

Visuri Pekka: Puolustusvoimat kylmässä sodassa, WSOY, Juva 1994

Visuri Pekka: Suomi kylmässä sodassa, Otava, Keuruu 2006

Visuri Pekka: Totaalisesta sodasta kriisinhallintaan – Puolustusperiaatteiden kehitys läntisessä Keski-Euroopassa ja Suomessa 1945–1985, Suomen sotatieteellisen Seuran julkaisuja n:o 16, Otava, Keuruu 1989

YYA-Suomi, Historian Ystävien Liiton julkaisu, WSOY, Juva 1993

2.3 Lehtiartikkelit

Raunio Ari: Valmiutta nostettiin keväällä 1948, Sotilasaikakauslehti 8/1988 s.20-23

Tynkkynen Vesa, Jouko Petteri: Kahden rintaman välissä, Sotilasaikakauslehti 1/2005, s.20–23

Tynkkynen Vesa, Jouko Petteri: Kahden rintaman välissä, Sotilasaikakauslehti 2/2005 s.50-54

2.4 Erikoisjulkaisut

Maailman tulevaisuuden perusteet, tiedonannot Krimin ja Berliinin konferensseista, yhdistyneiden kansakuntien peruskirja sekä Suomen välirauhan sopimus, Otava, Kirjapaino Oy Merkur, Helsinki 1945

Puolustuskykymme materiaallinen perusta 1968, Pääesikunnan julkaisu, Helsinki 1968

Puolustuslaitoksen kehittäminen 1960-luvulla, Pääesikunnan julkaisu, Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1962

Puolustusrevision mietintö 10.6.1949 II osat 1 ja 2

YYA-sopimus 30 vuotta 1948–1978, Opetusministeriö ja Ulkoministeriö, Helsinki 1978

2.5 Ohjesäännöt

Upseerin käsikirja I osa 1950, Tykistön kuvalaboratorio, Helsinki 1950

Upseerin käsikirja III osa joukkoja varten 1953, painopaikka tuntematon, Helsinki 1953

3. HAASTATTELUT

Laakkonen Reino, everstiluutnantti evp, Pohjois-Karjalan sotilasläänin operatiivisen osaston päällikkö ja toimistoupseeri 1983–1994, haastattelun aiheena liikekannallepanojärjestelmä, Haastattelu 28.07.2008, digitaalinen nauhoite, nauhoite tutkijan hallussa

Rajala Kimmo, everstiluutnantti, Maanpuolustuskorkeakoulun opettaja ja historian tutkija, Operatiivisen suunnittelun kehittyminen toisen maailmasodan jälkeen, Haastattelu 02.12.2008, digitaalinen nauhoite, nauhoite tutkijan hallussa

Turtola Martti, Maanpuolustuskoulun dosentti, kirjailija ja historian tutkija, sodan jälkeinen ilmapiiri ja Erik Heinrichsin osuus tapahtumiin, Haastattelu 30.09.2008, digitaalinen nauhoite, nauhoite tutkijan hallussa

4. MUUT LÄHTEET

www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1948/19480017/19480017_2, 30.07.2008 klo 17.00

www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1947/19470020/19470020_2 , 16.09.2008 klo 18.15

www.tritonia.fi/vanha/ov/kokoteos.html, 11.9.2007 klo 22.00, Vaasan yliopisto 1998

Palokangas Markku: Suomen puolustusvoimien kevyen aseistuksen merkittävimmät hylkäykset ja myynnit 1944–1971, lyhennelmä on laadittu 9.2.1989 PE:n taisteluvälineosaston pyynnöstä esittelyyn PV:n komentajalle, moniste tutkijan hallussa. Moniste on saatu Markku Palokankaalta.

Maanpuolustuskorkeakoulun opintomoniste sotahistoriallisen tutkimuksen tekemisestä (tutkijan hallussa)